

Sjećanje na Dražena Petrovića: nostalgija, naracije, mitovi

Madunić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:053837>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru
Odjel za etnologiju i antropologiju
Sveučilišni diplomski studij
Etnologija i antropologija

Ana Madunić

**Sjećanje na Dražena Petrovića: nostalgija, naracije,
mitovi**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za etnologiju i antropologiju
Sveučilišni diplomski studij
Etnologija i antropologija

Sjećanje na Dražena Petrovića: nostalgija, naracije, mitovi

Diplomski rad

Student/ica:
Ana Madunić

Mentor/ica:
izv. prof. dr. sc. Tomislav Oroz

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ana Madunić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Sjećanje na Dražena Petrovića: nostalgija, naracije, mitovi** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. ožujka 2024.

1.0. Uvod.....	1
2.0. „Svi se tebe situ...“- sjećanja na Dražena Petrovića kroz perspektivu studija sjećanja	5
2.1. Sjećanja izrađena u bronci: između lokalnih sjećanja, kolektivnog pamćenja i mita u nastanku.....	7
2.2. (Pri)sjećanja: komemoracija i izvedba sjećanja	15
3.0. '83. -'93. -'23. ili obrnutim slijedom- sjećanja na dražena u godinama obljetnica.....	27
3.1. Mitologija Dražena i Šibenika.....	28
3.2. „Dražen s kišobranom“: spomeničke interpretacije Dražena Petrovića.....	39
3.3. Kalendar „po Draženu“: datumska sjećanja i komemoracije	41
4.0. Muzejske interpretacije Dražena	47
4.1. Dan u Muzeju: etnografija muzejskog mjesta sjećanja	47
4.2. Popularnokulturna sjećanja na primjeru filma	52
4.3. Medijske reprezentacije sjećanja na Dražena.....	56
5.0. Završna razmatranja ili to šta fali riči.....	63
6.0. Literatura.....	67
7.0. Popis sugovornika	71
ZAHVALA.....	72

Sjećanje na Dražena Petrovića: nostalgija, naracije, mitovi

Sažetak

Dražen Petrović poznati je hrvatski košarkaš s kraja dvadesetog stoljeća čiji je život i karijeru prekinula tragična smrt u dvadesetosmoj godini života. Ipak, Dražen Petrović je još uvijek itekako prisutan u javnom prostoru oblikujući sportske, ali i ine druge narative, popunjavajući prostore koje se vezuju uz njegov lik i djelo te je s vremenom postao mitska figura vremena koja se i sama poimaju kao mitska. Taj značaj najviše se osjeti u njegovom rodnom gradu Šibeniku iz kojeg dolazi i autorica ovog rada. S obzirom na vremensku distancu od trideset godina nakon njegove smrti u radu ću pokušati razumjeti koji su to procesi utjecali na to da ga Dražen koji je za života bio košarkaš još uvijek bude aktualan u sjećanjima ljudi. Naglasak će biti stavljen na Šibenik i način na koji je lokalna zajednica posredstvom onih koji su svjedočili povijesnom Draženu stvarala o njemu priče koje pripadaju lokalnoj predaji prenoseći ih na mlađe generacije te kako je preko tih priča Dražen postao dio lokalnog identiteta putem nostalgije i *neostalgije*. S obzirom na Draženovu nacionalnu važnost kao jedinog hrvatskog sportaša koji ima vlastiti muzej putem pokušat ću analizirati isti proces i na široj razini od one lokalne, šibenske. Ne treba zanemariti niti činjenicu da je Dražen Petrović tema filmova, predstava, knjiga, pjesama te itekako medijski prisutan. Analizom ću pokušati utvrditi kako lokalni i nacionalni procesi čuvanja sjećanja na Dražena utječu na medijsko – kulturne narative i obrnuto.

Ključne riječi:

Nostalgija, mitovi, naracije, sjećanje, kulturno sjećanje, mjesta sjećanja, figura sjećanja, reprezentacija, spomeničko obilježje

Remembering Dražen Petrović: nostalgia, narratives, myths

Summary

Dražen Petrović is a famous Croatian basketball player from the end of the twentieth century whose life and career were cut short by tragic death at the age of twenty-eight. Dražen Petrović is still very much present in the public space, shaping sports and identity narratives, thus emerging as the mythical figure whose life is inscribed with memories. His significance is most felt in his hometown, Šibenik. Given the time gap of thirty years after his death, in my master's thesis, I will try to understand what processes influenced the shaping of Dražen as a memory reference and why this basketball player is still relevant in memories. Emphasis will be placed on Šibenik and how the local community, through those who witnessed historical Dražen, created stories about him that belong to local tradition, passing them on to the younger generations, and how through these stories, Dražen became part of the local identity through nostalgia and *neostalgia*. Considering Dražen's national importance as the only Croatian athlete with his museum, I will try to analyze the same process more broadly than the local one. The fact that Dražen is the subject of films, theatre plays, books, and songs and is very much present in media should not be ignored. Through analysis, I will try to determine how the local and national processes of preserving the memory of Dražen affect media and cultural narratives and vice versa.

Key words:

Nostalgia, myths, narratives, memory, cultural memory, places of memory, figure of memory, representation, monument

1.0. Uvod

Kao dio zajednice na svakodnevnoj razini susrećemo se s terminima poput (pri)sjećanja, nostalgije, revidiranja prošlosti i slično. Ove termine se često doživljava na više načina i kroz više značenja te se o njihovoj problematičnosti često ne raspravlja u svakodnevicu. Nerijetko se navedene sintagme doživljavaju apstraktno uz to da zaboravljamo da se u njima zrcale različita viđenja svijeta oko nas: naši strahovi, naše imaginacije budućnosti, naše koncipiranje zajednice te brojni drugi kulturni fenomeni. Upravo stoga mitovi, naracije i nostalgije su polazišna točka ovog diplomskog rada, kroz koje želim iščitati lokalno upisana značenja vezana za hrvatskog košarkaša Dražena Petrovića. Njegova svjetska slava, ali i lokalna važnost i dalje, tri desetljeća nakon njegove smrti, pokazuju da se u sjećanjima na Dražena Petrovića zrcale raznovrsna značenja koja u njegov lik upisuju pojedinci i zajednica. Svima je zajedničko da utječu na svoje čuvare koji su ih prepoznali kao vrijedne čuvanja.

Moj interes za problematiziranje sjećanja na Dražena Petrovića nije bio slučajna. Sjećam se da je još u djetinjstvu moj život bio isprepleten *mitovima* o Draženu. U mojoj (a i njegovoj) školi vladao je diskurs „budite kao on“, Dražen je figurirao kao službeni uzor djeci iz ulice, a otac bi za obljetnica njegove smrti često izgovarao „Što to ima u nekome tko šutira loptu?“. I upravo je moje djetinjstvo prožeto *mitom* i *famom* o Draženu ujedno kamen temeljac ovog rada, baš kao i želja da odgovorim ocu, sebi i zajednici na pitanje „Što to ima u nekome tko šutira loptu?“. Šibenik kao grad dao je mnoga velika imena poput Arsena Dedića, Miše Kovača, ali i Ante Šupuka, vizionara koji je modernizirao grad do te mjere da je malo dalmatinsko mjestište na ušću Krke postalo drugi grad na svijetu s električnom javnom rasvjetom. U takvom općem samolaskanju „malom“ gradu koji je dao „velika“ imena, Dražen Petrović je ostao, po mom skromnom mišljenju (barem za nas „dicu Baldekina¹“) najsnažniji kohezivni faktor među žiteljima Krešimirova grada.

Kao rođena Šibenčanka, „dite Baldekina“, istog onog Baldekina opjevanog u pjesmi „Život leti, kapetane“² od malih nogu bila sam okružena Draženom. Prolazili smo istim ulicama, hodali hodnicima iste osnovne škole (tada maršala Tita, danas Jurja Šižgorića). U toj istoj školi vladao je neki neslužbeni diskurs da smo svi mi, mali đaci, Draženovi nasljednici i

¹ Baldekin je gradska četvrt na jugozapadu Šibenika većim dijelom izgrađena pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. U početku je to bio radnički „kvart“ za doseljenike i njihove obitelji koji su radili u tada novootvorenim tvornicama.

² [Baza autora :: HDS ZAMP - Glas autora](#) (7.1.2023.)

da trebamo težiti tome da budemo poput njega. Posebno je to došlo do izražaja, barem se ja osobno tog dijela najviše sjećam, kada sam u našoj školi bila na manifestaciji „Lino višebojac“. Od naših profesora, odnosno domaćina, pa do gostiju svi su bili fascinirani tom školskom dvoranom gdje je i mladi Dražen pohađao sate tjelesnog odgoja. A imali smo i profesoricu (ili više njih) koja mu je predavala i koja ga je poznavala.

Pored navedenih sjećanja, postoje i moje osobne impresije tog lika i djela koji me pratio od malih nogu. Gdje god da bih pošla iz svog stana uvijek bi vidjela barem dio murala, grafita posvećenog njemu. Pred kraj mog osnovnoškolskog obrazovanja Draženu je podignut spomenik. Priče, slike i mozaici uvijek su bili tu. Majka, nekoliko godina starija od Dražena, viđala ga je po ulicama i često prepričavala kako su ga još od rane mladosti svi znali kao izuzetnog talenta. Samim tim taj mit o njemu bio mi je blizak, na razmeđu između nečeg stvarnog i uzvišenog. No od svih priča moju impresiju o njemu najviše je oblikovala sljedeća. Bila sam dijete sam se jedno jutro probudila i svi grafiti/murali s Draženovim likom bili su išarani oznakama navijačke skupine Tornado iz Zadra (a poznat je animozitet između Zadra i Šibenika). Moje dječje oči su zasuzile, a osjećaj je bio kao kada slomite najdražu igračku. I tada sam prvi put shvatila kako je Dražen netko tko je važan i meni, da je njegova priča dio mog identiteta. Nekoliko godina nakon odselila sam u Zadar, no ta priča o „moja“ dva grada možda se produbi u nekom drugom radu. Kako sam sazrijevala to se i moje shvaćanje Dražena sve više mijenjalo. I dalje je on ostao netko vrijedan divljenja, netko „velik“, a opet „naš mali“ s kojim se mogu poistovjetiti. Zanimljiv je i iskaz svoje nećakinje koja me prva natjerala na promišljanje o fenomenu Dražena Petrovića kada me prije par godina kao jako mala upitala „Teto, 'ko je onaj naš košarkaš koji je umra?“. Ona je sada dio OKK „Dražen Petrović“ i u našem daljnjem razgovoru koji smo vodile za potrebe mog rada naglasila je to da joj je Dražen uzor i u košarkaškom smislu, ali i kao čovjek zbog svog napornog rada. Upravo zato me je sve više zanimalo u čemu je tajna naracija, nostalgije i mitova vezanih za njega. Ovo je stoga etnografska priča o Draženu kao mitu, a taj mit je pratio i mene.

Pitanje na koje će ovaj diplomski rad probati odgovoriti jest kakve se naracije, nostalgije i mitovi vežu Dražena i zajednicu (naglasak će biti stavljen na Šibenik) i kako lokalna zajednica stvara značenja njegova lika preispisujući ponovno njegovu biografiju. Na koncu, pitanje na koje će se odgovoriti jest i kakva se značenja kriju u liku nekoga tko je svoju slavu stekao igrajući košarku svuda po svijetu. Možemo li *mitove* procjenjivati kriterijem „istinitosti“ ili „činjeničnosti“ ili kroz mitsku sliku Dražena možemo iščitati kakve aspiracije i potencijale on utjelovljuje za one koji doživljavaju njegov lik i djelo kao svojevrsni mit. Kakve su naracije

koje okružuju takve mitove te kako se odražavaju i kreiraju sjećanja na Dražena u suvremenom društvu. Draženov lik i djelo pratit ću kroz transformacije njegova lika, kroz izgradnju specifičnih mjesta sjećanja (murale, spomenike i spomen sobu u Šibeniku te Muzej u Zagrebu i Zakladi), u urbanoj topografiji Šibenika, medijski prikaz i reprezentacije, ali i naracije onih čiji su životi bili obilježeni Draženovim uspjehom. Kroz ta tri aspekta pokušat ću zaći u naracije, mitove i nostalgiju vezanu za njega i što je to što ih pokreće.

Metodologija istraživanja bit će trojaka i obuhvatit će provođenje polustrukturiranih intervjua, njihovu analizu i kontekstualizaciju, te iščitavanje različitih fenomena koji su oblikovani kroz sjećanja. Kroz razgovore sa sugovornicima skupljat ću individualna sjećanja pojedinaca na Dražena koja ću potom analizirati i kontekstualizirati. Promatrat ću kako se ljudi odnose prema mjestima koja povezuju sa sjećanjem na Dražena, bilo da je riječ o formalnim mjestima (poput spomenika iznad Sportske dvorane Baldekin u Šibeniku ili Muzejsko-dokumentacijskog centra „Dražen Petrović“) ili neformalnim (primjerice mural u pothodniku koji vodi i prema Osnovnoj školi Jurja Šižgorića, ali i prema sportskoj dvorani. Navedene procese ću interpretirati, te ih u teorijskom smislu reflektirati u odnosu na problematiku koja dolazi iz područja *memory studies* (primjerice Halwachs, Nora, Connerton itd.). U većem dijelu mojeg rada inspirirala sam se konceptom *figure sjećanja*. Priča o Draženu uvjetovala je moj odabir teme, pa su i same figure sjećanja važne jer su sam ih prepoznavala kao slike određenog fenomena kroz koje su se manifestirala sjećanja na različite načine. Smatram da kroz figure sjećanja možemo iščitati sjećanja koja žive u određenim zajednicama, a u kontekstu postojanja određenog sjećanja vrlo često se istraživački upućemo na razne druge pojave, pa i na fenomen identiteta u zajednicama. Koliko god je kompleksnost identiteta i sjećanja nekada teško razumjeti, oni su svakodnevni dio našeg života. U Šibeniku identitet Šibenčana bio je snažno ukorijenjen i vidljiv na kvartovskim ulicama, kroz grafite i spomenike kroz koje sam iščitavala sjećanja.

Valja napomenuti kako se moje istraživanje podosta „ažuriralo u hodu“. Kao ljudima svojstvena nam je nekakva ukalupljenost u određene cikličke trenutke u kalendaru, pa sam htjela pratiti tok godine i u ovom slučaju. Prva mi je odrednica bila gotovo mistka slika o utakmici Šibenka- Bosna koja je odigrana 9. travnja 1983., a istraživanje bi se privelo kraju s obljetnicom Draženove pogibije 7. lipnja. I ta dva mjeseca bila bi sasvim dovoljna što se tiče komemoracijsko- performativnog dijela priče o Draženu Petroviću i tome kako se njeguje uspomena na njega u javnom diskursu. Ali kako i godina zna biti nepredvidljiva tako se i ovo istraživanje obogatilo. S obzirom na dvije okrugle obljetnice (i utakmice od koje je prošlo

četrdeset godina i Draženove smrti od koje je prošlo trideset godina) prostor se ispunio Draženom. Kako u Šibeniku tako i u širem kontekstu cijele Hrvatske. Snimljen je dokumentarac o Draženu, zatim predstavljena predstava s kojom je zatvoren 63. Međunarodni dječji festival u Šibeniku, a dok sam pisala neke od redaka ovog teksta snimao se cjelovečernji igrani film. Na koncu i samo opadanje moje istraživačke agilnosti tokom dugog toplog ljeta bio je razlog zbog kojeg sam u listopadu bila u sličnom stavu kao i početkom ljeta; s notesom i olovkom u rukama.

2.0. „Svi se tebe situ...“³- sjećanja na Dražena Petrovića kroz perspektivu studija sjećanja

„Hrvatskom sportašu XX. stoljeća“

„Za života dosegno si vječnost- u njoj i ostaješ.

Šibenik pamti i čeka svog maloga.“

Dražen Petrović hrvatski je košarkaš rođen u Šibeniku 22. listopada 1964. godine. Tijekom igračke karijere nastupao je za Šibenku, Cibonu, Real Madrid, Portland Trail Blazers i New Jersey Nets. Na reprezentativnom nivou igrao je za Jugoslaviju, a potom i Hrvatsku. Dana 7. lipnja 1993. godine Dražen pogiba u automobilskoj nesreći na autocesti u Njemačkoj⁴. Danas Dražen živi kao sjećanje. Čovjeku čiju sam biografiju ukratko iznijela u prethodnih nekoliko rečenica posvećen je određen broj trgova, ulica, iscertano mnoštvo murala i grafita, podignuto par spomenika od kojih je jedan čak i u inozemstvu.⁵ Dražena se prisjeća posvuda, pa i izvan granica Republike Hrvatske. No kako se (pri)sjećamo Dražena, u kojim trenutcima i zašto, pitanja su na koja ću pokušati odgovoriti u ovom radu. Kako bih odgovorila na navedena pitanja ovo poglavlje započela sam s dva citata koji su zapravo zapisi na spomenicima: jednom ispred Draženovog doma u Zagrebu (smještenog na Trgu Dražena Petrovića) te na spomen ploči postavljenoj u ulici Petra Preradovića u Šibeniku, u neposrednoj blizini stana gdje je odrastao. Navedeni natpisi predstavljaju početak mojeg analitičkog promišljanja sjećanja i pamćenja vezanih uz Dražena nudeći prostor za potencijalne odgovore na gore navedena pitanja.

Moj diplomski rad u teorijskom smislu inspiriran je studijama sjećanja. Sjećanja na Dražena mojoj generaciji i drugim generacijama rođenim iza njegove smrti izgledaju kao da su oduvijek tu (Brkljačić- Prlenda 2006: 9) što je i polazište ovog rada, a to je proces koji je doveo do srastanja s Draženom onih koji nisu njegovi suvremenici. Pažljivim iščitavanjem ranijih stranica može se zaključiti kako je u samom radu „pravog“ Dražena razmjerno malo. Priču o njegovim sportskim uspjesima, privatnom životu i ostalim pojedinostima koje su odlikovale Petrovića kao osobu koja je živjela i djelovala u nekom određenom povijesnom trenutku ostavljam drugima. Ovdje će se govoriti o Draženovoj biografiji koja je ispisana nakon njegove

³ Stih iz pjesme *Život leti kapetane*.

⁴ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47993> (pristupljeno 16.3.2023.)

⁵ Podsjećam na spomenik u parku Olimpijskog muzeja u Laussanei.

tragične pogibije. To je biografija koju je određena zajednica odlučila ispisati nekome koga je prepoznala kao osobu vrijednu komemoriranja. I taj proces me, kao nekoga tko je odrastao nedaleko od Draženova šibenskog doma, oduvijek zanimao. U tom je smislu moj analitički fokus vezan uz teoretičare iz područja studija sjećanja (*memory studies*) koji su otvorili pitanje odnosa pamćenja i sjećanja, praksi komemoriranja, utjelovljenog sjećanja, transformacije pamćenja itd.

Prije svega htjela bih razgraničiti razumijevanje pojmova sjećanje i pamćenje, tj. ovih hrvatskih prijevoda često objedinjenih pod engleskim krovnom pojmom *memory*. U kolektivnom smislu sjećanje jest skup uspomena koje dijeli neka zajednica, a pamćenje je rad na tom sadržaju, odnosno njegovo aktualiziranje uvijek iznova. Individualno je sjećanje obnavljanje naše slike o prošlosti u svijesti, dok je pamćenje psihološki proces usvajanja i zadržavanja tih slika (Brkljačić i Prlenda 2006: 17). Ovaj rad više će se baviti Draženom sjećanja. Poprilično je teško, gotovo nemoguće odvojiti tog Dražena od Dražena koji je živio od 22. listopada 1964. do 7. lipnja 1993. Tim više, kao što je već bilo spomenuto, jer je podosta kratak vremenski period i Dražen nije neki daleki, mitski lik čak niti generacijama rođenim nakon njegove smrti. I što je taj vremenski odmak kraći to je razlika između povijesne figure i figure sjećanja sve manja. Assman navodi kako su figure sjećanja nastale na način da svaka povijesna činjenica i osoba pri ulasku u sjećanje postaje nauk, pojam i simbol. Kao takva dobiva smisao i postaje dio ideja tog društva (2006: 53). Proces je to koji zamjećujemo i kada se govori o Draženu. On, kao povijesna osoba po svojoj smrti ulazi u kolektivno pamćenje kako onih koji su ga poznavali tako i onih koji nisu. U tom trenutku za njega se vezuju određene vrijednosti kao što su marljivost, ustrajnost, ljubav prema domovini i općeniti altruizam. Na koncu te njegove odlike bivaju prepoznate od strane društva i Dražen dolazi na pijedestal. Ovaj proces usvajanja određenih individualnih sjećanja kompleksan je te ga možemo razgraničiti na biološki dio, socijalni i kulturološki aspekt. Da bi se izbjegao gubitak sjećanja društva grade spomenike koji funkcioniraju kao određeni „memorijski znakovi i simboli“ (Assman 2011: 33-37). Slike o Draženu se zadržavaju, aktualiziraju kroz simboličko spomeničko sjećanje koje se na različite načine manifestira ovisno o kontekstu. Upravo je jedan od takvih primjera prisjećanja prikazan je u slikovnom prilogu 1. na kojem se nalazi kip akademskog kipara Kuzme Kovačića otkriven krajem 2006⁶, a koji prikazuje Dražena na vrhuncu karijere. U sljedećem potpoglavlju

⁶ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/spomenik-drazenu-napokon-postavljen-na-njegovu-trgu-4038540> (pristupljeno 16.3.2023.)

problematizirat će se spomeničke evokacije sjećanja na Dražena Petrovića, te značenja koja pobuđuju u različitim kontekstima.

2.1. Sjećanja izrađena u bronci: između lokalnih sjećanja, kolektivnog pamćenja i mita u nastanku

Na fotografiji koja prikazuje kip iza leđa sportaševе figure nalazi Cibonin toranj i cijeli kompleks naziva „Draženov dom“. Ono što ovaj spomenik može razlikovati od ostalih spomenika drugim velikanima jest natpis na postamentu koji nakon ispisivanja imena sugerira da Grad Zagreb ovaj kip poklanja „hrvatskom sportašu XX. stoljeća“. Grandiozno smješten ispred cijelog kompleksa koji nosi Draženovo ime, simbolički nazvanom „Draženovom“ trgu, ovaj oko četiri metra visok prikaz čuva ulaz u inkubator hrvatske košarke u kojem trebaju nastati „novi Draženi“. Društveno pamćenje na Dražena je u kolektivnom i individualnom smislu prožeto njegovim životom i sportskim uspjesima. U simboličkom je smislu lokacija spomenika u Zagrebu, kao glavnom gradu Hrvatske, također indikativna jer je Zagreb njegovu figuru učinio vrijednom divljenja, zapisavši njegove podvige u povijest hrvatskog sporta. Ovako grandiozno prikazan Dražen koji je u isto vrijeme i košarkaš, ali i utjelovljenje svih vrlina sporta postaje netko tko je u isto vrijeme i košarkaš u skok - šutu i simbol nečega što nadilazi sport. Apostrofiranje toga da Grad Zagreb kao urbano središte postavlja ovaj spomenik pridonosi kolektivnosti sjećanja na Dražena.

Slikovni prilog 1. Spomenik Draženu Petroviću ispred „Draženovog doma“. Autorica fotografije Ana Madunić. Zagreb, ožujak 2023.

Slikovni prilog 2. Mural i spomen ploča na adresi na kojoj je Dražen odrastao i gdje je „Draženov koš“.
 Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, travanj 2023.

Deset godina prije kipa u Zagrebu, na treću godišnjicu Draženove pogibije, odmah ispod stana gdje je odrastao, tadašnji KK Šibenik, Grad Šibenik i navijači podižu spomen ploču (slikovni prilog 2). Danas se oko ploče nalazi i mural. Za razliku od kipa koji je nacionalnog značaja, spomen ploča djeluje lokalno, no isto tako opipljivo, neposredno i „stvarno“ što se potvrđuje i sintagmom o pamćenju i čekanju „svog Maloga“, ali i blizinom koša koji kao da poziva nove junake da okušaju svoj talent. Spomen ploča u Šibeniku lokalnija je, intimnija i emotivnija, no isto tako ima svoju kolektivnu notu. Nakon lirskog opisa Draženovog dostizanja vječnosti za života i egzistiranja u toj vječnosti (odnosno kolektivnoj svijesti) ponovo se navode oni koji su postavili ploču. Uz institucije, a to su Košarkaški klub Šibenik i Grad navode se i navijači kao sudionici postavljanja ploče. Posebno valja obratiti pažnju na glagol „pamti“ u tekstu spomen ploče. Sjećanje je u ovom slučaju konsenzus Grada, kluba i navijača koji su objedinili heterogene naracije o Draženi i usuglasili ih u vidu spomeničkog prisjećanja. Dražena njegovi sugrađani smještaju u vječnost u kojoj on naizgled ostaje. Kako se to u

Šibeniku često zna reći, a i sam medijski narativ često poseže za sličnom retorikom za sve druge on može biti najveći, ali za Šibenčane (tj. za nas) on će uvijek biti „naš Mali“. No iako je Dražen postao legendom Šibenik ga pamti kao „svog Maloga“, ali i čeka neke nove junake. Tekstom na spomen ploči dominiraju motivi koji upućuju na Draženovu mitologizaciju, lik koji sada živi svoj život u naraciji i sjećanjima. No istovremeno, takva mitologizacija je otvorena i nije hermetična jer upućuje na budućnost i priželjkuje nove junake koji će proslaviti ime grada. Kako je odmah pored i takozvani Draženov „prvi“ koš sve upućuje na to da se isticanjem glagola „čekati“ evocira pojavnost nekog „novog Dražena“, ali šibenskog koji će možda svoj košarkaški put započeti baš pod tim košem. Pitanje koje tekst na ploči može otvoriti svakako bi bilo je li čekanje „novog Dražena“ ograničeno samo na košarku ili „šibenski Mali“ može biti bilo tko dovoljno snažan da bude kohezivni faktor grada kao što je to bio Dražen. Nadimak „naš Mali“ sugerira prihvaćanje Dražena i u tom trenutku postaje manje bitno tko je on uistinu bio, već je važno što on predstavlja tj. kako je prihvaćen od strane zajednice (Velikonja 2010: 157).

Navedena ploča nije jedino spomeničko utjelovljenje sjećanja na Malog u Šibeniku. Tom sjećanju pridružuje se i kip Dražena kao dječaka, koji svoje lijevano obličje dobiva i u rodnom gradu. Pored sportske dvorane na Baldekinu 22. listopada 2011. godine⁷ postavljen je još jedan spomenik, rad akademskog kipara Kažimira Hraste. Za razliku od „zagrebačkog“ Dražena koji je kolosalan i izgleda kao da je upravo stigao s antičke Olimpijade, „šibenski“ Dražen je prikazan kao sramežljivi dječak koji na klupi čeka svoju priliku. Njegova neposrednost, životnost i zamišljenost otkrivaju nam kako sjećanje na Dražena u šibenskom kontekstu poseže za onim što se ne može naći u zagrebačkom Draženu. Riječ je o lokalnom sjećanju na djetinjstvo koje je obilježeno lokalnim naracijama i sjećanjima koje imaju svi Šibenčani, neovisno o tome jesu li bili suvremenici Draženova vremena ili su svoja sjećanja stjecali putem roditeljskih priča.

Poneki su zamjerali ovakav prikaz Dražena tvrdeći i da Dražen i da Šibenik zaslužuju da košarkaš bude prikazan u punom naponu snage. Nikša Prkačin, tadašnji sportski direktor Cibone koji je nazočio otkrivanju spomenika rekao je:

„Iako je bilo dosta različitih komentara, priča kako ga je trebalo prikazati kao košarkaša u naponu, meni se spomenik stvarno sviđa, jer prikazuje dječaka

⁷ <https://www.24sata.hr/sport/drazen-se-vratio-kuci-otkriven-spomenik-legendi-u-sibeniku-239592> (pristupljeno 16.3.2023.)

koji odlazi iz svog rodnog grada u svijet, kao što sam i ja, ne trbuhom za kruhom, nego za loptom.⁸ (Pavić 2011: [s.p.]).“

Priču o dječaku koji je na početku svog životnog i profesionalnog puta potvrđuje i ideja s kojom je kip predstavljen javnosti. Osim lajtmotiva povratka kući, glavna sintagma spomeničkog sjećanja može se sažeti tvrdnjom koja se ponavljala tijekom samog predstavljanja kipa. „Za cijeli svijet veliki, a za nas Šibenčane zauvijek naš Mali konačno se vratio doma, na svoj Baldekin, gdje je sve počelo i nikada nije završilo...“⁹. Povratak doma, koji se impliciran u narativu oko otkrivanja spomenika, pokazuje da su njegov dječaćki prikaz i sjećanje koje utjelovljuje usko vezan uz autentičnost mjesta s kojeg se otisnuo na svoj životni put i tijekom kojeg je „dosegnuo vječnost“. To je Dražen u šibenskom imaginariju. Takvim ga Šibenik pamti i takvog ga se Šibenik sjeća. U ovom spomeničkom prikazu on čeka svoju priliku da zaigra, svoj red, pa u tom smislu Dražen kao dječak upućuje na šibensko razumijevanje „Maloga“. Sjećanja o Draženu ispisana su u međuprostoru između zagrebačkog i šibenskog kipa, te brojnih naracija koje nisu uvjetovane mjestom porijekla ili gradom. Takve naracije, iako upućuje na prividnu kronologiju, iz perspektive studije sjećanja vrlo su indikativne jer su vezane s prostorima kao neposrednim iskustvenim referentom. Zagrebački kip u junačkom raskoraku animator je procesa koji će stvoriti mit o Draženu. Iako u kronološkom smislu odrasla dob slijedi nakon djetinjstva u spomeničkoj reprezentaciji takva je kronologija u slučaju spomenutih spomenika obrnuta. Dražen u Zagrebu postavljen je pet godina prije dječaka Dražena u Šibeniku. Mitovima obavijen spomenik Draženu ispred Draženovog doma prvi poprima svoje konture, pa tek onda slijedi šibenska inačica prema kojoj je Dražen zamišljen u maniri djeteta. I kroz tu putanju možemo pratiti kako mitovi i sjećanja koja ih obogaćuju nastaju neovisno o kronologiji. Njihovu smislenost uvelike određuju prostor i vrijeme pritom stvarajući sponu između retrospektivnog povezivanja i perspektivnog očekivanja (Karge 2014: 68). Svaka Draženova spomenička reprezentacija usko je vezana za prostor koji igra određeni ulogu u njegovom životu. Na taj način, kako je već više puta rečeno, prizivaju se nove imaginacije budućnosti sagrađene na temeljima društvene, kulturne i povijesne specifičnosti koju Dražen simbolizira. U spomenutim spomenicima pitanje adresanata se uspostavlja kao izuzetno bitno. Ostaje li poruka samo lokalnoj zajednici ili je od šireg značenja (Karge 2014: 89)? Promatrajući smještanje Draženovih spomenika može se zamijetiti i poruka koju oni nose. Spomen - ploča

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

je intimno svjedočanstvo ljudi iz susjedstva, dok su spomenici jasno ogledalo politike pamćenja utkane u svakodnevni život (Moran 2011: 6). I pored spomenika na Baldekinu i pored onog zagrebačkog ispred muzejsko - sportskog kompleksa odvija se svakodnevni život odlaženja i dolaženja na posao, u školu, šetnje itd. Prostor se planira, kartografira dok je mjesto ono koje uz sebe veže sudbine i iskustva (Assman 2011: 283). Ukratko rečeno popunjavanje praznina na vrhu stuba kojima se dolazi do prostorija Cibone ili prazan prostor u gradskoj četvrti Baldekin, a na koncu i prazan zid garaže u istoj toj četvrti pomno je planiran. To planiranje dogodilo se upravo zbog toga jer su ta mjesta bitna za iskustva ljudi, ali i jer se tu odvijaju sudbine.

Bitno je i razmotriti što je u fokusu komemoriranja Dražena. Radi li se tu o formalnom komemoriranju poginulog košarkaša ili oblikovanju simbola koji je potaknut mitom vezanim uz Draženovo ime? Jednoznačan odgovor je teško ponuditi, jer je u ovom slučaju riječ o isprepletenosti mnoštva motiva: od religijskih, preko simboličkih do stvarne tuge za osobom ili osobama koja varira ovisno o prostoru gdje se spomeničko obilježje nalazi (usp. Karge 2014: 49, 74). Ne smije se zanemariti da je Dražen dio kulture koje je oblikovana kršćanskim svjetonazorima i vjerovanjem u zagrobni život. Iako ta „vječnost“ nije jasno definirana na spomen - ploči jasno je „da dostizanje vječnosti i ostajanje u njoj“ ima izrazito religijski značaj, a ne samo profani. Prikaz Dražena kao dječaka, tepanje da je „naš Mali“ te emotivno nabijen tekst sa spomen- ploče signaliziraju da je amortiziranje te tuge učinjeno prizivanjem na vječnu mladost, nevinosti i egzistiranje u vječnosti. U određenim govorima koje ću analizirati u drugom dijelu rada naglašava se Draženova prisutnost. Takvi narativi, može se naslutiti, šalju poruku da je Dražen prisutan kao ideja, ali i da je fizički prisutan kroz materijalizirana sjećanja. Kroz intervju sa sugovornicima moglo se primijetiti da je velikim dijelom to vezano i za tugu onih koji su se osjetili osobno pogođenima njegovom smrću. To se prenosi na samu naciju koja je često zamišljena poput velike obitelji sa zajedničkim vrijednostima odanosti i pijeteta. Takvo nešto se kasnije prenosi u forme ritualnih i simboličkih radnji (Assman 2011: 136). Sjećanje je na početku osobno i čini osobnu povijest onog tko ga ima. Bilo da se javljaju sama ili imaju okidač poput mjesta i slično. Socijalnom interakcijom prenose se dalje (ibid. 2011: 151-153) i postaju dio kolektivne svijesti koja označava sada ta mjesta. Takav odnos tvori određeni začarani krug, pa Assman nastavlja da „mnogih stvari se sjećamo u onoj mjeri u kojoj imamo povoda da o tome govorimo. (...) Pripovijedanje je elaborirano kodiranje, a time prevođenje doživljenog u povijest“ (ibid.: 161). To me podsjetilo na susret s jednim od osnivača šibenske navijačke skupine „Funcuti“, čovjekom koji je neupitna navijačka legenda svoga grada. Pitala sam ga da mi kaže nešto o Draženu i tom danu kada se skupina osnovala, a on mi je kroz smijeh

i psovku dao na znanje koliko je o tome govorio kroz godine, posebice u godini okruglih obljetnica. Na koncu je sa mnom podijelio nekoliko simpatičkih informacija, ali vrlo brzo postalo mi je jasno da je njegovo osobno iskustvo postalo povijesna činjenica moderne šibenske povijesti, te da je njegovo svjedočanstvo ono koje je uzeto kao jedan od konstruktivnih elemenata. To se može iskazati i kroz pojmove retencije kao tjelesnog traga doživljenog i rekonstrukcije kao predstave sjećanja (ibid.: 163). Složit ću se s Assman koja tvrdi da se s istinitošću sjećanja ne treba previše zamarati, jer su ona nepobitna i sama potvrđuju svoju autentičnost.

Draženova pojava i njegova naknadno preispisana biografija, pokazuju u kojoj je mjeri sjećanje na Dražena oblikovano mistifikacijom. Što je u svemu ovome mit i zašto on u naslovu mog rada? Poslužit ću se definicijom Raoula Girardeta koji mu pridodaje dvije funkcije¹⁰. Prva je da objasni sadašnjost i da ključ za njezino razumijevanje. Druga funkcija bila bi pokretačka, on daje naboj za promjene (Girardet 2000: 13). Ovakvo objašnjenje mita u ovom radu uzeto je kako se ne bih zapetljala u moguće krive konotacije koje mit kao takve ima (prije svega njegova nestvarnost) s obzirom da je Dražen stvarna osoba. Drugim riječima, smatrala sam bitnijim analizirati zašto se oko njega počeo graditi mit koji se nudi kao objašnjenje njegovog kulturnog statusa. Kada je riječ o pokretačkoj funkciji mita, ona je u Draženovom slučaju usko vezana uz ideju nacije. Ideja nacionalnog identiteta u Hrvatskoj je usko vezana uz sport, a Dražen je svakako jedna od značajnijih hrvatskih sportskih figura. Zadnje desetljeće Jugoslavije i početak samostalne Hrvatske često su shvaćeni kao „mitološko“ vrijeme u današnjem javnom poimanju. Utakmica između Šibenke i Bosne nije samo značajna na lokalnoj razini već je dio svojevrsne niti koja vodi sve do junaka koji predvodi do srebra na Olimpijskim igrama za tek nastalu državu koja je tada bila u ratu. Svakako je značajna Draženova izjava koju je dao nakon polufinalne utakmice sa ZND-om da se, uputivši slobodna bacanja koja su Hrvatskoj donijela pobjedu, sjetio slobodnih udaraca za Šibenku (Brajdić 2023: 39). Ta nit nije samo priča o sportskom fair playu već i o stvaranju identiteta koji poseže za sjećanjem. Stoga nije neoprezno zaključiti da se u tome nalaze počeci priče o Hrvatima kao sportskoj naciji, a imamo li u vidu da sportski događaji jesu ritualni ratovi (Čolović 2000: 355) ovo se ogleda i u puno

¹⁰ O mitu su pisali razni drugi autori kao što su Levi- Strauss ili Barthes koji bi svakako doprinijeli mome radu. No strukturalistički postavljen Levi- Straussov mit smatram da bi odveć vodio prema klasičnom značenju mita u kojem su prisutna davna vremena i nestvarni mitski junaci iako se mogu složiti s njim da je mit teško u potpunosti znanstveno objasniti. S druge strane je Barthes koji se mnogo manje bavio mitom nego njegov sunarodnjak, ali je bitan autor. Podosta je govorio u lingvističkim slikama o mitu, ali i samoj apstrakciji. Smatrala sam da takva kompleksnost nije nužna da oko nje gradim *Draženovu mitologiju*, već da potrebama mog rada više odgovara politički mit, ne u kontekstu politike već u kontekstu nekoga tko je stvaran i vremenski nam relativno blizak.

kompleksnijim razumijevanjima nacionalnog identiteta. Pokretački dio mita o Draženu vezan je za njegove karakterne osobine koje su ocijenjene kao vrijedne i one koje treba njegovati u svakom čovjeku. Tu je Dražen primjer i putokaz kako se treba ponašati. Njega treba gledati na neki način kao „junaka“ – onoga koji je ima isti početak kao i svi ostali, prosječan je, ali se svojim radom iz tog prosjeka izdiže i junački¹¹ donosi nešto svojoj zajednici (Girardet 2000: 72-73). Iako Raoul Girardet raščlanjuje vrijeme vezano za „spasitelja“ na vrijeme kada ga se doziva, vrijeme njegove slave i na kraju mučeništva (ibid.: 75), kod Dražena je ta dinamika malo drugačija. Dražen je od dečka iz kvarta svjetska zvijezda, umire mlad, a nakon toga ga se ponovo priziva/tu je. Isto tako dok Girardet tvrdi na primjerima političara kako se heroizacija odvija sporo, kroz faze (2000: 81) ona je kod Dražena momentalna. Dapače, još za života je „heroj“ *malog čovjeka* što potvrđuju navodi jedne od mojih sugovornica.

„Kad vi sada idete pogledati sve te trofeje i kako je on išao to je... to u nas rijetki mogu. A ako i mogu to je, ne znam. S druge strane taj jedan meteorski uspon koji je on radio je njega... On je zapravo koračao cijelim svijetom s tom da ne smijemo zaboraviti da je on uz sve što je posjedovao da je on sebe kroz te treninge usavršavao.“¹²

Tu sliku meteorske pojave kojom se želi ukazati na nečiji kratak, ali značajan doprinos u povijesti spominje i Girardet govoreći o junaku koji „simbolizira mladost i pokretljivost“ te čija „neobuzdanost i plahovitost da krote i pobjeđuju samu prirodu...“ (ibid.: 85). Ipak svaki mit zapravo je dijalog između lika oko kojeg se gradi mit i potreba tog društva. Mit se konstruira kroz misiju koja je junaku dodijeljena (ibid.: 93). Dražen je povijesna ličnost koja je djelovala u određenim povijesnim okolnostima i čiji je život obavijen događajima i činjenicama. Kao takvog društvo ga je prepoznalo kao nesvakidašnju i neponovljivu ličnost, svojevrsni mit koji će imati ulogu da zadovolji društvene potrebe. Sjećanje na Dražena prožeto je i političkim i kulturnim aspektima. Pri tome ne mislim samo na forme nacionalnog pamćenja koje je rezultat ideologije već i na socijalni i individualni aspekt u kojem se zrcali sfera političkog. Dok je nacionalno vrlo često homogeno, kulturno je pamćenje isprepleteno s političkim no pritom je mnogo složenije i sposobnije za promjenu, ali ipak i krhkije (Assman 2011: 67). A glavna

¹¹ Govoreći u kontekstu političkog mita, odnosno mita o nekome tko narodu donosi prosperitet kroz vođenje tog naroda Girardet u svom tekstu koristi riječ *spasitelj*. Da smanjim konotativno značenje za svoj rad sam izabrala riječ *junak*.

¹² Prema transkriptu kazivanja Ivane Guberine. Razgovor je vođen u travnju 2023.

potreba u trenutku stvaranja mita o Draženu bio je njegov doprinos u oblikovanju nacionalnog identiteta početkom 1990-ih, u vrijeme odvajanja od Jugoslavije. U specijalu „Večernjeg lista“ koji je izdan povodom tridesete obljetnice Draženove smrti na navodi se kako je 1991. godine Dražen prvi put otkazao reprezentaciji Jugoslavije i nije igrao na Europskom prvenstvu te godine, dok je odmah pristupio hrvatskoj reprezentaciji (Brajdić 2023: 37-39). Takav razvoj događaja u Draženovu životu poslužio je u kolektivnoj svijesti jedan od događaja koji su nagovijestili raspad Jugoslavije i samostalnost Hrvatske. Nemoguće je pretpostaviti što će biti sa sjećanjem na Dražena u dogledno vrijeme, ali je činjenica je da je od početaka junak, radišan i vrijedan lik koje su brojne političke ideologije prisvojile kao odraz nacionalnog ponosa. Kulturalno sjećanje, iako isprepletano s elementima političkog diskursa, odražava način na koji se lokalne sredine prisjećaju. To se vidi možda najbolje u neformalnom obilježavanju. Na grafitu u Šibeniku, baš kao i na grafitu u Zagrebu označene su tri godine. U Šibeniku 1983. godina kao godina uspjeha šibenske košarke, a u Zagrebu 1985. i 1986. godina kada je Cibona postala dva puta za redom prvak Europe. U sportskom, a samim time i kulturnom životu tih gradova to ima određen značaj.

Aleida Assman za mit kaže da on nastaje kada „u kolektivnom pamćenju mentalne slike postaju ikone, a priče postaju mitovi čije je najvažnije svojstvo njihova uvjerljivost i afektivna djelotvornost“ (2011: 43).

Mentalne slike koje spominje Assmann, kao i mistifikaciju lika i djela Dražena Petrovića nemoguće je promišljati odvojeno od heterogenih sjećanja koja su isprepletana sa slikom Dražena.

2.2. (Pri)sjećanja: komemoracija i izvedba sjećanja

Među prvima koji se bavio pitanjem sjećanja francuski je sociolog Maurice Halbwachs. Njegov najvažniji doprinos studijama sjećanja jest zaključak da sve čega se u životu sjećamo i što sačinjava naš pogled na prošle dane naučili smo s obzirom na kulturne obrasce u kojima odrastamo (1992: 22). Za Halwbachsa nema iznimke; čak i najintimnija sjećanja sa sobom nose prizvuk društvene situacije i norme, a ne biološkog djelovanja našeg tijela. Halwbachs je kasnije svoje teze iznio u mnogim djelima od kojih se jedno od važnijih *Kolektivno sjećanje* iz 1925. U svom tekstu autor je pisao o povezanosti događaja i mjesta. On, doduše, piše o mjestima koji se spominju u evanđeljima i o događajima od kojih su prošla dva tisućljeća, no koncept koji uvodi, a tiče se uzdizanja tih mjesta iznad uobičajenih mjesta vrijedi i na Draženovu primjeru. U kontekstu priče o Draženu ta mjesta povezana s događajima (iz Draženovog života) su u ovom poglavlju opisani spomenici i spomen ploča u Zagrebu i Šibeniku. Zagrebački spomenik

smješten je kod prostorija košarkaškog kluba Cibona i samog Muzejsko-dokumentacijskog centra u kojem su i prostorije Zaklade Dražen Petrović. Na tom mjestu Dražen je s Cibonom živio najuspješnije godine tog kluba, pa je i sama pozicija spomenika u neposrednoj blizini institucija nastalih nakon njegove smrti na tom mjestu simbolična. Ista je stvar i sa spomeničkim obilježjima u Šibeniku. Cijela gradska četvrt Baldekin ispisana je evokacijama Draženova života, a tu se nalazi i prvo institucionalizirano sjećanje na Dražena u vidu spomen ploče. Baldekin je svojevrsno izvorište Draženova života, mjesto na kojem je netko koga se smatra svjetski poznatim sportašem još uvijek „naš Mali“. Takva mjesta, na određeni način sakralizirana, prvi je razmatrao sam Halwbachs analizirajući formiranje svetih mjesta u Svetoj zemlji, te je izveo zaključak da s vremenom postaje nebitno je li se nešto dogodilo baš tu gdje se obilježava, već je bitno značenje koje ljudi daju tom mjestu. Mjesta vezana za Dražena poznata su, od njegovog života nas ne dijele tisućljeća. Ipak eklatantan primjer sitne dislokacije je takozvani „Draženov koš“ pored njegova stana. Svjedoci tvrde da je on bio par metara dalje, no ta činjenica postaje nevažna. To je i dalje Draženov prvi koš.

Za Halwbachsa prošlost je poznata kroz simbole i ritualizaciju. Na taj način i Dražen postaje poznat (1992: 2). Određeni rituali najviše vezani za dane u godini povezane s njegovim životom nanovo donose Draženov lik i djelo u fokus i upoznavaju nove naraštaje s njim. Takve radnje vezane su za mjesta, a okruženje postaje najbitnije u shvaćanju pojavnosti neke za zajednicu bitne igre pomoću koje ona pamti (1992: 16). Također, Halwbachs problematizira i samo pamćenje povijesnih događaja. Za njega to se ne čini direktno, već se indirektno potiče slušanjem, čitanjem, komemoriranjem (1992: 24). Posebice je zanimljivo što u Draženovom slučaju još uvijek imamo ljude koji se mogu direktno sjećati onih događaja u kojima je Dražen sudjelovao, ali i njega samoga putem obiteljskih, prijateljskih ili poslovnih odnosa. Ti ljudi često su prisutni u javnom prostoru kada za vrijeme komemoriranja Dražena. Njih se sluša odnosno oni postaju referentna točka pamćenja. Pa samim time prostor vezan uz takve vrste komemoriranja, prostor koji je označen kao „sakralan“ u vezama s Draženom ima više očista. Kako to Halwbachs primjećuje u *Legendarnoj topografiji Evandjelja u Svetoj zemlji* hodočasnici u jedno vrijeme pridodaju značenja nekom mjestu na drugačiji način nego to čine hodočasnici u drugo vrijeme (1992: 26). Tokom regularne utakmice hrvatske košarkaške lige između Šibenke i Cedevite Junior¹³ koja je u potpunosti bila u znaku puno poznatije utakmice od prije četrdeset godina postavljala sam svojim sugovornicima, ljudima koji su došli navijati, kakav im je osjećaj biti na utakmici. To su bili ljudi različitih dobi. Oni stariji, koji su bili živi prije

¹³ Kontingencija ju je smjestila na 8. travnja, dan prije obljetnice utakmice Šibenka- Bosna.

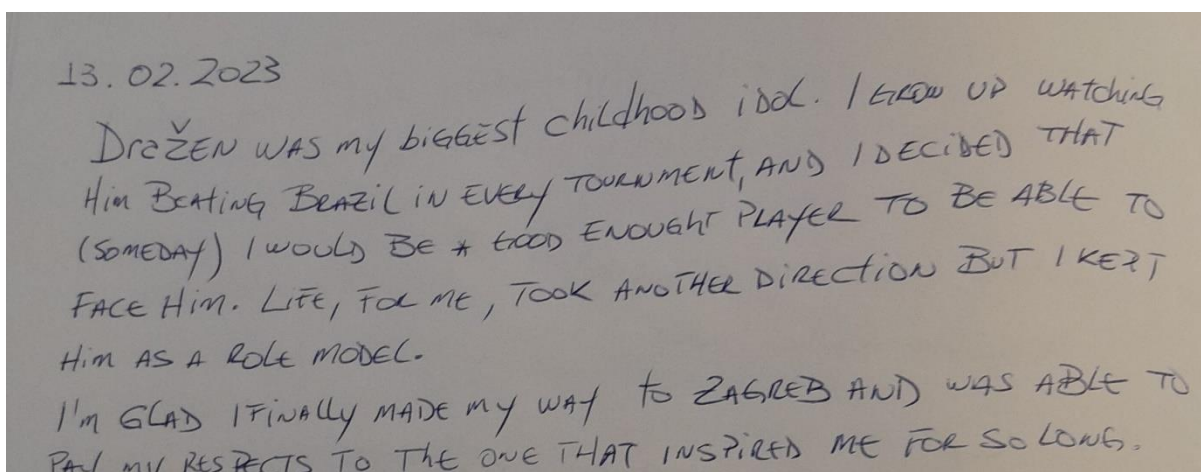
četrdeset godina spominjali su točno mjesto i vrijeme gdje su tada bili, a ako su tu utakmicu gledali s tribina opisivali su atmosferu, ispunjenu dvoranu i slično. Njihova emotivna veza s dvoranom na Baldekinu bila je vidljiva. Mlađi sugovornici su se zaustavljali na govoru o ponosu i na očevim pričama o onome što se dogodilo četrdeset godina ranije.

U tumačenje prošlosti uključene su i emocije (kod Dražena jako čest slučaj) i ideologija (Oroz 2018: 7). U tome se očitava veza s prošlošću. I dok historičari istražuju i broje godine, kulturna sjećanja pitat će se kako se u diskursu zajednice poima prošlost. Oni koji su glavni pokretači sjećanja na Dražena s njim su dijelili svakodnevicu, a koji su graditelji nostalgije isprepletene oko njegova lika. Pojam nostalgije koji je blizak sjećanjima. Pojam nostalgije većinom vezujemo uz prošlost, no gotovo je nikada ne asociramo uz budućnost. Steven Knapp problematizira vezu prošlosti i budućnošću (2006: 101). Slavni događaji iz prošlosti i slavni likovi koji su bili dionici istih nude nam svojevrstne pouke. Na isti način se Dražen poput slavnog atleta izdiže u Zagrebu, a u Šibeniku je onaj „Mali“ kojeg se pamti i čeka. On je model onoga što bi trebale biti buduće generacije. Nostalgija je za Mitju Velikonju „jedna od najčešćih diskurzivnih konstrukcija u razvijenim društvima“ odnosno ona je „na neki način inverzivni i u isti mah integralni suputnik suvremenih progresivnih ideologija, odnosno obuzetosti budućnošću“ (2010: 30). Ukratko rečeno nostalgija je tu kako bi kroz sliku lijepe prošlosti mogli graditi još ljepšu budućnost. Sjećanje na Dražena osim što nam govori o korijenima koji imaju funkciju potvrđivanja pripadnosti zajednici, također osiguravaju putokaz za gradnju budućnosti na temelju vrijednosti koje je on kao pojedinac utjelovio. Uz to, Velikonja zaključuje kako je nostalgiji „kompleksna, diferencirana i promjenjiva, emotivno nabijena, osobno ili kolektivno, (ne)instrumentalizirana priča koja na binaran način veliča romantizirana izgubljena vremena, ljude, predmete...“ (2010: 31). No tu valja navesti i upozorenje kako nostalgiju ne treba shvaćati samo kao žaljenje za onim što je bilo, nego i za onime kakvi nikad nismo bili (2010: 36). Primjer toga je šibenska titula prvaka Jugoslavije koja je službeno bila šibenska bila svega nekoliko sati. U nostalgiji koja se javlja kada se govori o tome događaju vidljiv je žal za slavnim danima košarkaškog kluba iz Krešimirovog grada, ali i tuga jer taj klub nije (p)ostao prvak. Velikonja sažima nostalgične fenomene na dvije značajke. Prva je za njega „kultura nostalgije“ koji je materijalizirani diskurs grupa, institucija i pojedinaca. A druga je „nostalgična kultura“ koja predstavlja mentalitetski uzorak (2010: 44). Na ovom tragu i ja ću sve materijalne i opipljive mozaike sjećanja na Dražena svrstati u prvi, a ono apstraktno u mišljenjima ljudi u drugi koš. Na temelju napisanog u prethodnim recima pokušat ću objasniti i nostalgiju spram Dražena raščlanjujući je na četiri odrednice: nostalgija obožavatelja košarke,

nostalgija Draženovih sugrađana u njegovom gradu, nostalgija za Draženom u okvirima Hrvatske i na koncu prisjećanje na Dražena u svjetskim razmjerima. Prije svega naglasit ću kako Mitja Velikonja u svojoj knjizi često spominje nostalgiju i *neostalgiju* kao nostalgiju koju su stariji prenijeli mlađima, pa tako generacije koje nisu doživjele neka vremena osjećaju žal za njima. I u Draženovom slučaju prisutne su obje. Prva nostalgija vezana za Dražena prisutna je u ljubitelja košarke i, po meni, ona je najmanje kompleksna. Njegovo košarkaško umijeće je nešto što se priziva kod aktualnih igrača, a ako su nostalgičari još uz to navijači nekih klubova za koje je Dražen nastupao (kao Šibenka i Cibona) jasno je zbog čega je tu prisutna ona druga citirana definicija nostalgije. Prvu tu ne bih svrstala, jer je primjetno da zaljubljenici u košarku nemaju nade da će se ponoviti takva vremena. Za većinu navijača današnja Šibenka nije konkurentna niti za osvajanje hrvatskog prvenstva, a Cibona može samo sanjati europsku titulu. Uz to, sagledamo li širu sliku dobit ćemo romantizirani pogled na sport prije naspram onog današnjeg koji je samo unosan posao. Druga nostalgija prisutna je u Šibenčana i jasno da se u nju pretače i dio priče o košarci. No ne moraju svi koji vole Dražena voljeti i sport koji ga je proslavio. I iako u šibenskoj nostalgiji ima mnogo emocija, romantizirana je i traga za onim izgubljenim definicija koja više ovdje odgovara je ona prva. I upravo most između tih dviju definicija krije se u traganju za izgubljenim. Već je više puta spomenut tekst spomen-ploče na kojem „Šibenik čeka svog Maloga“. To simboličko prizivanje novog „Maloga“, neku novu osobu koja će grad učiniti ponosnim i romantizirati neka nova vremena zapravo otkriva želju za dobrom budućnošću i progresom kako to i Velikonja navodi u prvoj definiciji koju sam citirala. Na nacionalnoj razini nostalgija za Draženom ima slično naličje kao i ona u Šibeniku, iako bih dodala da je ovdje riječ o manje intimnom doživljaju dražena kao „našeg“. Na koncu postoji i određena percepcija Dražena izvan granica Hrvatske. O tome sam, iz objektivnih razloga, saznavala samo iz medijskih napisa, uvida u knjigu dojmova u Muzejsko-dokumentacijskom centru te tijekom slučajnog razgovora s parom iz Grčke. Sve ću to opisati u kasnijem dijelu rada. Karijeru u inozemstvu Dražen je gradio igrajući u Španjolskoj i SAD-u. Real Madrid ga se na svojim službenim stranicama sjeti na društvenim mrežama gotovo o svakoj obljetnici, a navijači istog kluba često na istim mrežama komentiraju Dražena kao sportaša i osobu koja je doprinijela njihovom klubu. S druge strane oceana posljednji Draženov klub New Jersey Nets jednom prilikom prije šest godina svoje navijače počastio figurom Dražena¹⁴, pri čemu broj tri u tom klubu nitko više neće moći izabrati, jer je on nakon

¹⁴ <https://www.index.hr/sport/clanak/drazena-ne-zaboravljaju-netsi-ce-navijacima-podijeliti-10000-petrovicevih-figurica/1026205.aspx> (pristupljeno 28.12.2023.)

Petrovićeve smrti umirovljen. Ovdje nostalgija nosi sa sobom sportski prizvuk. To je možda posebno naglašeno u Americi s obzirom da je Dražen često opisivao kao jedan od prvih europskih igrača koji su zaigrali na tom kontinentu i u NBA ligi. Ipak poseban osvrt zaslužuju poneki dojmovi iz knjige dojmova u Draženu muzeju.¹⁵ Njihovim iščitavanjem onoliko detaljnim koliko mi je to vrijeme dozvoljavalo primijetila sam da ima mnogo upisanih posjetitelja iz zemalja južne Amerike koji su željeli ostaviti koju riječ. Iako moje pretpostavke svakako jesu manjkave, te ih prezentiram veoma oprezno pokušat ću objasniti njihovu nostalgiju na temelju dostupnih zapisa o Draženu koje sam interpretirala kao oblik posredovanog sjećanja. Mislim da neću poći krivim putem ako ustvrdim da se u našem svakodnevnom životu često dolazi do usporedbi različitih zemalja i kultura na razini općenitih činjenica kao što je broj stanovnika, površine ili sportskih postignuća. Kod ljubitelja košarke iz južne Amerike koji se upisivali u knjigu dojmova¹⁶ možda određene emocije i zaključke pobuđuje činjenica da su stanovnici Hrvatske i tih zemalja slični po bilo kojem od ranije navedenih kriterija, iako su zemlje različite.

13. 02. 2023
DRAŽEN WAS MY BIGGEST CHILDHOOD IDOL. I GROW UP WATCHING HIM BEATING BRAZIL IN EVERY TOURNAMENT, AND I DECIDED THAT (SOMEDAY) I WOULD BE * GOOD ENOUGH PLAYER TO BE ABLE TO FACE HIM. LIFE, FOR ME, TOOK ANOTHER DIRECTION BUT I KEPT HIM AS A ROLE MODEL.
I'M GLAD I FINALLY MADE MY WAY TO ZAGREB AND WAS ABLE TO PAY MY RESPECTS TO THE ONE THAT INSPIRED ME FOR SO LONG.

Slikovni prilog 3. Utisak posjetitelja iz Brazila u knjizi dojmova. Autorica fotografije Ana Madunić. Zagreb, ožujak 2023.

Pa se tako ljude iz obje zemlje može poimati kao izuzetne sportaše koji su odrasli u teškim uvjetima, tj. startna pozicija im je bila teža u odnosu na *druge*. Stoga bih zaključila da su u

¹⁵ Zahvalila bih ovim putem svima u Muzeju i gospođi Biserki u Zakladi na dopuštenju da nesmetano „njuškam“ okolo i to, na koncu, po nahođenju i iskoristim.

¹⁶ „Dražen je bio moj najveći uzor iz djetinjstva. Odrastao sam gledajući ga kako pobjeđuje Brazil na svakom turniru i odlučio sam da ću (jednog dana) biti dovoljno dobar igrač da se suočim s njime. Život me zeznuo, odveo u drugom smjeru, ali sam ga zadržao kao uzora. Drago mi je da sam konačno stigao u Zagreb i da sam u mogućnosti izraziti poštovanje onome koji me inspirira toliko dugo.“- naveo je posjetitelj iz Sao Paula u knjigu dojmova Muzejsko-dokumentacijskog centra Dražen Petrović. Prevela Ana Madunić.

ovakvoj vrsti nostalgije obuhvaćene obje definicije s tim da je u prvoj riječ o artikuliranju želje za *našim* progresom kroz uspješnu prošlost *drugog*, a u kontekstu druge definicije može se reći da se žaleći za prošlošću *drugoga* žali za tim što mi takvo nešto nismo imali. S obzirom na rečene sličnosti Dražen ovdje figurira kao čovjek iz isto tako „malog“ naroda (a to malo može biti simbolički, ne samo brojem stanovnika), putem kojeg se artikuliraju diskursi o usponu na svjetsku scenu među mnoštvo „velikih“. S obzirom da Draženov uspjeh može za njih imati samo posredno emotivno značenje, Dražen figurira kao simbolička figura koja posreduje *solidarnu nostalgiju*. Naravno u svemu ovome ne smije se zaboraviti da je ovakva nostalgija isprepletana sa osobnim pričama i sjećanjima, pa pričajući priču o Draženu kao nositelju zlatnog doba ljudi oni pričaju priču i o svom vlastitom životu i iskazuju žal za vlastitom mladošću. Najbliži ljudi iz Draženova života još su uvijek tu i direktno prenose priču o njegovom životu. Tako su mi mnogi moji sugovornici naglasili kako je njegova majka najzaslužnija što sjećanje na Dražena ne blijedi. Nakon njegove smrti o njegovoj ostavštini brigu su preuzeli njegovi najbliži. Tako se Dražen još uvijek komemorira. Svojim je zalaganjem na određenom polju dospio do elitnog kruga pojedinaca koji su izvrsni, tragična i rana smrti budi emociju valjda rođenu iz suočavanja s krhkosti vlastitih života, a oni koji su na sebe preuzeli brigu o njegovoj reputaciji svojski su se u to dali.

Društvena uvjetovanost sjećanja u fokusu je i Paula Connertona koji je povukao paralelu s komemoriranjem i tjelesnim aspektom istog. Za njega spoznaje o sadašnjosti uvelike ovise o našem poznavanju prošlosti (2004: 6). Paul Connerton spominje i referentnu točku koja prema njemu označava novi početak. Pod novim počecima Connerton ističe o Francusku revoluciju i smrt kralja (2004: 11-12). Konstruiranje sjećanja uzima neki trenutak u povijesti poslije kojeg se događaju promjene koje će nositeljima tog sjećanja označiti novu fazu u društvenim strujanjima odnosno promijenjene odnose, nastaje neko novo vrijeme. Francuska revolucija i smrt Luja XVI. označili su kraj monarhije i početak republike u Francuskoj, a u širem kontekstu duboke političke promjene na europskom tlu. Takvim je događajima potrebna komemorativnost i ceremonijalnost, pa stoga i Draženov tragični završetak implicira nagli prevrat nakon kojeg je sve drugačije. Komemorativnost je definirao Lukes kao „pravilno upravljanu aktivnost simboličkog karaktera koja privlači pažnju sudionika na misli i čuvstva koja drže značajnim“ (citirano iz Connerton 2004: 65). Ponavljanje nastavlja samu prošlost i time ona dobiva svoje „osadašnjjenje“ i aktualnost danas, pa i trideset, četrdeset ili dvjesto godina nakon.

Današnja autorefleksija Šibenčana kao „dišpetnih“ i ponosnih uvelike ovisi o događajima iz ne tako davne prošlosti kojih je Dražen neizostavan dio. Na taj način on je utjelovljenje *dišpetnosti*, opipljiva prigoda za komemoriranje i samim time opetovano sjećanje na te događaje. Primijeni li se ovo na kontekst evokacija Dražena kao vrhunskog košarkaša to implicira i daljnju uspješnost hrvatske košarke koja se od njegove smrti nije oporavila. Takva sretnija sadašnjost priziv se podsjećajući na uspješnu prošlost. Takvo društveno sjećanje svoj vrhunac ima u komemorativnosti, ceremonijama upriličenim da se prošlosti (pri)sjetimo (2004: 10). U ovu jednadžbu Connerton ubacuje i političku moć kao neizostavni dio kotačića koji pokreće komemoriranje. Upravo stoga obilježavanje tridesete godišnjice smrti Dražena Petrovića 7. lipnja 2023. godine nije prošlo bez službenog govora, međutim povremena suhoparnost političkog narativa ne abolira činjenicu da je u izgradnji pamćenja uključena čitava zajednica koja stiliziranim oblicima pamćenja udahnuje život. Na toj zajednici je, smatra Connerton, da sjećanja učini istima, jer dok su ona živa sjećanja različita pripadnici tog društva ne mogu dijeliti ista iskustva (2004: 7-8). Dakle da bi Dražen imao namijenjenu mu kohezivnu ulogu u životu zajednice koja mu je tu ulogu namijenila iskustvo njega moraju dijeliti članovi zajednice. To će postići ponavljanjem priča, komemoriranjem, tekstovima o Draženu. U Halwbachsovom smislu dobivamo Šibenik „koji pamti i čeka svog Malog“ na mjestu odakle je on krenuo. Takvo heterogeno pamćenje konstruirano je mnoštvom osobnih sjećanja i u diskursima koji su stvorili Dražena kao „mit“. U toj niti može se vidjeti kako je pojedinačno sjećanje polako postajao kolektivno u smislu komemoriranja lika i djela Dražena Petrovića. Connerton smatra da slike prošlosti služe kako bi se potvrdila ispravnost aktualnog društvenog poretka (2004: 9). Što više ljudi prepoznaje taj poredak on dobiva više na važnosti. Pojedinačno sjećanje na Dražena prvo je sadržalo klicu postavljanja Dražena na pijedestal uzora, važne figure u svijesti društva. Lančanom reakcijom ta se osobna premisa kolektivizirala. Ovdje bih željela spomenuti proces koji Ivan Čolović naziva *folklorizacijom*. U procesu *folklorizacije* povijest nacije te oni koji se za tu istu naciju bore prikazuju u folklornom stilu, pa se nacionalna povijest pretvara u književnost ili mitologiju (2000: 77). Dražena možemo smatrati likom odabranim da bude moderni poklisar gradnje hrvatskog nacionalnog identiteta u trenucima kada se država tek stvarala. Njegova osobna povijest, ali i povijest same države tek je nastajala, ali bez obzira na to mitologizacija (*folklorizacija*) dogodile su se momentalno zbog urgentnosti trenutka.

Društveno sjećanje je usko povezano s povijesti. Razliku između povijesti i sjećanja sažeo je Pierre Nora primijetivši da se sjećanje ukorjenjuje u prostoru, a povijest u vremenskom

kontinuitetu (2006: 25). Peter Burke postavlja odnos povijesti i sjećanja kroz prizmu podsjetnika na ono što se dogodilo sagledavajući nositelje tih događanja uz neizostavnu pedagošku dimenziju kako bi buduće generacije trebale učiti iz prošlosti. (1999: 83). Na tom tragu Dražena možemo shvatiti kao aktera događaja iz prošlosti i kao medij da se te prošlosti prisjećamo. On je svojevrsni osigurač da ćemo se toga kao kolektiv sjećati. Primijenimo li to na lokalnu razinu, spomenuti pothodnik koji vodi prema dvorani na Baldekinu možemo iščitati kao prostor ispunjen sjećanjima na travanj 1983. godine. Na jednom zidu tog pothodnika stoji natpis koji apostrofira da je šibenski klub te godine postao prvak Jugoslavije u košarci, dok na zidu pored stoji Draženov citat o motivaciji za igranjem košarke, te slika s proslave naslova prvaka. Dakle, Dražen je taj junak iz prošlosti kroz kojeg će se povijesni događaj pretočiti u šibenski identitet. Ta utakmica je od običnog sportskog događaja postala referentna točka u kolektivnoj svijesti Šibenčana, a na isti način je Dražen od običnog sportaša postao junak. Za Burkea je to pristupanje prošlosti i sadašnjosti kroz sheme (1999: 83). Autor dalje nastavlja s tezom kako povijest za povjesničare jest i izvor, ali i fenomen zbog svoje selektivnosti.¹⁷ Kroz tu selektivnost vidi se odnos spram onoga što je poveznica između Dražena, ali i ljudi koji ga se danas sjećaju. Taj zajednički nazivnik, ukorijenjen kolektivni identitet Šibenčanina/nke jest sam grad kao simbolički resurs. Ovakva interpretacija povijesti od strane Šibenčana potvrđuje tezu koju iznose Brkljačić i Prlenda prema zapažanjima Yerushalmija i Nore da je pamćenje ahistorijski diskurs (2006: 12). Službeno K.K. Šibenka nikada nije postala košarkaški prvak Jugoslavije. Za Šibenčane je ona jest neupitno prvak košarkaške sezone 1982./1983. Takvo shvaćanje možemo povezati i s Foucaultovim konceptom protusjećanja koje spomenute autorice u svom zborniku navode kao „upravo onaj prostor gdje subjektivitet pojedinca iskazuje otpor prema službenim verzijama historijskog kontinuiteta“ (2006: 13). Nositelj kontinuiteta i identiteta tu postaje mladić koji je ostvario zadnja dva poena. „Naš Mali“ - u isto vrijeme figura koja pokreće naracije sadašnjosti, ali i povijesna slika „dečka iz kvarta“ (usp. Velikonja 2010: 125). Danas odlasci na utakmice K.K. Šibenka, dakle navijanje za svoj klub postaje i „navijanje“ za svoj identitet, tj. klub je nositelj tog identiteta (usp. Čolović 2000: 332). Raznovrsne interpretacije o utakmici između Šibenke i Bosne često su obavijene agendom da

¹⁷ Utakmica između Šibenke i Bosne je povijesni događaj o kojem postoje zapisi, dokumenti i ostali pripadajući povijesni dokazi, a iz tog događaja rodili su se narativi svojstveni određenoj grupi koja bira ono oko čega će svoj narativ graditi. Za Šibenčane narativ je izgrađen oko odluke da se K.K. Šibenki oduzme naslov. U tom se procesu stvaranja narativa radila selekcija bitnog i manje relevantnog za priču. To možemo najbolje pratiti u raspravama oko razloga poništavanja utakmice: je li bio prekršaj, je li vrijeme isteklo itd. Svaka rasprava u lokalnim gradskim *ćakulama* zaključuje se time da je jedino relevantno to što je utakmica poništena, a nikakav eventualni sudački previd nije valjan razlog da se utakmica poništi.

je ovo bio jedan od događaja koji je najavio raspad Jugoslavije. Tu se Šibenik postavlja kao grad koji je kroz sportski moment probudio i svoju samosvijest te katalizirao svoj nacionalni identitet. Tu dolazi i osobne do identifikacije s grupom kao skupinom s kojom dijelimo određene sklonosti, formalno ili neformalno (Assman 2011: 20). I nije to jedina takva priča¹⁸. I baš tih osamdesetih godina, nakon smrti Josipa Broza Tita aktualizira se ideja da je sportsko navijanje prva priprema za mogući rat (Čolović 2000: 351).

U svom radu Burke postavlja pitanje zbog čega su spomenute sheme i mitologizacija na neke likove primjenjive, a na neke nisu. Burke naime smatra kako to ovisi o aktualnom trenutku i slici junaka koja tom trenutku odgovara. U uvodu svog zbornika Brkljačić i Prlenda navode kako je znanstveni interes za studije sjećanja stigao kada su se nakon Drugog svjetskog rata, s čijim su završetkom stigle mnoge društvene promjene od kojih je najvažnija demokratizacija novih građanskih društava. Ta su društva htjela raskid s dosadašnjom prošlošću i okretanje novoj budućnosti (2006: 10). Dakle traumatičan događaj rata i promjene koje su nastupile iza njega stvorili su novi diskurs o vlastitoj prošlosti i kidanje spona s njom. Znanost je taj proces htjela popratiti. Demokratizacija je u Hrvatskoj nastupila u zadnjem desetljeću dvadesetog stoljeća, a Dražen je suvremenik tih promjena i kao takav dobiva ulogu u konstruiranju kidanja spona s prošlošću i gradnje budućnosti mlade hrvatske države. U trenutku njegove pogibije samostalna Republika Hrvatska postoji nepune dvije godine. U javnom diskursu tih godina često se spominje višestoljetna želja hrvatskog naroda za samostalnošću. Sada je ta želja ostvarena i mlada država treba svoje junake koje među ostalima pronalazi i u ljudima poput Dražena. Posebice to dolazi do izražaja, jer se početak hrvatske samostalnosti događa u ratnim okolnostima, pa osim kohezivnog faktora među samom zajednicom ti junaci trebaju istu tu zajednicu prezentirati svijetu, reći njenu istinu. Dražen postaje savršen kandidat za to. U tom trenutku vjerojatno spada u svjetski najpoznatije Hrvate, ekspresnim napuštanjem jugoslavenske i pristupanjem u hrvatsku reprezentaciju te prosvjedovanjem ispred zgrade UN-a u New Yorku preuzima ulogu „zagovaratelja istine“, te se odlikuje ljudskim vrlinama koje je njegova zajednica prepoznala kao poželjne i one koje se treba prenositi generacijama. Samim sportskim uspjesima s hrvatskom reprezentacijom (kao što je Olimpijada u Barceloni 1992.) efekt se pojačava. Usred svega toga Dražen pogiba. Njegova tragična smrt uslijed opće tragedije rata zapravo smješta ga instant u ladicu kolektivne memorije i svijesti. Kako autorice navode hrvatski znanstveni i javni prostor vezan za studije sjećanja općenito se ticao dokaza krunidbe

¹⁸ Primjerice u medijima se često spominje da je utakmica između Dinama i Crvene Zvezde na Maksimiru 13. svibnja 1990. označila početak Domovinskog rata.

kralja Tomislava ili pak uloge kardinala Stepinca tokom Drugog svjetskog rata, ali ovaj diskurs bio je popraćen i osnivanjem institucija kao što su Komisija za utvrđivanje žrtva rata i poraća te raspravama oko Zida boli u Zagrebu (2006: 14). Jedino lik kralja Tomislava nekako strši iz svega nabrojenoga, ali tu ipak moramo imati na umu da je riječ o ličnosti iz daleke prošlosti koja je danas uglavnom poimana u svojevrsnoj bajkovitoj atmosferi. Ostale priče su tužne, tmurne i traumatične ratne pojavnosti, bilo da se radi o Drugom svjetskom ili Domovinskom ratu. Obraćajući pažnju na takve događaje hrvatski javni prostor se pokušava razračunati sa svojom prošlošću. Kakva je uloga Dražena u tome? Iako je Dražen bio živ tokom Domovinskog rata, pa je čak i sudjelovao u antiratnim prosvjedima on nije ratna ličnost već čisto mirnodopska. Njegovo osobno raščišćavanje s prošlošću i okretanje budućnosti u vidu mijenjanja jugoslavenskog nacionalnog dresa s hrvatskim imalo je efekta na formiranje moderne nacionalne svijesti uslijed formiranja moderne nacionalne države.

Kulturni obrasci za stvaranjem novog junaka i okolnosti su se poklopili. Dakako Dražen je djelovao i prije turbulentnih devedesetih. Više puta sam spomenula njegovu ulogu u stvaranju modernog „šibenstva“ kao i odlike rada, marljivosti, upornosti koje su ga postavile kao poželjan uzor. Ipak, Dražen ostaje mirnodopska figura koja je u trenucima ratne traume bila određen odmak od teške stvarnosti. Na traumatu rata nadovezala se i trauma Draženove pogibije. Sve te traume imaju svoje mjesto u kalendaru hrvatskog nacionalnog pamćenja. Assman sažimlje komemoriranje traumatskih događaja na „kanaliziranje tuge“ (2011: 299). Ipak osim traume tu se kanalizirala želja za novim početkom. Assman također navodi da „suveren nije samo onaj koji odlučuje o ratnom stanju, nego i onaj koji samodovoljno odlučuje o svojim sjećanjima i nacionalnim mitovima“ (2011: 343). Hrvatska kao zemlja koja je tada trpjela agresiju osim što je vodila oružani rat imala je potrebu učvrstiti i osnažiti svoju suverenost. Vrhunac kolektivnog sjećanja nalazimo u komemorativnim ceremonijama. U slučaju Dražena Petrovića moje istraživanje nije moglo biti bolje „tempirano“. Dvije okrugle obljetnice učinile su ovaj rad i moje istraživanje bogatijim zbog komemoracija koje su obilježile 2023. godinu. Komemoracija zahtjeva činjenje, a aktivnost je neodvojivo povezana s tijelom. Trajna sposobnost tijela da izvodi pojedinačne postupke jest čuvanje prošlosti. Tjelesno odaslane poruke koje učimo kulturološki (stisak ruke, osmjeh itd.) Connerton naziva inkorporiranim postupcima (2004: 107- 108). Na dane u godini u kojima se odvija neka vrsta javnog prisjećanja na Dražena također možemo naići na te inkorporirane postupke. To se najčešće ogleda u paljenju svijeća, polaganju vijenaca na neki prostor vezan za Dražena. Polaganjem cvijeća i paljenjem svijeća Draženu zapravo se vrši obilježavanje svega onoga što on za društvo znači i što mu je društvo pripisalo.

Tako cvijeće i svijeće predstavljaju simboličko, utjelovljeno i formalizirano sjećanje na vrhunskog sportaša, marljivog radnika, (lokal)patriota ili najkraće rečeno *našeg malog*. Sama komemorativnost zahtjeva rutinu - ponavljajući oblik djelovanja koji uglavnom ostaje nepromjenjiv. Rutina može biti nešto svakodnevno i pomalo nesvjesno poput jutarnje higijene, ali i dobro naučen niz radnji za pozornicu (Moran 2011: 239). Netko tko svakodnevno iz bilo kojeg razloga prolazi pored Draženova spomenika svoju svakodnevnu rutinu dijeli s njim. S druge strane određene ceremonije vezane za Dražena u sebi sadrže uvježbane rutine. Pa će se za obljetnicu njegove smrti već dobro poznatim slijedom pored njegovog spomenika na Baldekinu uputiti razna sportska i politička izaslanstva da spuste svoje vijence. Ili predstava o Draženovu životu koju ću spomenuti nešto kasnije u redu. Izvest će se tko zna koliko puta. I svaki put glumci dobro znaju što trebaju raditi, jer su to izvježbali i naučili. Sjećanje na Dražena nije samo izraženo u komemorativnosti. Connerton ističe kako se umjetnička djela, glazba, kazališne predstave, ritualni postupci, položaj tijela te kretanje pretvaraju u objekte za interpretaciju (2004: 142). u diskursu o Draženu naići ćemo na sve ovdje nabrojeno. Također, spomenici imaju status usporediv s tekstem (ibid.), dakle treba ih čitati hermeneutički. U sjećanjima na Dražena naići ćemo na sve ovdje nabrojeno. U takvim okolnostima ključna je pojavnost i kretanja ljudskog tijela. Za bilo koju ranije navedenu ljudsku aktivnost potreban je nekakav tjelesni čin. Tijelo je tako arbitrarni nositelj značenja, eterični oblik (Connerton 2004: 150). Tijelo svojim činom nešto emitira. Primjerice, igranje košarke na memorijalnom turniru za Dražena osnovni je oblik prenošenja sjećanja. Memorijalni turnir (uzmimo ga kao ogledni primjer) može se prepoznati kao inkorporirani način prenošenja sjećanja o Draženu, a tijela onih koji igraju su označitelji, baš kao i gledatelji. I taj proces je dogovoren, arbitrarni društvenim vezama s Draženovim poljima od kojih je jedno svakako sport kojim se bavio.

Neminovno je da će se povijest u vremenskom odmaku ispreplesti s mitom, ali se i začahuriti u nepromjenjivosti (Connerton 2004: 63).

Valja napomenuti kako u zajednicama nešto postaje nevažno i bespredmetno za pamćenje dok su druge stvari ustaljene u kolektivnom pamćenju (Connerton 2004: 153- 154). Dražen još uvijek kotira kao lik koji jest vrijedan sjećanja.

Važnost uspomena u gradnji identiteta zajednice i stvaranju mostova između prošlosti i budućnosti ne izostavlja ni Marita Sturken. Za nju su one kontinuitet života dajući smisao prošlosti (1997: 1). Proces stvaranja kolektivne uspomene nije lišen socijalnog kontakta, te ovisi o interakciji među pojedincima (ibid.). Primjer toga mogao se iščitati iz naracije Ivane Rupiće,

ravnateljice Osnovne škole Jurja Šižgorića, one škole koju je (tada u drugačijem nazivu) pohađao i sam Dražen.

„Išla sam metodom „snježne grude“, išla sam od jedne osobe do druge i tako su nam oni dali sugovornike koji su znali Dražena Petrovića.“¹⁹

U razgovoru mi je ravnateljica rekla kako je 2013. godine, u sklopu Međunarodnog dječjeg festivala bila voditeljica filmske radionice. A tek koji tjedan prije početka festivala obilježila se dvadeseta godišnjica Draženove pogibije. Tema filma bila je sloboda, a djeca su sama izabrala Dražena. Pojedinačna sjećanja sugovornika koji su svojim kazivanjima djeci pomogli osmisliti scenarij izrodili su film snimljen za potrebe festivala koji se može smatrati zbirkom pojedinačnih sjećanja u filmskoj formi. Već sam ranije bila spomenula profanizaciju u obliku povijesti i sakralizaciju u sjećanju. Kada govorimo o Draženu njegov lik se jako slabo vezuje uz povijesni diskurs. Povijesnost Dražena može se iščitati iz konstantnih usporedbi s današnjim košarkašima iz zemalja bivše Jugoslavije. Tu se nižu statistike, rekordi, broje poeni i slično. Ali kada se prođe određenim mjestima (poput već više puta opjevanih spomenika, spomen ploča i sl.) Dražen stoji. Ili kada stigne vrijeme njegova rođendana ili obljetnice smrti medijski diskurs se ispunji pričama o Draženu. Je li to povijesni Dražen ili Dražen sjećanja? Tokom intervjua s Draženovom majkom Biserkom za uho mi je zapela rečenica koju je izgovorila; a to je da bi, kada bi ugledao Muzej i Zakladu, te sve okolo sam Dražen rekao kako mu je to puno i previše. Govoriti hipotetski u znanstvenom radu nema mjesta, ali je zanimljivo pomisliti na to što bi jedna povijesna ličnost rekla kada bi vidjela način na koji je se prisjećaju oni koji su iza nje. Povijesni je Dražen onaj za kojeg njegova majka tvrdi da bi skromno zaključio da mu je puno ono što je podignuto njemu u čast. Dražen sjećanja je onaj kojem smo podigli sve to smatrajući ga zaslužnim. Ipak koliko god granica između ta dva Dražena bila tanka ona postoji, baš kao što postoji granica između svakog povijesnog događaja ili osobe i našeg sjećanja na isto.

¹⁹ Prema transkriptu kazivanja Ivane Rupić. Razgovor vođen u travnju 2023.

3.0. '83. -'93. -'23. ili obrnutim slijedom- sjećanja na dražena u godinama obljetnica

Tri broja u naslovu ovog poglavlja označavaju tri bitne godine za Draženov život i kasnije pisanje i pričanje priča o njegovu životu. Prva je 1983., godina utakmice između Šibenke i Bosne. Za bilo koga tko je iz Šibenika, makar rođeni i nakon te utakmice kao i sama potpisnica ovih rečenica sjećanje na tu utakmicu vezano je uz osjećaje lokalpatriotizma i ponosa, ako li ne nužno za to onda ćete barem znati što se tada dogodilo. Druga godina je 1993. godine kada je Šibenik ostao potresen tragedijom i ostankom bez svog „Maloga“. Iako niste morali biti suvremenikom Draženove pogibije, 7. lipnja pamti se kao bitan datum ako ste iz Krešimirova grada. Zadnja se godina odnosi se na aktualnu godinu u kojoj se obilježavalo mnogo toga vezano za Draženov lik i djelo, te ujedno i godina u kojoj sam provodila istraživanje vezano za ovaj rad. Zgodnom mi se učinila i simbolika brojeva koji se provlače kroz čitavu priču. A to je broj tri kojim završavaju sve navedene godine, ali i okrugle obljetnice događaja čije su aktualne reprezentacije centar mog istraživanja.

U fokusu ovog rada je razdoblje od zadnjih trideset godina koje je obilježeno procesima u kojem je Dražen postao ikona, legenda i mit. Od osamnaestogodišnjeg dječarca iz 1983. godine koji drsko zabija poene za (oduzetu) titulu prvaka, preko 1993. godine i tragedije odlaska hrvatskog sportskog poklisara te na koncu 2023. godine kada se događa ovo istraživanje potaknuto suvremenim naracijama i sjećanjima na Dražena.

Ono što je važno istaknuti jest to da svaka od ovih godina ima svoju ulogu u oblikovanju pamćenja i sjećanja. Kako u osobnom sjećanju tako i kolektivnim javnim komemoriranjima društvenog pamćenja. Upravo stoga naslov ovog poglavlja ne teži uspostaviti kauzalitet vezan uz kronologiju, već kroz koncept sjećanja kronologiju dovodi u pitanje i problematizira ju kroz optiku mnoštva isprepletenih sjećanja. U razgovorima sa sugovornicima primijetila sam kako su često skakali s jedne godine na drugu pričajući bez nekog kronološkog reda. Na kraju, suvremenost koja je oblikovala njihova sjećanja nije polazila od kronologije, već od njihovog osobnog odnosa spram „Malog“ u kojem su nerijetko znali zamišljati što bi bilo da je Dražen ostao živ, a nije bilo rijetko niti to da bi zamišljali Dražena u današnjem trenutku. Gdje bi bila naša košarka da nije tragično preminuo? Bi li i dalje bio u njoj? Kako bi izgledala njegova karijera? Sve su to pitanja koja bi se pojavljivala u imaginacijama mojih sugovornika uz neizostavni kondicional u njihovim naracijama. Priče o hipotetski živom Draženu u 2023. godini odraz su svega onoga što se zbilo od njegova rođenja do 1993. godine, ali i kasnijih

dogadaja, pa se tako vrlo često priča o problemima hrvatske košarke koji su nastupili nakon Draženove smrti. Kulminacija raznovrsnih diskursa o Draženu u tijeku mojeg istraživanja ogledala se u mnoštvu događaja, ali i u činjenici da je njegov život tema zamišljanja i fikcije isprepletenih s emocijom koja je još uvijek prisutna kada se o njemu govori. Aleida Assmann problematizirajući traumu u procesu sjećanja ističe kako trauma služi kao stabilizator sjećanja (2011: 299). Mnogi su mi sugovornici isticali kako su se osjećali kada su saznali za tužnu vijest, pritom često ističući kako je takav gubitak za njih osobno bio poput gubitka člana obitelji. O traumi vezanoj za Draženovu pogibiju možemo čitati i iz raznih mjesta na kojima se Dražen komemorira, kao primjerice na ranije spomenutoj spomen ploči koju su podignuli „K.K. Šibenik²⁰, Grad i navijači“ tri godine nakon njegove pogibije. S obzirom na heterogenost sjećanja, institucionaliziranih načina pamćenja, ali i isprepletenost činjenica i lokalnih mitova koji odlikuju Draženove pojavnosti, etnografski uvidi u problematiku sjećanja na Dražena posebno će se usredotočiti na njihove efekte u suvremenosti, te kako nam se prenose sjećanja bitna za zajednicu poput šibenske.

3.1. Mitologija Dražena i Šibenika

U spletu spomenutih sjećanja i pamćenja nezanemariv je bio i glas ljudi koji nisu svjedočili ključnim godinama navedenima u naslovu. Među njih spadam i ja sama. Sa svojim vršnjacima, ljudima rođenim na samom koncu dvadesetog stoljeća razgovarala sam o Draženu najviše tijekom i neposredno nakon utakmice hrvatske košarkaške Premijer lige Šibenka - Cedevita Junior. Datum te utakmice bio je 8. travnja 2023. godine, dakle dan prije četrdesete obljetnice utakmice s Bosnom kada je Šibenka postala, iako nije službeno ostala prvak bivše države. U ispreplitanju sjećanja i aktualne situacije u kojoj se zrcalila datumska simbolika, prepoznala sam etnografski potencijal. Etnografski potencijal za istraživanje sjećanja na Dražena primjećivala sam i prije formalizacije istraživanja u smislu ovog diplomskog rada. Primjerice, u pothodniku kojim se ide prema sportskoj dvorani „Baldekin“; dvorani gdje je Dražen napravio prve košarkaške korake, sve je bilo puno grafita, murala i narančasto - crne boje koja označava boju kluba.

²⁰ Zanimljivo je da iz samog naziva vidimo da to nije ona „Draženova“ Šibenka iz 1993., ali ovaj klub kao njezin nasljednik polaže pravo na komemoriranje Dražena Petrovića.

Slikovni prilog 4. Ulaz u pothodnik kojim se pristupa sportskoj dvorani „Baldekin“. Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, travanj 2023.

Slikovni prilog 5. Unutrašnjost pothodnika. Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, travanj 2023.

Grafit vidljiv na slikovnom prilogu 5. nalazi se na putu iz dvorane i podsjetnik je da su Šibenčani bili prvaci u sezoni 1982./'83. Ali po službenim statistikama Bosna je ta koja je proglašena prvakom te sezone. Bez obzira na tu faktografsku realnost u Šibeniku prevladava opće mišljenje da je baš Krešimirov grad bio taj koji je osvojio prvenstvo. Dražen Petrović kao simbolični nositelj tog uspjeha pomogao je učvrstiti takvu percepciju sa svoja dva slobodna bacanja koja su na Baldekinu izazvala oduševljenje pri čemu je konačan rezultat postavljen na 83:82. Zanimljivo je da je jedno pivo šibenske proizvodnje dobilo upravo naziv po natpisu na semaforu u dvorani kada je istekla zadnja stotinka susreta. U lokalnoj usmenoj predaji, pa čak i u medijskom diskursu, također se spominje kako je upravo Dražen bio prvi koji je rekao da ne ide na utakmicu²¹ na neutralnom terenu u Novom Sadu što se može protumačiti kao refleksija nakon događaja u Šibeniku i odluke tadašnjeg državnog košarkaškog saveza. To pojačava njegovu kulturnu ulogu u gradnji modernog identiteta Šibenika, „dišpetnog“ dalmatinskog grada koji prkosi jačima od sebe. Dan utakmice, oduzimanje naslova kao i događaji koji su se zbili nakon utakmice neizostavni su u tkanju priče o Draženu danas. Samo sudjelovanje u toj utakmici, postizanje dvaju zadnjih i ključnih poena dovoljno je bilo da Dražen postane legenda suvremenog šibenskog identiteta. Lokalni dišpet i naknadna tumačenja Draženovog ne, samo su pojačavali i „hranili“ mit o Draženu i njegovom rodnom Šibeniku. Snaga takva mita vidljiva je i danas, pa tako primjerice prije početka utakmice 8. travnja 2023. godine na parket su izašli članovi generacije koja je 1983. godine igrala finale doigravanja jugoslavenskog košarkaškog prvenstva. U Draženovo ime pored njih je stala njegova majka. Kada je službeni spiker pročitao njegovo ime i prezime prolomio se najveći pljesak. Nešto kasnije, početkom druge četvrtine utakmice navijači u Šibeniku poznati pod nazivom „Funcuti“ spontano su počeli skandirati „Dražen Petrović“. Iz toga je razvidno da je on i dalje poiman kao ključna figura u događajima iz travnja 1983. godine. Dojam toga pojačava i uramljena „Draženova četvorka“, dres koji je K.K. Šibenik umirovio²² nakon njegove pogibije te njegova fotografija pored istog. Dražen je u mnoštvu svojih pojavnosti postao figura sjećanja. Iako su na utakmici bili prisutni živi ljudi koji su kao njegovi suigrači sudjelovali u povijesnom događaju (utakmici) oni su bili poistovječeni s kolektivom (sportskim momčadi) koji osvaja naslov. Sjećanje na Dražena ostalo je popraćeno najvećim pljeskom na tribinama, a ranije tog dana na konferenciji puštanjem pjesama posvećenih njemu. Svrha postavljanja Dražena kao glavne figure sjećanja može se prepoznati u interesu grupe da evocira te uspomene na Dražena koje omogućavaju održavanju

²¹ <https://www.vecernji.hr/sport/najkontroveznija-utakmica-u-povijesti-jugoslavije-necu-igrati-i-svoju-medalju-ne-dam-nikome-1671151> (11.10.2023.)

²² Isto je s Draženovom tricom učinio i njegov posljednji klub *New York Netsi*

veze sa zajednicom koja kroz rekonstrukciju sjećanja, te veze s prostorom i vremenom omogućava održavanje osjećaja pripadnosti i društvene kohezije (Brkljačić- Prlenda: 2006: 56 - 57). Veza Dražena s njegovom zajednicom odražava se u tome što je on izdignut kao nositelj vrijednosti te zajednice, a snažnije emocije koje potiče Dražen kao figura (sjećanja) uklapaju se još više u ovom prostorno- vremenskom okviru. Prostor je označen kao mjesto Draženova početka, odnosno polazišna točka onog što će se kasnije pretvoriti u priču koja će održavati sjećanja na njega živima. Tijekom četrdeset godina - od njegova prvog značajnijeg angažmana, pa sve do danas - Dražen i Šibenik su postali međusobno povezani. Šibenik koji se u javnom poimanju pozicionirao kao grad koji uvijek stoji nasuprot nepravde, te Dražen koji je utjelovljenje takva duha. U takvom ambijentu stvarna utakmica koja je igrana 2023. godine na terenu postala je samo utjelovljena praksa u kojoj su ambijentalnost, rekonstruktivnost i životnost sjećanja pridonijeli rušenju barijera između povijesti i sadašnjosti ističući važnost prošlog u razumijevanju recentnih događaja. (Oroz 2018: 45).

Slikovni prilog 6. Pogled s tribina netom prije početka utakmice na kojoj se obilježavalo četrdeset godina utakmice Šibenka- Bosna. Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, travanj 2023.

Nakon ove poduže etnografske refleksije vraćam se na ljude koji su 2023. godine u svojim srednjim dvadesetima. Hodajući po tribinama za vrijeme utakmice moje istraživanje drugima se činilo kao zamorno ometanje simbolični značajne utakmice te je sigurno dosađivalo ljudima. No unatoč tome, u tako elektriziranoj atmosferi u kojoj su se sjećanja činila živa,

željela sam istraživački „uhvatiti“ dio emocija koje su oblikovale sjećanje na Dražena. Najčešći odgovor na pitanje o motivu dolaska na utakmicu bio je vezan uz nesvakidašnjost utakmice i(li) obljetnicu. Neki od mojih sugovornika u tom trenutku toliko su bili u slavljeničkom raspoloženju da su svoj iskaz započinjali s „Pijan san, al'...“. U nešto trezvenijim razgovorima naglašavalo se kako je Dražena uzdigla kvaliteta njegova rada, a da ga ljudi ovdje jako osjećaju jer je poiman kao „naš Mali“. Taj spoj Dražena i Šibenika kroz koji su moji sugovornici projicirali i svoje veze s rodnim gradom istican je kao nešto „najsvetije“ (često korišten epitet u tim neformalnim razgovorima) što je upućivalo na specifičnost šibenskog lokalpatriotizam koji je shvaćen kao neobjašnjiva i mistična spona sa zavičajem, ali u isto vrijeme samorazumljivo tacitno znanje. Frykman takvo znanje naziva skrivenim dijelom kulture. Autor ističe kako je znanje koje kultura nosi u tom slučaju u pokretu, a ne u opisu istoga (Frykman 1990). Kao *insider* u svom istraživanju često sam nailazila na iskaze sugovornika ili bilo kakvu radnju vezanu za Dražena koja je meni kao Šibenčanki bila jasna, ali bih morala razmišljati kako je prenijeti u svom radu. Osim što sam u svom istraživanju „bila unutra“ moja znanja o Draženu su tu „oduvijek“. Takvu praksu primjećuje i Frykman govoreći o djeci u Norveškoj koja su upravljala čamcima. Ta vještina činila im se urođenom, a ne naučenom (Frykman 1990). Kada sam prvi put došla u Muzejsko-dokumentacijski centar „Dražen Petrović“ započela sam neformalni razgovor s osobljem o mojoj motivaciji za odabir baš ove teme, pa se slijedom toga našla i pokoja informacija o Draženovu životu. Kada me kustosica pitala odakle sve to o njemu znam, bespomoćno sam odgovorila kako ne znam odakle, ali jednostavno te stvari znam.

Sličan odnos prema Draženu bio je vidljiv i kod ostalih pripadnika mlađih generacija koje su Draženove priče doživljavali kroz „očeve priče“ ili putem *YouTube* videa. Sažeti se može; ako voliš Šibenik voljet ćeš i Dražena, a (ne)posredno i Hrvatsku. Pa mi je jedan sugovornik u neposrednom razgovoru rekao kako se divi Draženu jer bez obzira na svoj uspjeh nikad nije zaboravio Šibenik i Hrvatsku. Nastavno na njegovu izjavu pitala sam ga što pod time misli te je rekao da su te priče jednostavno utkane u njega kao Šibenčanina. U toj ikonografiji šibenskih velikana i šibenskog identiteta Dražen je zauzeo visoko mjesto i postao je kohezivni faktor socijalne mreže koja povezuje sve Šibenčane. U određenoj mjeri biti Šibenčaninom pretpostavlja da se znaju „priče“. Vezano uz tu temu Draženov najbolji prijatelj iz djetinjstva Neven Spahija rekao je iduće:

„Grad Šibenik je dao jako, jako puno ljudi, ali ipak mislim da niti jedan veliki čovjek iz ovog grada koji je otišao i napravio karijeru nije bio toliko vezan za

Šibenik koliko Dražen. A u i krajnjoj liniji usuđujen se kazat' da na nekoj toj svjetskoj sceni ni'ko nije od njih napravio tako velik uspjeh kol'ko je napravio Dražen.“²³

Također jedan od sugovornika naveo je kako je Dražen svako ljeto od odlaska u Cibonu, pa i za vrijeme NBA karijere dolazio u svoj rodni grad i družio se s ljudima čiji životi uopće nisu bili vezani za sport. Takva neposrednost, skupa s poznatim šibenskim dišpetom koji je došao do izražaja prilikom utakmice s Bosnom pokazuje kako su sjećanja na Dražena uvelike oblikovana notom lokalpatriotizma i privrženosti gradu u kojem je napravio svoje prve korake.

Spoj Draženove uspješnosti, velike svjetske karijere i slave te veza sa Šibenikom učinila ga je prema tumačenju mojih sugovornika uzorom generacijama rođenim nakon njegove smrti. Taj uzor je višeslojan. Od karakternih osobina upornosti, radne etike, truda, prizemljenosti do vrijednosti poput domoljublja. Izjava Nevena Spahije kao svjedoka samog Draženovog života u kontekstu stvaranja ukorijenjenih naracija koje oblikuju mit o Draženu, kao i izjave brojnih drugih sudionika, pokazale su da mit o Draženu danas djeluje kao društveno ljepilo koje povezuje raznovrsne činjenične i fiktivne fragmente putem kojih se oblikuju suvremena sjećanja o „našem Malom“. Istinitost priča o Draženu u znanstvenom spektru koji obuhvaća ova studija Dražena nije presudan faktor. Nasljeđujući priče o Draženu društvena zajednica (lokalna zajednica u Šibeniku, hrvatska (ne)sportska zajednica, ali i svjetska) sjećanja oblikuje putem priča od kojih su brojne priče svojevrsni mitovi. Iz tog razloga mit ne treba poimati u negativnom kontekstu kao nešto izmišljeno, već ga treba gledati kroz prizmu socijalne integracije i kulturnih specifičnosti.

Kao takav, njegov lik i mitski status koji mu se pridaje, nije bio vezan samo za Šibenik, već je postao uzor mnogima puno šire. Draženova mitska aura odredila je suvremene načine na koje se manifestira privrženost Šibeniku, gradu kojeg je i sam nazvao „prvom ljubavlju“²⁴. Razlog tome su i njegove karakterne kvalitete koje su isticali svi moji sugovornici. Unatoč tome što je bio zvijezda svjetskog glasa, Draženov povratak u Šibenik svako ljeto danas se tumači kao odraz ljubavi prema rodnom gradu i kao odraz njegova skromnog karaktera i prizemljenosti. Svojim činom ljetovanja u Šibeniku Dražen je postao primjer ljubavi prema rodnom gradu. Naslonimo li na to onako hladno zabijanje slobodnih bacanja na već mnogo puta spomenutoj utakmici finala doigravanja koji su Šibeniki naslov prvaka, makar to bilo i samo na jednu noć

²³ Prema transkriptu kazivanja Nevena Spahije. Razgovor je vođen u srpnju 2023.

²⁴ <https://www.index.hr/sport/clanak/50-zivotnih-lekcija-Drazena-Petrovica/778948.aspx> (12.10.2023.)

(dok će, kako sam nešto ranije spomenula u Šibeniku taj naslov ostati vječan) Draženov lik u sebi utjelovljuje što znači „biti Šibenčaninom“.. Dražen je prema tumačenju mojih sugovornika najbolje utjelovljavao krilaticu „trudi se i možeš što hoćeš“. Posebnu draž tome pridaje i činjenica da je „dečko iz susjedstva“ kojeg su oni koji su ga do prije par godina gledali na putu za lokalnu dvoranu sada gledali na televiziji.

„On je zapravo koračao cijelim svijetom s tim da ne smijemo zaboraviti da je on uz sve što je posjedovao da je on sebe kroz te treninge usavršavao. On je kao pojedinac skužio koji su njegovi nedostaci i na tim je nedostacima radio.“²⁵

Riječi su ovo Ivane Guberine, učiteljice razredne nastave u Osnovnoj školi Jurja Šižgorića, školi u koju je pohađao i sam Dražen. U lipnju 2023. godine, nekoliko dana nakon obljetnice Draženove pogibije, premijerno je prikazan njezin dokumentarni film „Naš Mali“. U trenutku razgovora s njom film je bio u fazi završnih dorada. U kasnijim poglavljima svog rada osvrnut ću se i na taj uradak.

Kao lajtmotiv Draženova života Ivana je cijelo vrijeme naglašavala njegovu upornost i skromnost. Filmska reprezentacija Dražena idealizirala je stoga njegov odnos sa zajednicom kojoj je pripadao, ali i njegove obiteljske početke. Katalizatorski moment otklanjanja svojih mana upornošću i radom nešto je što postaje još jedan adut u smještanju Dražena među najveće. To je posebno naglasio Josip Milaković, jedan od osnivača Omladinskog košarkaškog kluba „Dražen Petrović“. Taj je klub, istaknuo je Milaković, živi spomenik Draženu kroz koji se djeci nastoji prenijeti vrijednosti koje je Dražen živio i to ne samo na sportskoj razini. Mjesta sjećanja su u isto vrijeme i simbolička, materijalna i funkcionalna (Brkljačić- Prlenda 2006: 36). Košarkaški klub ispunjava svaki od tih kriterija. Simbolički on doprinosi tome da Šibenik „dočeka novog Malog“, funkcionalno omogućava djeci igranje košarke, a samim svojim postojanjem pripada sferi materijalnog. Ova se formula može primijeniti i na igralište koje je izgrađeno iza leđa Draženova spomenika na Baldekinu, jer i ono također funkcionira kao mjesto sjećanja. Ipak ovdje nema institucionalne razine, pa se funkcija osim samog igranja košarke proširuje i na širi društveni kontekst bez institucijskih ograničenja kao što je vrijeme trajanja treninga, vrijeme kada se igranje odvija i slično. Razvidno s time njegov spomenički okvir vezan je za košarku. Ipak on tu košarku nadilazi. Sintagma Dražena kao živog spomenika, u

²⁵ Prema transkriptu kazivanja Ivane Guberine. Razgovor je proveden u travnju 2023.

kontekstu iskaza mojih sugovornika pokazuje kako sjećanje funkcionira kao ambivalentan fenomen. Zazivanje spomenika s jedne strane upućuje na nepromjenjivost vrijednosti koje Dražen u sebi sažimlje, no u isto vrijeme životnost takvog sjećanja upućuje na promjene, na transformacije i na procesulanost. Takve promjene označavaju ponašanja, navike pa i lokalna znanja koja čine sjećanja živima.. Navika igranja košarke iz koje je izniknuo netko tko će postati primjer zajednici ovdje se nastavlja njegovati kao njegov spomenik, tj. ostavština koja, Norinim rječnikom implicira simboličku sastavnicu identiteta. „Živi spomenik“ to osigurava, jer igranjem tj. tjelesnom aktivnošću koju je činio Dražen, ta prošlost zadržava se u svijesti kolektiva (Connerton 2004:152), na istovjetan način na koji to čine i „neživi“ spomenici.

„Ja sam rekla dok ja hodam ovom zemljom ja ću pričati djeci o Draženu; kako trebaju bit u školi i... nisam ja njemu dodavala ništa ni kao majka, subjektivno, ali sam htjela da se to zna. Jer ne mogu djeci biti uzori neki koju puše, drogiraju se. Mislim treba biti čovjek koji je svojim radom sve napravio i odnosnom prema čovjeku.“²⁶

„Možda deset dana iza tragedije jedan gospodin Zagrepčanin je došao na grob sa svojim unukom koji je tad imao... držao ga je za ručicu, dvije godine... Taj čovjek je kazao: - Gospođo Petrović, nemojte biti tužni. Dražen je bio od svih nas. Evo moj unuk će uvijek znati tko je bio Dražen. - Možda tog časa niti on niti ja nismo bili svjesni da je rekao najveću istinu. Jer ljudi Dražena doživljavaju kao da je on iz njihove obitelji.“²⁷

U samom procesu oblikovanja pamćenja na Dražena Petrovića važan faktor je i njegova majka koja je najzaslužnija, kako su mi potvrdili sugovornici, za promicanje lika i djela Dražena Petrovića.

Na moj upit može li razdijeliti lik Dražena na stvarnog Dražena i Dražena koji je postao živo sjećanje gospođa Petrović mi je kazala da je to za nju neodvojivo naglašavajući kako su ljudi koji su s Draženom provodili vrijeme prepoznali svoje, a ona kao majka svoje. Opisani susret s gospodinom i njegovim unukom neposredno nakon Draženove pogibije za nju predstavlja istinu - Dražen je ljudima blizak i osjećaju ga svojim što ga uvelike univerzalizira. Zanimljivo je pitanje je li to upravo početni

²⁶ Prema transkriptu kazivanja Biserke Petrović. Razgovor je proveden u svibnju 2023.

²⁷ Ibid.

trenutak gdje se počela stvarati priča o Draženu. Njegova majka, svjesna emocije koju njezin sin pobuđuje u ljudima, vidimo iz njenih iskaza, odlučuje pričati o njemu, no u isto vrijeme gradi se obiteljska bliskost Dražena sa svima onima koji do Dražena drže. Dražem na taj način postaje „Dražen svih nas“, a u isto vrijeme njegova živuća majka jest glavni nositelj priče o njemu.

U recentnom momentu, dakle 2023. godini ta se priča o Draženu i dalje nastavlja. Kao što sam i ranije istaknula proces pisanja mog rada odvijao se paralelno sa snimanjem igranog filma i premijerom predstave o Draženu. Uz već spomenuti dokumentarni film nužno je spomenuti i predstavu posvećenu Draženu. Na samom početku turističke sezone, na najljepšem renesansnom trgu u Dalmaciji, kako to često ističu lokalni vodiči, prilikom zatvaranja Dječjeg festivala najavljena je predstava „Dražen“. Vijest je bila prisutna u medijima, te je isticano kako je „Dražen“ predstava o „košarkaškom Mozartu“. Predstava nastala u suradnji HNK „Šibenik“ i zagrebačkog Gradskog kazališta „Trešnja“ prvi put je javno izvedena u sklopu 63. Međunarodnog dječjeg festivala. Praizvedba predstave je zatvorila festival 2023. godine, dok je „Dražen“ svoju premijeru doživio 22. listopada 2023., baš na Draženov pedeset i deveti rođendan. Predstava je koncipirana na način da govori o Draženovu djetinjstvu i ranoj adolescenciji kroz devetnaest scena. Scene su inspirirane razgovorima s Biserkom i Aleksandrom Petrovićem te Nevenom Spahijom. Priče proizašle iz razgovora kao i sjećanja gore spomenutih aktera postale su osnova za kazališnu adaptaciju. Navedene scene su raznovrsne: od Draženovih odlazaka u glazbenu školu do scene kada Dražen bira između odlaska na maturalsku večeru ili igranja finalne košarkaške utakmice. Za svaku je scenu naveden izvor u smislu točnog izvora takvog navoda²⁸. Ja sam predstavu gledala dan prije šibenske izvedbe tijekom javne generalne probe. Emocija koja se osjetila na ispunjenom gledalištu na Trgu Republike Hrvatske u Šibeniku bila je posebna, a itekako je pomogla činjenica da je radnja smještena upravo u grad u kojem je Dražen proveo najduži, ali javnosti najmanje poznat period života.

„Jer je to dramska umjetnost, nešto što ima prizvuk neke fikcije. I iz tog razloga mi se učinilo „aha, predstava o košarci!“ . Zašto bi radili predstavu o malom Stipi koji ide u glazbenu školu i koji je zbog toga tužan, pa odluči s bratom Hrvojem otići na košarkaški trening. Pa ga ta košarka ne ide, pa ga

²⁸ Zahvaljujem gospodinu Pašku Vukasoviću na ustupljenim materijalima.

brat Hrvoje zeza da je on Kamenić jer baca kamena s ramena. I ima prijatelja Matiju s kojim on gleda NBA utakmice i trudi se i postane dobar košarkaš. A, ne! Ajmo mi iskoristit ono što mi imamo tu sad već kod nas. Kad radimo predstavu o košarci imamo Dražena.“²⁹

Razgovor s Paškom Vukasovićem, redateljem predstave „Dražen“ vodila sam par dana prije šibenske premijere 8. srpnja 2023. godine. Potentnost priče o Draženovu životu jest, kako Vukasović navodi, upravo u činjenici da je Dražen stvaran i opipljiv lik. Isprepletenost fikcije (zbog dramsko- tehničkih okolnosti) i stvarnosti (povijesna osoba) u samoj predstavi u mnogome korespondira s načinom na koji opstaje sjećanje na Dražena u suvremenosti. S obzirom na to može se kazati da je „Dražen“ Šibenčanima osnažio ono *naš* u nadimku „naš Mali“, te je sentiment ovdje nadišao (zasjenio?)/stopio se sa sjećanjima o Draženu koja pripadaju svima, etnografski uvidi u ovakvu predstavu uvelike su definirali moj pristup problematici sjećanja na Dražena. Sjećanja ovdje nisu bila formalna, niti su bila faktografska, koliko su bila ambivalentna. Pripadala su pojedincima, ali su ujedno pripadala svima. Njegov Šibenik i moj Šibenik uvelike su se predstavom preplitali ispred mojih očiju, a naracije o Draženu koje sam čula i prije pisanja ovog rada su bile oživljene kroz dijaloge. Samim time je i predstava o Draženu na kazališnim daskama svojevrsna spona između prošlosti i sadašnjosti. Navedenu vezu je problematizirao i Steven Knapp koji zaključuje kako pouke iz prošlosti u aktualnom trenutku postaju zalog sigurnije budućnosti (2006: 82). To korelira s Vukasovićevim riječima o potrebi uglavljiivanja dramske fikcije u okvire stvarnih događaja i osoba kako bi željeni efekt bio još jači i pragmatičniji.

Svojevrsni vrhunac uživanja među gledateljima (a subjektivno je za nekog to možda bio i klimaks u dramskom smislu) dogodio se na samom kraju predstave. Publika se ustala i pljeskala u ritmu odjavnog glazbenog broja. Gledalište se u trenutku pretvorilo u tribine podsjećajući na atmosferu iz travnja 1983. godine³⁰, što je koreliralo s dramskim momentom u kojem svijet predstave završava, a život počinje. Posebno je dojmjljiva bila podrška s balkona Gradske vijećnice na kojoj su gledatelji, kao na pravoj utakmici, bakljama uveličali kraj predstave. Sportski komentatori često upotrebljavaju sintagmu da je „publika kazališna“ kada gledatelji na utakmici nisu odveć glasni. Ovdje se predstava zbog kazališne publike transformirala u sportsku arenu i na momente oživjela prošlost ispred naših očiju. Ta inverzija

²⁹ Prema transkriptu kazivanja Paška Vukasovića. Razgovor je proveden u srpnju 2023.

³⁰ Podsjećam na već mnogo puta spomenutu utakmicu Šibenka- Bosna odigranu 9. travnja 1983.

doprinijela je onome što Halwbachs ističe kao ponavljanje koje održava sjećanje živim. No to ponavljanje ima i manje apstraktan odnosno više vidljiv oblik u opisanom završetku predstave kada se ponavlja navijanje na košarkaškoj utakmici koja je označena kao početak Draženovog uspona. I to baš u gradu koji je početna faza Draženova stvarnog života, ali može se reći i (ne)konsenzualna prva stanica mita o Draženu. Iako je kako je ranije spomenuto u ovom radu, primjerice, Dražen prvi javni spomenik dobio u Zagrebu³¹, predstava je prvi put izvedena pred publikom baš u Šibeniku. Takve ambivalencije doprinose osjetu da je Dražen sveobuhvatan. Ponavljanje, dakle, evocira prisutnost svega onog što Dražen predstavlja društvu.

Prije početka same predstave kratko sam razgovarala s nekolicinom ljudi, roditelja s djecom zainteresirana za primarni motiv dolaska. Odgovori su kod svih bili slični ističući kako svake godine pogledaju barem jednu predstavu na Dječjem festivalu, ali im je fenomenalno što se to spojilo s Draženom. Nakon predstave sam susrela poznanicu s mlađom sestrom koja je istaknula da joj je predstava odlična i da joj je drago što joj je sestra ovim putem upoznata s Draženom Petrovićem. Valja istaknuti i kazivanje ravnatelja HNK „Šibenik“ Jakova Bilića koji je predstavu nazvao „lektirom života“, posebice u današnjem kontekstu koji je prepoznao vrijeme nestabilnih i prolaznih vrijednosti. Također, istaknut je pedagoški aspekt predstave i ponos što se našla u programu 63. MDF-a. Redateljica predstave upitala sam kako je protumačio reakciju publike i premašena očekivanja bila su dominantna u njegovom odgovoru. Iako mi je u razgovoru nekoliko dana prije izvedbe naglasio kako je svjestan da će mnoštvo ljudi predstavu doživjeti na razne načine autor ovdje ističe da je ugodno iznenađen emocijom koja se pojavila tokom izvedbe. Činjenica da se predstava izvodi u Draženu gradu, pred ljudima koji su ga poznavali vjerojatno je povećavala dozu pritiska svih koji su radili na predstvu.

Gotovo svi sugovornici su isticali da obiteljski njeguju odlaske na festival, no spoj s Draženom bio je dodatan motiv da izvedu djecu. Odlasci na festivalske predstave čine normu održavanja kulturnog odnosa spram vlastitom gradu i na koncu vlastitoj osobi, dok je Dražen kao Šibenčanin također neizostavna točka u tom procesu. Življenjem iskustava festivala i Draženovog primjera zapravo se živi „šibenski“ u aktualnom trenutku referirajući se na prošlost (koja u slučaju festivala još traje).

³¹ Ovdje su izostavljeni murali ili pak spomen ploča podno Draženova stana u Šibeniku, jer smatram njihovu pojavnost izuzetno lokalnom odnosno „kvartovskom“ bez obzira što su spomen ploču podignule i institucije.

3.2. „Dražen s kišobranom“: spomeničke interpretacije Dražena Petrovića

Mjesta koja su označena kao izuzetno važna u kontekstu Dražena životnog puta započinju sa Šibenikom. Ona se paralelno s Draženovim odrastanjem umrežavaju za brojne druge gradove poput Zagreba ili gradova u SAD-u. Sva ta mjesta su označena kao nužni lokusi u narativu o Draženu, no šibenski počeci zasigurno imaju važnu ulogu u pozicioniranju narativa o Draženu kao našem malom. Posebno je tu zanimljiv slučaj Draženova koša pored njegova stana u Preradovićevoj ulici u Šibeniku. Više sugovornika potvrdilo mi je kako on nije na točnoj lokaciji, već par metara udaljen od mjesta gdje je originalno stajao. Uz to metalnim šipkama je zakrčen njegov otvor, pa stoga nije moguće igrati više na njemu. Kad sam bila manja često bih išla vidjeti „Draženov koš“. Za mene, kao i za većinu rođenih nakon Draženove smrti to je neupitno bilo mjesto gdje je košarkaški genij igrao uličnu košarku s prijateljima iz susjedstva.

Godina kada sam pisala rad i provodila istraživanje ujedno je i godina okrugle obljetnice, vrvjela je događanjima. Shodno tome često sam imala osjećaj da istraživački momenti dolaze k meni, a ne da ja moram ići k njima. Posebno su zanimljivi neočekivani susreti koji bi se događali na mom sezonskom radnom mjestu, pored crkve sv. Barbare u Šibeniku, danas više poznatog kao mjesto kod „Dječaka s kišobranom“. „Dječak s kišobranom“ nalazi se i u neposrednoj blizini šibenske katedrale sv. Jakova te je samim time frekventno mjesto u turističkoj sezoni tijekom koje se u neposrednoj blizini postavljeni štandovi na kojima i sama radim. Ta skulptura, inače rad Kažimira Hraste koji je ujedno autor i Draženovog spomenika na Baldekinu, postavljena je 2020. godine, za šezdesetu obljetnicu Međunarodnog dječjeg festivala.³²Ova skulptura indikativna je za ovaj rad s obzirom da na njezinu postamentu ne piše nikakvo objašnjenje, pa joj samim time prolaznici pridodaju proizvoljna značenja. Nerijetko se „Dječaku s kišobranom“ pridodaje ime Dražena Petrovića.

„Okej, on je igra na Baldekinu, živija je na Baldekinu, al' isto smatran da bi možda bilo dobro i u samom centru grada imati nešto posvećeno Draženu Petroviću. Vjerojatno su ljudi željni toga i stvarno misle da je to mali dječak, mali Dražen Petrović.“³³

³² <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/vijesti/sibenik/predstavljanje-skulpture-djecak-s-kisobranom-i-premijera-filma-obrana-djecje-radosti-1030264> (pristupljeno 26. 10. 2023.)

³³ Prema transkriptu kazivanja Josipe Aužine. Razgovor je proveden u srpnju 2023.

Jedna od dugogodišnjih sezonskih radnica na lokaciji gdje je prije tri godine postavljen kip dječaka, ujedno i moja sugovornica istaknula je kako se i sama susretala s pitanjima u kojima se poistovjećivalo Dražena sa kipom dječaka. Stoga sam tijekom istraživanja posebno obratila pažnju na poistovjećivanje ovog kipa s Draženom. Jedne od prolaznica tim dijelom grada, učiteljice Željka i Nela iz Zagreba na moje pitanje zašto misle da taj kip predstavlja Dražena Petrovića odgovorile su kako su bile i kod spomenika na Baldekinu, ali da je ovo za njih Dražen jer im slični na njega kad je bio mali. Moj drugi sugovornik, koji se u trenutku mog istraživanja zatekao s obitelji u prolazu, istaknuo je kako je pogibija Dražena Petrovića za dijasporu bila velika tragedija s obzirom na Draženovo prosvjedovanje ispred zgrade UN-a početkom Domovinskog rata, te ga ovaj spomenik dječaka u Draženovom gradu mora podsjećati na njega.

Prostor u blizini šibenske katedrale sv. Jakova, zapravo jest prazan prostor i proširenje omeđeno palačom Rossini, Kneževom palačom (danas Muzejom Grada Šibenika), crkvom svete Barbare i samom katedralom. Topografski je to prazan prostor koji u prostorno-turističkom smislu vapi za sadržajem. U tom smislu takav prostor se ispisuje novim značenjima slučajnih prolaznika, pri čemu su sjećanja na Dražena utjelovljena u ovom značenjski nestrukturiranom prostoru. Osim štandova tijekom ljetnih mjeseci sada je tu i kip koji popunjava vakuum. No vakuum nastaje i u značenju samog kipa odlukom da postament opstane prazan. Ta dva prazna prostora - jedan koji je fizički opipljivo prazan, te drugi koji je u sadržajnom smislu otvoren za upisivanje novih značenja - međusobno korespondiraju, pa stoga i spomenik „neznanom junaku“ od prolaznika zahtjeva upisivanje značenja. Iz te perspektive je odabir da se na „Dječaka s kišobranom“ ništa ne ispiše omogućio da se prostorni vakuum ispuni maštom prolaznika. Imaginacija prolaznika neznanom je dječaku pripisivala brojna značenja - od Dražena, ali i drugih poznatih Šibenčana poput: Mate Miše Kovača, Vice Vukova ili Arsena Dedića. Činom ostavljanja zrakopraznog prostora na postamentu spomenika koji je svojom pojavnošću i višekratnim mogućnostima tumačenja (dijete s otvorenim kišobranom može značiti gotovo pa bilo što) privuklo se mnoštvo značenja koje možemo tumačiti kao fikcijske lokuse. Te praznine možemo zapravo tumačiti kao fikcijske lokuse (usporediti s geografskom prazninom na koju možemo staviti što nam drago) našeg osobnog značenjsko- pamtljivog prostora kakav sami ispunjavamo objektima ili osobama uz koje vezujemo taj prostor. U ovom slučaju značenje od polazišne točke „trga“ obavlja cijeli Šibenik. Slično funkcioniramo kada osjetimo miris koji nas podsjeća na bakine kolače odnosno sve ono što čovjeku predstavlja bezbrižno djetinjstvo. Slično primjećuje i Halwbachs govoreći o Proustovoj slici s kolačićem

Madeleine umočenim u čaj. U svom radu David Sutton prenosi kako je tu riječ o najosobnijim osjećajima pojedinca (2008: 158 - 159). To se može činiti u opreci s Halwbachsovim tumačenjem da je svako sjećanje društveni konstrukt. No kada se zagrebe malo dublje jasno je da je i jedenje kolačića s čajem jasno izražen društven kontekst koji u noveli, na koncu, opisuje i sam Proust. Može se reći da „Šibenik ima okus i miris Dražena“. Ljudi se njega sjećaju, referirajući se na neka vremena svoga života i ono što u njemu smatraju bitnim, no u isto vrijeme takvu uspomenu dijele s mnogim drugima na kolektivnoj razini. Tako se i vakuumi značenja u Šibeniku kod nekih ljudi popunjavaju Draženom, jer Krešimirov grad i njegov identitet povezuju upravo sa slavnim košarkašem. A on, pak, kako je razvidno iz ranije navedenih razgovora s mojim sugovornicima, sjećanje na Dražena postaje opipljivi fenomen koji k sebi privlači brojna značenja sadašnjosti, prijepore i ideale našeg vremena, te romantizirane slike neke bolje prošlosti.

3.3. Kalendar „po Draženu“: datumska sjećanja i komemoracije

Ako upalite poznatu TV emisiju „TV kalendar“ 7. lipnja ili 22. listopada naići ćete na spomen Dražena Petrovića. Ako odete na društvene mreže, web portale ili otvorite one šušlave „stvarne“ novine tih dana također ćete se susresti s Petrovićem.

Komemoriranje društvenog pamćenja vezanog uz Dražena je, ciklički uokvireno uz ta dva datuma. U tom trenutku kad se (pri)sjećamo na javnoj i institucionalnoj razini Draženova lika i djela briše se kronološka logika Draženova života, taj vremenski period između 1964. i 1993. te ostaje samo kairos odnosno tragos.³⁴

Slično primjećuje i Paul Connerton kada ističe kako sakralno komemoriranje nekog događaja iz prošlosti ima za svrhu oblikovanje identiteta zajednice (Connerton 2004: 34). Dražen pripada suvremenom šibenskom imaginariju, pri čemu je označen kao „zemaljsko“ sveto što se primjećuje u odnosu Šibenčana i „njihovog Malog“. Najeklatantniji primjer toga vidljiv je kada je riječ o utakmici iz 1983. godine koja je učinila Dražena figurom koja je zaslužna za stvaranje modernog identiteta „dišpetnog“ grada. Moji sugovornici u tom kontekstu često su spominjali epitete „sveto“ ili „najsvetije“ kada je riječ o njihovom poimanju Dražena. Klizak teren „svetosti“ posebno je teško objasniti. Nije rijedak slučaj da se slavne osobe, posebice sportaše, doživljavaju kao božanstvo. U razgovorima sa sugovornicima često bi se dotaknuli Draženove aure svetosti, no uvijek bi kategorički bilo odbijeno poistovjećivanje s

³⁴ Prema Rječniku stranih riječi (Anić- Goldstien 1999.) *kairos* (grč.) jest vrijeme, pravi čas, a naziv potječe od boga Kairosa; dok prema istom rječniku grč. *tragoidia* doslovno znači jarčeva pjesma iz čega ime dobiva dramska vrsta koja završava nesretno, a u širem kontekstu to je svaki dramatičan, nesretan događaj s ljudskom žrtvom.

transcendentnim svetim. Pred ovim fenomenom istraživač mora spojiti dva dijametralno suprotna pojma i kazati da je Dražen „profano sakralan“ i da takva vrsta svetosti na koju se često pozivaju moji sugovornici ponovno otvara pitanje njegove mitske aure.. U religioznom smislu dostići svetost znači postići vječnost u onostranom, dok bi u sekularnom kontekstu to bilo dugotrajno sjećanje zajednice na nekoga.

„Puno toga je izgovoreno u trideset godina, puno je tih tužnih obljetnica iza nas. Međutim, htio bih samo nešto reći; da je Dražen Petrović bio Mozart ne samo košarke, on je bio Mozart kao čovjek koji je povezivao, čovjek koji je ljude upućivao, čovjek koji je svima bio prijatelj. Ne samo svojim suigračima nego svim nama drugima. I kao takvoga ga pamtimo u gradu Šibeniku. Zaista, prenositi ulogu Dražena Petrovića i onda kada više ne bude onih koji se sjećaju njegovih virtuoznosti na košarkaškom terenu. Ali zato će ga se Šibenik uvijek sjećati. Uživajte!“³⁵

Ove riječi dio su govora šibenskog gradonačelnika Željka Burića održanog povodom tridesete obljetnice Draženove smrti. Cijeli program održan 7. lipnja 2023. godine imao je naziv „Trideset godina bez Dražena“ u sklopu kojeg je i održan međunarodni košarkaški turnir mlađih kategorija na Baldekinu, pored Draženova spomenika. Program je formalno upotpunjen polaganjem vijenaca ispred spomen- ploče kod Draženova stana. Unatoč tome što se ovakva sjećanja oblikuju u visokostiliziranom govoru političkog diskursa i svečanim prilikama koje zahtijevaju ovakav oblik izražavanja, u Burićevu govoru može se nazrijeti ono što bi rekao bilo koji čovjek upitan za Dražena. Lokalna politika, iako Dražena komemorira, nije interpolirala svoje agende u narativ o Draženu, no kontekst politike ipak upućuje na ova interpretacijska ishodišta koja određuju dinamiku i strukturu šibenskog pamćenja na Dražena. Takva je dinamika službenog institucionalnog pamćenja oblikovana narativima ljudi i svakodnevnim ćakulama ljudi kojima se održava živim sjećanje na Dražena. Ono na što posebno valja obratiti pozornost u gradonačelnikovu govoru jest dihotomija *tuga-ponos* koja je gotovo bez iznimke prisutna u svim obljetnicama tragičnih događaja. Steven Knapp smatra kako pripovijesti iz prošlosti imaju ulogu definiranja ljudskih usmjerenja (2006: 81). Već ranije je spomenuto kako je Dražen istaknut kao primjer ustrajnosti, truda, radne etike, domoljublja i sličnih vrijednosti koje kao kolektiv smatramo bitnima. Opetovano ponavljanje kako ga definira Connerton - bilo

³⁵ Prema transkriptu javnog govora Željka Burića tokom obljetnice Draženove pogibije u lipnju 2023.

komemoriranjem, predstavom ili stvaranjem novih grafita/murala posvećenih Draženu - te se vrijednosti osnažuju i ustaljuju. Motiv tuge što (neko)ga više nema i motiv ponosa što smo (neko)ga imali podsjeća na tragos i kairos. Tragediju zbog nečije smrti, koja postaje tim veća što je netko mlađi, nadomješta (se) njegov(om)a ostavštin(om)a. Krajnja poruka koju šibenski gradonačelnik izgovara jest poruka o vječnom sjećanju na Dražena kojim se jamči da će on „živjeti“ koliko i sjećanje na njega (i njegovu ostavštinu), a to je „uvijek“. Knapp u svom eseju objašnjava kolektivni identitet kroz primjer kolektivne kazne, ali se to perolako može primijeniti i na kolektivni ponos kao u Draženovu slučaju. Za njega odnos kakav imamo prema nečijim djelima jest isti onaj kakav imamo spram naših djela u ranijim fazama svog života (2006: 102).

Analitički relevantan je i naziv „košarkaški Mozart“ kako su Dražena prozvali talijanski novinari³⁶, te kako mu se često obraća opisujući njegove vještine i kvalitete. Ovo nadijevanje prezimena poznatog austrijskog skladatelja Wolfganga Amadeusa Mozarta košarkašu Draženu ima jasnu intenciju predstaviti Petrovićev sportski talent i opisati njegovu igru kao umjetnost. Ovaj naziv dodijeljen mu je za vrijeme života, dok je aktivno igrao košarku. No valja se zapitati što znači to da se i danas koristi, trideset godina nakon što ne postoji više Draženove „umjetnosti“ na terenu. Burić naglašava kako je Dražen bio Mozart ne samo kao košarkaš, već i kao čovjek. Dakle, može se reći da se Dražena smatra umjetnikom življenja s obzirom na njegovu marljivost, ali i, kako govori Burić, kao kohezivni faktor u društvu, netko tko je bio „prijatelj svima“. Iako je ovaj nadimak dodijeljen od strane novinara i to stranih, Draženova najuža zajednica ga je odlučila zadržati i predstavljati ga pod tim nazivom. U kontekstu male zajednice usporedba *Dražen - Mozart* implicira ujedno relaciju *Šibenik - svijet*. Time se želi naglasiti Draženova važnost i virtuoznost u okvirima svjetske zajednice, ali i usporediti male zajednice sa golemim svijetom. Sintagme „naše gore list“ ili „košarkaški Mozart“ impliciraju da je onima koji stižu iz manje sredine put do uspjeha teži te se u takav uspjeh trebaju usaditi mnogo veći naponi (ali samim time je plod rada vrjedniji). Time se malim sredinama poput šibenske, omogućuje nadilaženja vlastitih ograničenja i eventualnih provincijalnosti koje se javnom poimanju asociraju uz male sredine, te im se pridaje svjetska važnost. Igrom slučaja sam posjetila jednom zgodom Salzburg i sjećam se njegove zaslađenosti (čak i doslovne putem *Mozart kugli*) Mozartom na svakom koraku, baš kao što je Šibenik nadopunjen Draženovom simbolikom. Usporedba i pridodavanje Draženu atributa jednog svjetskog glazbenog genija

³⁶ <https://hdps.hr/hr/vijesti/prije-29-godina-napustio-nas-je-košarkaski-mozart-drazen-petrovic> (pristupljeno 18.11.2023.)

usporedba je samog Šibenika sa svijetom odnosno argument da i kao mali grad čovječanstvu može dati jednog velikana (sportskog i životnog umjetnika). Može se reći da ovakva relacija više govori o samosvijesti Šibenčana više nego o doživljaju Šibenika u svijetu. U kontekstu sjećanja na „košarkaška Mozarta“, takav se fenomen višestruko usložnjava i uz sebe privlači identifikacijske, lokalpatriotske i zavičajne diskurse koji se komparacijom dodatno osnažuju.

Mjesto obilježavanja Draženove smrti veoma je bitan komad mozaika o njegovom statusu u društvu trideset godina nakon smrti. Jer Dražen *živi* duže nego što je živio i o tom njegovom životu nakon smrti govori čitav ovaj rad. Stvaranje te biografije nastale nakon Draženove smrti neodvojivo je od prostora koji je vezan za Draženov život. U toj biografiji on postaje junak i uz njegovo djelovanje se veže i sam proces gradnje nacije, počev od lokalne zajednice rečenog junaka, pa sve do šireg konteksta (Oroz i Škrbić- Alempijević 2018: 36).

Slikovni prilog 7. Bakljada tokom izvođenja pjesme „Život leti kapetane“ u sklopu obilježavanja tridesete obljetnice Draženove pogibije. Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, lipanj 2023.

Slikovni prilog 8. Draženov spomenik na Baldekinu neposredno nakon završetka službene ceremonije komemoriranja. Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, lipanj 2023.

Za kraj ovog poglavlja osvrnut ću se i na prakse prisutne za Draženov rođendan 22. listopada. On isprva nije bio u istraživačkom planu ovog rada s obzirom da sam planirala dovršavanje u rujnu, ali zbog ljetnih obaveza koje su se itekako neslućeno ispreplele s istraživanjem (predstava, „Dječak s kišobranom“, susret s filmskom ekipom) i samim time ga potpuno neočekivano obogatile u svoj svojoj kontingenciji, sve se odužilo. Taj dan sam posjetila Draženov grob na zagrebačkom Mirogoju. Groblja, kako je i ranije rečeno, možda predstavljaju najneposredniji mogući kontakt s pokojnikom na simboličkoj razini. Kako sam za obljetnicu Draženove smrt bila prisutna u Šibeniku, na Baldekinu, mjestu koje je društveno označeno kao mjesto Draženova početka i stasanja, sada sam obilježavanje Draženova rođenja odlučila provesti na mjestu koje je najsnažnije vezano za njegovu smrt. Takva inverzija činila mi se i više nego zanimljivom u razvoju rada. I dok je drugdje metoda bila promatranje sa sudjelovanjem uz polustrukturiran intervju ovdje sam odlučila samo doći i bez ikakvog pretjeranog plana vidjeti što će se dogoditi, tko će doći itd. Takvo što je možda nezgrapno i istraživački upitno, no odlučila sam riskirati. Nisam ni slutila da ću i ovdje sudjelovati u osobnom ritualu. Radnje koje sam prilikom posjeta Draženovom grobu učinila (paljenje svijeće, molitva) možda su i najintimnije radnje koje sam učinila tokom istraživanja, a da sam tek kasnije postala svjesna da slobodno mogu biti dio mog istraživanja.

U posjetu posljednjem počivalištu preduhitrio me par iz Grčke. Muškarac je rekao da je košarkaški trener u svojoj zemlji, a da mu je Dražen uzor i da se divi njegovom sportskom uspjehu koji povezuje s hrvatskim sportskim uspjesima („Iako je košarka na niskim granama u nogometu ste super, ali i dalje mislim da je košarka vaš sport“) i općenito hrvatskom mentalitetu. Njegova opaska podsjetila me na mnoge napise u knjizi sjećanja u Muzejsko-dokumentacijskom centru gdje brojni posjetitelji iz cijelog svijeta ostavljaju poruke o svom sjećanju na Dražena. Ovakvo nešto, ističe Sturken referirajući se na Foucaulta, jesu „popularne uspomene“ (Sturken 1997: 6). One su, nastavlja se, rezervirane za one koji nemaju pristup objavljivanju. Iako Foucault (Foucault 1975: 25 prema Sturken) govori o objavljivanju na filmskim platnima, knjigama, dokumentarcima i slično možemo ovo primijeniti i kod Draženovih obožavatelje izvan granica Hrvatske koji nerijetko i nisu njegovi suvremenici. Oni nemaju pristup objavljivanju, odnosno neposrednom komemoriranju Dražena u svojoj zemlji te to čine dolaskom na mjesto koje povezuju s njim. I moji sugovornici iz Grčke, ali i ljudi potpisani u knjizi sjećanja naglasili su kako su ciljano svratili tu isključivo radi Dražena.

„(...) gospodin iz Paragvaja koji je doš'o u Zagreb samo u naš Muzej, pa je nastavio za Dalmaciju nakon nas. Došao je da nam kaže da je promijenio ime u Dražen radi Dražena Petrovića. Čovjek iz Paragvaja... nevjerojatno je da Dražen nema apsolutno nikakve granice.“³⁷

Ovaj iskaz Draženova nećaka sam za sebe govori o načinu kako se ljudi dosjete stvoriti komemorativno mjesto kad im ono nije dostupno samo po sebi, pa je ovaj slučaj označavanja samog sebe svakako zanimljiv i unikatan.

³⁷ Prema transkriptu kazivanja Marka Petrovića. Razgovor vođen u svibnju 2023.

4.0. Muzejske interpretacije Dražena

U posljednjem poglavlju svog rada osvrnut ću se na tri aspekta Draženove muzejske pojavnosti sjećanja koja izviru iz takva konteksta. Konkretno u ovom poglavlju osvrnut ću se na Muzejsko- dokumentacijski centar osnovan od Zaklade „Dražen Petrović“. U analitičkom smislu osvrnut ću se na koncepciju, izložene predmete i način vođenja kroz koje želim iščitati raznolika sjećanja posjetitelja. Pritom ću u teorijskom smislu analizirati ono što Pierre Nora naziva mjestima sjećanja, a koja su za njega „bilo koja značenjska pojava, materijalna ili nematerijalna po prirodi, koja je ljudskom voljom ili učinkom vremena postala simboličkom sastavnicom nasljeđa koju zajednica koristi pri svojoj identifikaciji, odnosno element društvenog sjećanja u nekoj zajednici.“ (Nora 1996: XVII) Mjesta sjećanja vezanih za Dražena možemo pronaći mnogo. Tako je igralište iza leđa njegova spomenika na šibenskom Baldekinu jedno od takvih mjesta, kao i spomen – ploča, grafiti, ali i institucije poput Muzejsko-dokumentacijskog centra „Dražen Petrović“, ali ta mjesta mogu biti i kulturne izvedbe baš kao i mediji te Internet. Na svakom od tih mjesta zajednica se s Draženom identificira i svako od tih mjesta služi kao prenositelj priče o Draženu odnosno društvenog sjećanja vezanog za njega.

Također, ovo poglavlje će biti upotpunjeno i popularno kulturnim sadržajima koji reflektiraju raznolika sjećanja. U popularno kulturnom smislu analizirat ću najnoviji dokumentarni film o Draženu simboličkog naziva „Naš Mali“, dok ću se u medijskom smislu osvrnuti na članke s internetskih portala i TV govor o Draženu kada je riječ obljetnica njegove smrti i za kraj analizirat ću dvije pjesme nastale u spomen na Dražena.

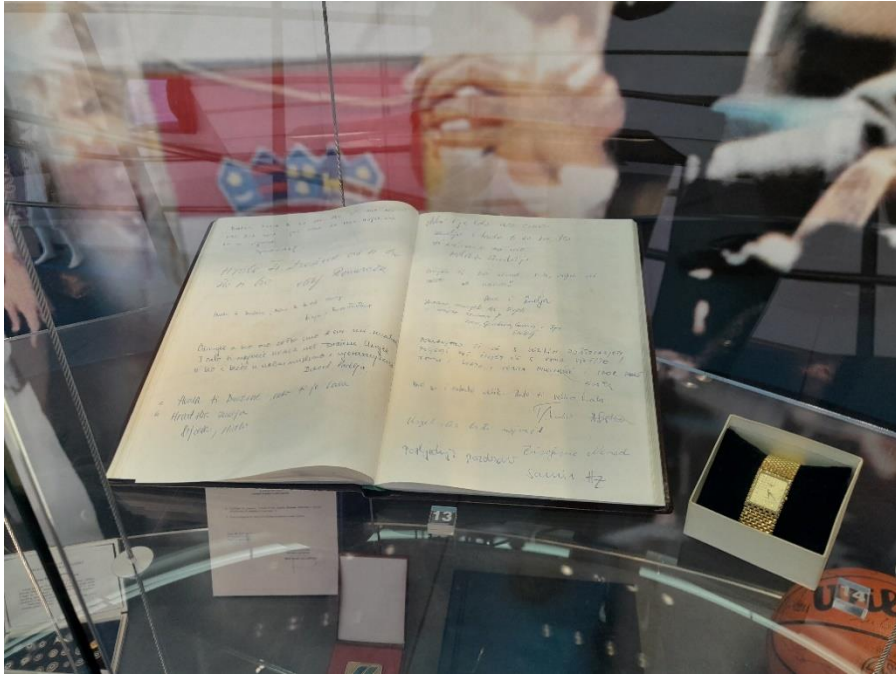
Bilo koja od ovih stavki bitna je kako bi se dobila potpuna slika ispisivanja Draženove biografije ispisane nakon njegove smrti. Podsjećam na riječi njegove majke Biserke, pokretačice Zaklade i Muzeja koja je napomenula kako bi njen sin zaključio da mu je sve to previše. Ipak, Draženu u čast sve to danas postoji.

4.1. Dan u Muzeju: etnografija muzejskog mjesta sjećanja

„Pamćenje je apsolutno, a povijest poznaje samo ono relativno“ zaključio je Pierre Nora (2006: 25). Aktualnost ove rečenice može se osjetiti odmah po ulasku u Muzejsko-dokumentacijski centar „Dražen Petrović“ smješten na Trgu Dražena Petrovića pored Petrovićeve Cibone. I uistinu ovaj muzej doista jest posvećen pamćenju u svom njegovom apsolutu; osobnom pamćenju vezanom za Dražena koje je posredovano od kolektiva na

institucionalnoj razini prema pojedincu. S druge strane, medijski natpisi, enciklopedijske natuknice i opća mjesta hrvatske sportske povijesti pokazuju kako je Draženov život usporediv s brojnim drugim povijesnim figurama, podsjećajući kako je takva povijest relativna. Spomenula sam da je sam Muzej osnovan na inicijativu obitelji Petrović 2007. godine i predmeti postavljeni u muzejskim vitrinama sugeriraju obiteljsku povijest kao primjerice na obiteljskim fotografijama. Godine 2017. upravljanje Muzejom preuzima Grad Zagreb, pa tako ovaj muzej postaje deseti muzejski objekt pod upravom Grada Zagreba (Čujkević- Plečko: 2022). Cijela koncepcija i organiziranost prostora sugeriraju da je riječ o apsolutnom doživljaju Dražena kroz relativni dodir povijesti. Od šibenskih početaka (primjer toga je šibenska kapa koja pripada Draženovoj majci) do sata kojeg je Dražen nosio u trenutku pogibije, Muzej nam pruža emotivni uvid u najintimnije trenutke Draženova života prateći kronološku nit. Prostor od kape do sata u doslovnom je smislu ispunjen Draženovim uspjesima, trofejima, medaljama, predstavljajući posjetiteljima povijest pojedinca ispisanu osobnim predmetima.

Slikovni prilozi 9 i 10. Šibenski dio i zadnja točka ture u Muzeju. Autorica fotografija Ana Madunić. Zagreb, svibanj 2023.

Muzej kao institucija odražava kolektivno iskustvo pamćenja. Međutim, dojmovi muzejski posredovanog pamćenja ipak odražavaju iskustvo koje odražava pojedinca. Riječ je o svojevrsnom suodnosu kolektivnog i pojedinačnog, određenom atomizacijom iskustva (Nora 2006: 33). Takva isprepletena sjećanja, sjećanja prožeta i kolektivnim i individualnim „daju nam kulturni identitet i osjećaj važnosti prošlosti“ (Sturken 1997: 1). Dakle, prošlost je važna, iz nje se rađa ono što jesmo danas. Ovo možemo zamisliti kao svojevrsnu neprekidnu interakciju kolektiv – pojedinac i pojedinac - kolektiv. Iako je muzejski postav u određenoj mjeri statičan, te konceptijski fiksiran, naglasak posjetitelja može biti na različitim izlošcima. S jedne strane, kako je i naznačeno u tekstu, muzejski postav koncipiran je tako da kronološki priča priču o Draženovu životu, ali kontinuitet nije samo jednodimenzionalan u smislu života Dražena kao povijesne osobe. Kontinuitet se odnosi i na povijesnu liniju događanja. Pojednostavljeno rečeno na mjestu gdje je nekoć Dražen s Cibonom osvajao naslov(e) prvaka Europe sada stoji Muzej njemu u čast. Promatrajući stvari iz tog kuta možemo vidjeti kako postoji određeni „kult kontinuiteta“ (2006: 34) kojeg je opet potrebno tumačiti dvojako.

„Evo, recimo, da si me pitala koji tip ljudi posjećuje Muzej; e tu već imamo puno toga za spomenuti, jer tu se vidi razlika između drugih muzeja. Jer, na primjer, vrlo rijetko će ti se dogoditi u drugom muzeju da dođu ljudi i imaju tu

neku emotivnu povezanost s nečime. Hoće, ali ovdje se radi o sportašu koji je zapravo relativno nedavno žario i palio i ljudi su odrasli uz njega.“³⁸

U iskazu moje sugovornice, muzejske kustosice, može se uočiti kako ona detektira emotivnu povezanost posjetitelja ovog muzeja s Draženom kao nešto što ga razlikuje od drugih muzeja. I u iskazima moje sugovornice vidljiv je kontinuitet – odrastanje uz sportaša. Uz praćenje Draženovog života posjetitelji praćenjem njegovih sportskih uspjeha stupaju i u emotivnu vezu s ranijim periodima svog života. To se posebice odnosi na one generacije koje su neposredno proživljavale Draženove uspjehe.

„...lajtmotiv koji mi ponavljamo zapravo tim grupama djece mlađih uzrasta, ali i starije, srednjoškolske dobi, a to je da uz rad, trud i nekakvu jasnu viziju što želimo postić u životu nekako stvarno možemo daleko dogurat.“³⁹

Kontinuitet, vidljivo je iz riječi moje sugovornice, prenosi se i na mlađe generacije koje su rođene nakon Draženove pogibije. No tu fokus prestaje biti na emotivnoj niši prošlosti, već se prebacuje na napredak u budućnosti. Mjesto sjećanja kakvo je muzej tu pokazuje svoju sposobnost preobražaja i isprepletanja mnoštva značenja (Nora 2006: 37), ali zadržavajući u kontinuitetu mogućnost upisivanja novih značenja – od prostora gdje je nekoć Dražen gradio ime na sportskom terenu preko „vremeplova“ u neka davnija vremena do mjesta s pedagoškim predznakom.

Imala sam sreću, pa se moj boravak u Muzeju poklopio s dolaskom grupe djece nižih razreda osnovne škole iz Slavenskog Broda. Posebno važno za moje istraživanje je što je ovdje riječ o posjetiteljima kojima je sjećanja na Dražena generacijski posredovano. Bilo mi je dopušteno⁴⁰ da pratim vođenje grupe i zabilježim cijeli proces. Samo po sebi je indikativno da se djecu prilikom izleta u Zagreb odvelo u Muzejsko- dokumentacijski centar „Dražen Petrović“.

Sama vođena tura trajala je 45 minuta i, kako mi je rekao voditelj, željeli su da vremenski bude isto kao i školski sat određena pedagoškim vremenom. Muzejska šetnja ne započinje kronološki već se kroz materijalne predmete iz Draženova života želi uspostaviti priču o njegovu

³⁸ Prema transkriptu kazivanja Mije Čujkević- Plečko. Razgovor je vođen u svibnju 2023.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Ovim putem zahvaljujem Marku Petroviću što mi je dopustio da s notesom u rukama pratim grupu koju je vodio, ali još jednom zahvaljujem i svima ostalima u Muzeju kao i gospođi Biserki u Zakladi na susretljivosti i pomoći.

životu. Tako je prvi izložak o kojem se govori Draženov sobni bicikl za vježbu. Nakon toga se navodi Draženova sportska statistika i sportska oprema poznatih sportaša današnjice koji su svoj uzor pronašli u Draženu, pa su u znak zahvalnosti donirali Muzeju svoj osobni predmet kojim su postizali svoje sportske uspjehe. Može se reći da se time šalje poruka kako bez rada i truda (sobni bicikl) ne bi bilo Draženovog uspjeha i samim time ovog Muzeja, a njegova predanost drugima je bila poticaj da i oni krenu putem izvrsnosti (sportska oprema uspješnih sportaša), pa se ovu turu ne bi trebalo shvatiti samo kao suhoparno, kronološki strukturirano vodstvo kroz muzejski postav već i kao poticaj za našu osobnu izvrsnost. Nakon opisanog uvoda slijedi kronološki prikaz Draženova života kroz slikovne prikaze Šibenika. Nakon takvih uvoda narativ se umrežava u spomen Cibone, Real Madrida i NBA karijere. U muzejskom postavu su izloženi neki Draženovi osobni predmeti (poput osobne iskaznice pored koje vodič naglašava kako je istekla točno na dan Draženove pogibije), ali je većinom sadržaj muzejskih vitrina popunjen Draženovim individualnim nagradama i sportskom opremom. Po prikazu klupske karijere prelazi se na Draženovu reprezentativnu karijeru. Poseban naglasak ovdje se stavlja na Olimpijske igre koje su predstavljene kroz izložene medalje. Završni dio priče odvija se pored ručnog sata koji je Dražen nosio u trenutku smrti. S time završava vođena tura nakon koje slijedi desetominutni film koji sažimlje sve ono što se moglo čuti prilikom vođenja, uz određene nove detalje (kao što je Draženovo služenje vojnog roka). Zanimljiva je interakcija djece s vodičem. Kada bi im bilo postavljeno neko pitanje vezano za Dražena uglavnom bi netko iz grupe doviknuo odgovor. Uzevši u obzir činjenicu da su njihovi roditelji bili djeca u trenutku Draženove pogibije ovakvo znanje ukazalo je koliko je figura Dražena itekako prisutna u suvremenom imaginariju hrvatske sportske povijesti.

Nora piše kako je svrha mjesta sjećanja zaustavljanje vremena (2006: 37). Takav dojam zaustavljenog vremena itekako se mogao osjetiti tijekom vodstva po muzeju. Uz to ponovno je bila naglašena crta kontinuiteta koju sam spominjala i prije u ovom poglavlju.

„Jer kol'ko je već prošlo, trideset godina, već nemamo ni približno novog Dražena. Sad možemo mi pričat u globalu da li je hrvatska košarka krivo posložena... mislim uvijek će bit talenata. Ali ja ljudima svim uporno govorim, grupama. Pogotovo tamo kad dođemo do prve šibenske vitrine. Ja garantiram da danas nigdje u svijetu nećete nać klinca od dvanaest godina koji će vam trenirat sedam sati u dvorani, bit zatvoren.“⁴¹

⁴¹ Prema transkriptu kazivanja Marka Petrovića. Razgovor vođen u svibnju 2023.

U kontekstu grupe odnosno grupa koje dolaze i ovdje se jasno vidi pouka o radu i trudu kao nečemu što vrijedi da bi se postiglo nešto u životu. Takva se pouka postiže s prisutnosti prošlosti u sadašnjosti (Nora 2006: 39). Povijesni Dražen tako služi kao potvrđeni primjer narativa da rad i upornost donose uspjeh u životu.

Muzej je mjesto sjećanja otvoreno za konkretna iskustva (Nora 2006: 40). Djeca, drugi posjetitelji (ne samo ovog Muzeja već i bilo kojeg drugog) nose konkretna iskustva koja mogu prepričati drugima, prenijeti na papir i ukoliko žele ponijeti po(r)uke tamo izrečene. Za mjesta sjećanja su, primjećuje Nora „...sami svoj vlastiti referent, znakovi koji upućuju na same sebe, znakovi u čistom stanju.“ (2006: 42). Primjerice medalja s Olimpijskih igara izložena u Muzeju jest sama po sebi medalja s najznačajnijeg sportskog natjecanja. No upravo stoga što se nalazi u muzeju posvećenom jednoj osobi to govori o nešto govori o toj osobi, ovakva medalja postaje simbol, svojevrsni znak uspjeha nekoga kome smo posvetili muzejski prostor. „U beskonačnosti profanog – prostoru ili vremenu, prostoru i vremenu – mjesto je *templum*, izrezani krug unutar kojeg je sve važno, sve simbolizira, sve nešto znači.“ (ibid.) Muzejsko-dokumentacijski centar „Dražen Petrović“, zanimljivo, i jest u arhitektonskom smislu napravljen kao krug. U tom krugu briše se linija progresivne jednolinijske kronologije, te se upućuje na neprestano kruženje – od današnjeg stanja košarke, djece koja više nisu tako aktivna, pa sve do mogućih novih uspjeha koji mogu biti potaknuti Draženom kao simbolom uspjeha. I sve što se u tom krugu nalazi podsjeća na njega i upućuje na njega, pa čak i oni predmeti koje su drugi sportaši ostavili Draženu za zahvalu. Oni su tu kako se ipak ne bismo izgubili u povijesnoj datosti, već kako bismo uvijek imali na umu koja nam se poruka Draženom odašilje. Baš u tome mjesto sjećanja kao što je muzej bježi povijesti (ibid.)

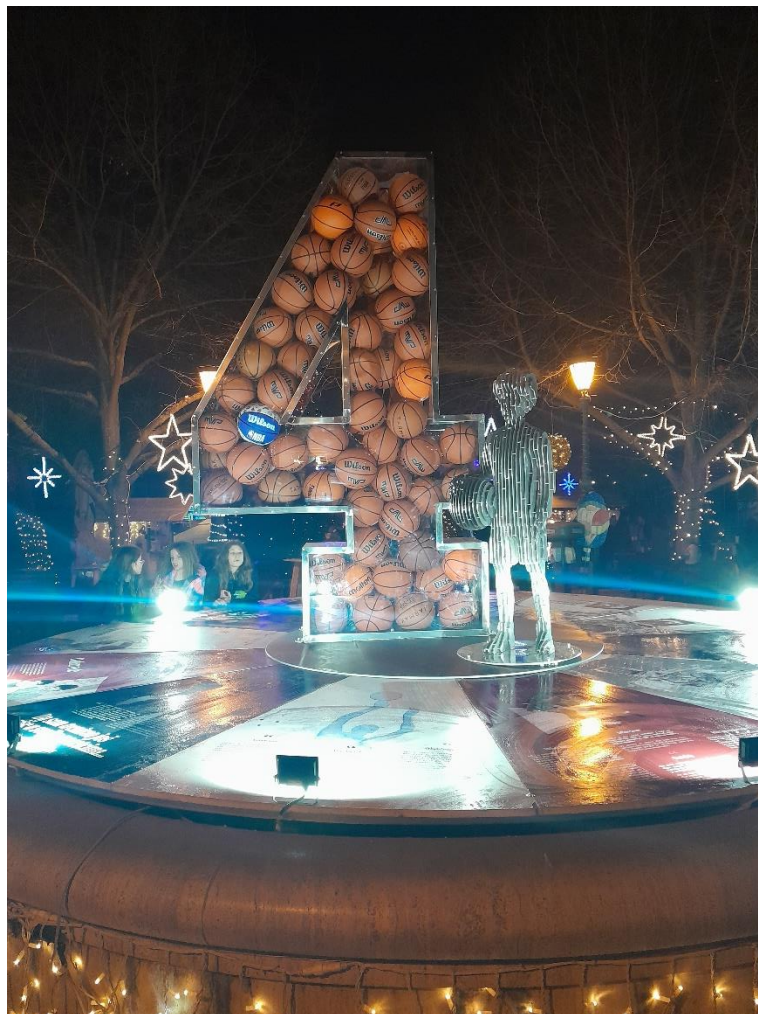
4.2. Popularnokulturna sjećanja na primjeru filma

Ovaj dio četvrtog poglavlja moga rada govori o svakodnevnom Draženu odnosno o Draženu u popularnoj kulturi. Popularna kultura kompleksan je pojam s višestrukim značenjima i raznim definicijama. John Storey nudi očista kroz koja je možemo promatrati. Prvo je da je to jednostavno ono što voli široko mnoštvo, ali također to je i ona kultura koja je u inferiornom odnosu s visokom kulturom, odnosno popularna kultura je „masovno producirana i komercijalna“ dok je visoka kultura „čin individualne kreativnosti“ (Storey 2001: 5-6). Stavljajući ove definicije u kontekst narativa o Draženu Petroviću može se reći kako se tu vidi isprepletenost ovih motiva. Dražen je voljen od strane široke javnosti, a ta ista javnost uvelike

proizvodi sadržaje posvećene njemu ili temeljene na njegovom životu. Dražen je, može se reći, svojom individualnom kreativnošću na košarkaškom terenu (sjetimo se nadimka „košarkaški Mozart“) stekao poštovanje i simpatije javnosti, a sada, nakon njegove smrti, njegov lik i djelo prisutni su u svakodnevici kao rezultat proizvodnje mnogih sadržaja koji su nastali na motivima Dražena. Prema Striantiu popularna kultura dolazi s masovnošću (popularna i masovna kultura su povezive) odnosno masovnim medijima, sve većom komercijalizacijom, ali i povećanjem slobodnog vremena. Ipak, isti autor ističe kako ovo nije moderan obrazac navodeći kao primjer rimsku izreku „kruha i igara“ (2004: 1). Dražen, dakle, postaje dio popularne kulture, jer je bio i još je zanimljiv masovnim medijima, imao je i još uvijek ima komercijalni potencijal (ljudi su ranije plaćali ulaznicu kako bi ga gledali, a danas kupuju šalice s njegovim likom), te za gledati Dražena (nekoć utakmicu, danas film) treba imati slobodno vrijeme koje ćemo moći potrošiti na to. Na koncu u domeni sporta odnosno zabave Dražen je djelovao za života nudeći ljudima razonodu kroz koju su prvenstveno počeli prenositi mit o njemu, a i dan danas njegova sportska karijera služi kao primjer i temelj usporedbi. Važan aspekt popularne kulture je i sama dostupnost. Povijest, vrijeme i sjećanje tako gube svoju koncepciju kroz masovnu komunikaciju. Za doživljaj povijesti više nije potrebno biti na istom mjestu ili imati isto podrijetlo. Masovni mediji generaliziraju taj doživljaj i on postaje zajednički sve većem broju ljudi (usp. Lipsitz 2001: 5). U Draženovom slučaju ovo najbolje dokazuju mnogi ljubitelji košarke iz inozemstva koji posjećuju Muzejsko-dokumentacijski centar. Ipak to ne treba ograničiti samo na geografski aspekt, već treba razmatrati i to kako široka dostupnost popularne kulture širi priču (o Draženu) i na generacije koje ga nisu poznavale. Tako redateljica dokumentarnog filma „Naš Mali“ naglašava da je njen cilj kao prosvjetne radnice preko Dražena djeci odaslati o upornosti i predanosti. Time oni imaju živo iskustvo povijesnog Dražena kroz moderni imaginarij o njemu.

Prolazeći Šibenikom naići ćete na mnogo referenci na Dražena Petrovića. Pri tome ne mislim samo na grafite, spomenike i ostala obilježja (koja se pretežito nalaze na Baldekinu) već i na sve drugo. Možete, primjerice, kupiti šalice i majice s njegovim likom. Na koncu ako birate Jadransku magistralu za svoj put prema Šibeniku ili od Šibenika Draženov lik će vas podsjetiti da dolazite u/napuštate njegov grad - kako sa sjeverne (kod Šibenskog mosta) tako i s južne strane (nedaleko od trgovačkog centra „Dalmare“). Dražen je u Šibeniku sveprisutan. Zanimljivo je bilo popratiti i postavljanje umjetničke instalacije „Dvorana, lopta, stolice“

tijekom šibenskog adventskog sajma 2023. godine. Iako je instalacija još uvijek⁴² u Perivoju Roberta Visianija vrijeme njezinog postavljanja je indikativno.

Slikovni prilog 11. Dražen na *Adventuri*. Autorica fotografije Ana Madunić. Šibenik, prosinac 2023.

Slikovni prilog 11 prikazuje instalaciju „Dvorana, lopta, stolice“. I ovdje je Dražen prikazan kao dječak/mladić baš kao što je tu slučaj s njegovim kipom na Baldekinu. No uspoređujući ova dva umjetnička viđenja jasno je da ovaj Dražen više nije igrač s klupe, već netko tko stoji na nogama s loptom u rukama iako je prikazana životna dob relativno ista. U podnožju je sačinjen „kolaž“ Draženovih izjava o upornosti, radu, Šibeniku i sl.

Uz same umjetnike koji su radili na ovoj instalaciji na njezinom otkrivanju su bili prisutni i direktor Turističke zajednice Grada Šibenika te šibenski gradonačelnik. Sama Draženova skulptura je dio šireg projekta, pa su se prije njega na istom mjestu proteklih godina našli i neki drugi šibenski velikani (operna pjevačica Mazzoleni i botaničar Visiani po kojem

⁴² U veljači 2024.

perivoj i nosi ime).⁴³ Službeni narativ onih koji predstavljaju institucije ide u smjeru predstavljanja šibenske prošlosti na mjestu koje je neizbježno i putem povijesnih ličnosti bez kojih bi Šibenik danas bio neshvatljiv. Podvučemo li liniju do sad prikazanih ličnosti iz šibenske povijesti u vrijeme adventa dobivamo nit umjetnost – znanost - sport.

U trenutku pisanja moga rada snimao se prvi igrani film o Draženu. U godinama okruglih obljetnica, među koje spada i 2024. godina (popularna) kultura se inspirirala Draženom. Upravo iz tog razloga za analizu izabrala sam film „Naš Mali“ redateljice Ivane Guberine. Film je premijerno prikazan nekoliko dana nakon tridesete obljetnice Draženove pogibije, dok je svoju TV premijeru imao 15. siječnja 2024. godine.

„Prvo, kao dijete me Dražen fascinirao. Rođena sam u vrijeme dok je on igrao i dok je osvajao trofeje. S druge strane sam učiteljica u školi koju je on pohađao.“⁴⁴

Iz autoričinog odgovora na moje pitanje zbog čega se odlučila na snimanje ovog filma jasno se može iščitati emotivna povezanost s temom, ali i pedagoška potreba redateljice za stvaranjem filma u kojoj ne može zanemariti svoj posao prosvjetne radnice. Zbog toga ovaj dokumentarni film u užem smislu funkcionira kao poruka osobe koja je svjedočila Draženu mlađim naraštajima.

U narativnom smislu film progovara o Draženovu životu kronološki. Narativ filma uglavnom je ispunjen Draženovom upornošću, trudom, radnom etikom i svim onim vrijednostima koje su se vezale za Draženovo ime. Primjećuje se da je velik dio naglaska stavljen na odnose. Nakon presjeka karijere film obuhvaća vrijeme rata i Draženovo djelovanje tijekom tog perioda i jasno je prikazan kao domoljub i filantrop. Iza toga slijede iskazi sugovornika o Draženovoj smrti i emotivne scene posljednjeg ispraćaja.

Dio radnje posvećen Draženovu odrastanju u Šibeniku, igri za Šibenku, utakmici s Bosnom i samom odnosu Dražena i njegovog rodnog grada. Zbog toga je u širem smislu film intimna ispovijest Šibenčana o „njihovom Malom“ što govori i sam naslov. I tu se u filmu događa zaokret, jer je nabijen najintimnijim emocijama, sjećanjima i govorima ljudi koji su Dražena poznavali od njegovih početaka. Među takvim svjedocima njegova vremena u filmskom izričaju pronalaze mjesto Draženova majka Biserka, brat Aleksandar, ali i prvi trener

⁴³ <https://m.sibenik.in/sibenik/umjetnicka-instalacija-u-spomen-na-drazena-petrovica-svecano-otkrivena-u-ardinu/182165.html> (pristupljeno 29.2.2024.)

⁴⁴ Prema transkriptu kazivanja Ivane Guberine. Razgovor vođen u travnju 2023.

Miro Kotarac. Naglasak se stavlja i na Draženov dobar uspjeh u školi. Tek nakon pojavljivanja Draženova prijatelja iz djetinjstva Nevena Spahije i navijača koji su oformili navijačku skupinu „Šibenski Funcuti“ na red dolaze suigrači, novinari i ostali koji su na ipak manje neposrednoj razini pratili Draženove uspjehe. Kroz cijeli taj prikaz odnosa Dražena i Šibenika posebno su upečatljive rečenice da su oni „jedno tilo i jedna duša“ kao i izjava jednog od navijača prilikom govora o emocijama koje su bile prisutne kad se saznalo za Draženovu pogibiju – „grad je umra kad je on umra“. Valja napomenuti da je jedna od zadnjih rečenica filma ona koja sumira kako je „odnos grada i Dražena kao odnos roditelja i djeteta“.

Dokumentarni film „Naš Mali“ je svakako snažan pokušaj objašnjavanja zbog čega su Šibenčani za Dražena izabrali taj nadimak. Uz to je i podsjetnik koliko je u samom gradu uspomena na njega itekako živa.

„... al' zapravo je meni želja da... da poruka kroz film- nemoj nikad odustajat. To mi je broj jedan. A broj dva čime god da se baviš daj sve od sebe. Jer rezultat će ti doć. I ima još jedna- je l' bitno gdje smo rođeni? Nije da te sredina predodredi. A mi živimo stvarno u jednom posebnom gradu koji je s jedne strane... tu se rađaju fenomeni. To su činjenice. Al' i u malom gradu da si rođen moš sutra postat i postić ako se trudiš.“⁴⁵

U ovim riječima autorice filma krije se njen osobni motiv i želja da film odašilje određenu poruku. Djelo može svatko doživjeti na svoj način, no autorski je pečat indikativan i ima svoj značaj. Spajajući viđeno s onim što je autorica rekla o svojoj želji sve podsjeća na igru kontingencije i intencije. Slučajnost je odredila mjesto gdje smo rođeni, ali uz naš trud i rad postajemo nešto i stvaramo dvosmjernu odnos međusobnog poštovanja ljubavi između nas i zajednice – strši iz poruke ovog filma. Dražen kao „naš Mali“ primjer je toga.

4.3. Medijske reprezentacije sjećanja na Dražena

U zadnje dvije godine na jednom hrvatskom internetskom portalu objavljivalo se prosječno malo više od dva članka mjesečno na temu Dražena⁴⁶. Poprilična je to brojka ukoliko znamo da Dražena nema već trideset godina.

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ O Draženu se mnogo piše i na drugim portalima, ali za svoj rad izabrala sam Index.hr za analizu s obzirom da mi je osobno najpregledniji. Analizu još portala smatrala sam zagušivanjem rada. Novine u klasičnom smislu nisam uzela u analizu zbog nezgrapnosti, a i u recentnom trenutku puno relevantniji odraz su internetski portali.

No nije Dražen zastupljen samo na internetskim portalima. TV premijera dokumentarnog filma „Naš Mali“ bila je 15. siječnja 2024. godine. Dražen je prisutan i u informativnom programu koji uvijek, i to ne u sportskim minutama, spomene Dražena tokom obljetnica prikazujući događaje s Baldekina taj dan. Pa tako središnji dnevnik HTV-a 7. lipnja 2023. godine podsjeća na tridesetu godišnjicu smrti Dražena govoreći o njegovoj „upornosti i ljubavi prema košarci“. Prilog potom odlazi na izvještaj iz Šibenika prilikom čega o Draženu govore njegovi tadašnji šibenski suigrači kao i trenutno aktivan NBA igrač Dario Šarić. Na kraju se spominje u20 međunarodni turnir na Baldekinu. Dnevne vijesti u kontekstu prisjećanja na Dražena ističu kako je bio još „za života legenda“ uz neizostavnu referencu koja ga smješta u rang „najvećih od svih“. Ovdje se naglasak više stavlja na iskaze sugovornika, pa o Draženu govore suigrači Arapović i Vranković, brat Aleksandar, majka Biserka, ali i današnje košarkaške zvijezde poput Daria Šarića. U navedenim prisjećanjima sportaša vrlo često se spominje kako Dražen „ne može otići“ pa u tom smjeru se ističe i zaključak TV Kalendara u kojem se zaključuje kako je nakon smrti postao legenda.

Uspoređujući ove priloge u kojima se sjećanje na Dražena konstituira u rasponu od legende pa sve do žive legende, može se zaključiti kako su medijske reprezentacije Dražena Petrovića vrlo često nabijene emocijama i osjećajima lokalne pripadnosti. Dražen je kulturni lik hrvatskog sporta i „šibenski Mali“. U tim priložima prisutni su epiteti poput „najveći“ koji imaju za cilj još jasnije naglasiti neposrednost sjećanja na Dražena. No ono što se posebno ističe u javnom prostoru jest da je sjećanje na njega živo i neposredno, određeno važnim datumima no uvijek iznova uklopljeno u svakodnevicu. Analiza medijskih reprezentacija Draženova lika pokazuje da su sjećanja vrlo često posredovana neposrednim iskustvom i poznavanjem Dražena. Nekad je riječ o bliskim ljudima, ali najčešće se radi o poznatim sportašima koji spominju Dražena u kontekstu njegova uspjeha ili kao svog uzora. Tako primjerice jedan od članaka spominje odgovor Draženovog brata Aleksandra na priču nekadašnjeg vođe navijačke skupine Crvene Zvezde o tome kako su htjeli onemogućiti Dražena da nastupa kako bi njihov klub mogao doći do uspjeha.⁴⁷ To je zapravo i posljednji članak o Draženu objavljen tokom mog istraživanja. Prvi članak s kojim sam započela ciklus govori o bosanskohercegovačkom košarkašu koji se po svom dolasku u NBA, u isti klub u kojem je igrao Dražen divi njegovom uspjehu.⁴⁸ U ovim člancima vidljivo se stavlja naglasak na Draženovu važnost nekada (dobar

⁴⁷ <https://www.index.hr/sport/clanak/aco-petrovic-komentirao-plan-delija-da-drazenu-slome-noge/2535674.aspx> (pristupljeno 1.3.2024.)

⁴⁸ <https://www.index.hr/sport/clanak/bh-zvijezda-kad-sam-stigao-u-nba-vidio-sam-drazenov-dres-sve-se-dogadja-s-razlogom/2338315.aspx> (pristupljeno 1.3.2024.)

je toliko da mu navijači drugih klubova žele zlo kako bi njihov klub imao šanse; otvorio je put Europljanima u NBA), ali i odjek njegova imena danas, pa se još uvijek o njemu raspravlja putem društvenih mreža, njegova životna priča inspiracija je drugim sportašima. U medijskom prostoru sjećanja na Dražena snažno evociraju prošlost, podsjećajući na njegovu važnost koja je uvelike prisutna i danas, još uvijek oblikuje diskurs oko same košarke, ali i stvari izvan nje poput navijačkih i međunacionalnih prepucavanja koja kao da dodatno potvrđuju Draženu važnost kao nekoga tko je i dalje vrijedan raspravljanja. U ovakvim narativima isprepleću se Draženova sportska i društvena važnost. S jedne strane on je pionir što se tiče prelaska europskih igrača u NBA i time se upisao u svjetsku sportsku povijest, a s druge strane ne prestaje biti tema rasprava i *ćakula* kojima se promišlja njegova važnost nekad kroz prizmu prošlih događaja, raznovrsnih imaginarija i što je Dražen postigao. U tim metamorfozama Dražen prolazi put od nekoga tko je bio omražen sportskim protivnicima, do nekoga kome se kao pioniru dive i danas bez obzira na klupsku ili koju drugu pripadnost.

Još jedno od analitički indikativnih polazišta u medijskim reprezentacijama tiče se događaja iz Draženovog privatnog života. Jedan članak podsjeća na Draženu ljubavnu vezu s domaćom pjevačicom⁴⁹, dok drugi prenose priču o nesreći i Draženovom odnosu s djevojkom koja je bila za volanom kada je poginuo.⁵⁰ Ovim člancima intencija je mitskog Dražena približiti ljudima, podsjetiti na njegovu ljudskost, te ukazati na tragičnost pogibije. Najveći broj članaka objavljen je na datume vezane za obilježavanje obljetnica njegovog rođenja ili smrti. Tako je 2023. godine objavljen članak o tome kako se Real Madrid prisjetio Dražena⁵¹, dok se godinu ranije na obljetnicu Draženove pogibije referira na fotografiju na kojoj je prikazan emotivan „susret“ dvojice kapetana – Marelje, kapetana Šibenke šampionske momčadi i Dražena – kapetana.⁵² Ovakvi članci su snažni u smislu poticanja emocija, ali i podsjetnika što Dražen znači i danas. I ciklički se iz godine u godinu to ponavlja kako emocija ne bi izbljedila, a Draženovo značenje nestalo. Prisjećanje Real Madrida na Dražena Petrovića popraćeno je od strane medija kao pokazatelj njegove međunarodne važnosti koja ne blijedi ni danas. A priča o fotografiji Draženovog suigrača pored njegovog spomenika govori o Draženovoj važnosti na lokalnoj razini koja će uvijek biti emotivna i bliska. Uz to ovo je jasno podsjećanje na

⁴⁹ <https://www.index.hr/magazin/clanak/odnos-drazena-petrovica-i-sanje-dolezal-sve-je-pocelo-kao-trik-no-rodila-se-ljubav/2469624.aspx> (pristupljeno 1.3.2024.)

⁵⁰ <https://www.index.hr/magazin/clanak/klara-je-vozila-kad-je-stradao-drazen-petrovic-njegova-majka-to-nikad-nije-oprostila/2370227.aspx> (pristupljeno 1.3.2024.)

⁵¹ <https://www.index.hr/sport/clanak/video-real-madrid-odao-pocast-drazenu/2469532.aspx> (pristupljeno 2.3.2024.)

⁵² <https://www.index.hr/sport/clanak/dirlijiva-fotografija-legendarnog-kapetana-sibenke-molim-vas-slikajte-dva-kapetana/2370309.aspx> (pristupljeno 2.3.2024.)

Draženovu priču od „Malog“ iz Šibenika koji je sa svojim gradom i sugrađanima uvijek emotivno povezan do velikana europske i svjetske košarke kojeg se i danas prisjećaju najveći košarkaški klubovi u kojima je igrao. Smještajući svjedoke povijesnog Dražena pored Draženova spomenika ili bilo koje druge današnje njegove reprezentacije (uključujući i inozemna prisjećanja na njega) implicira potvrdu živosti sjećanja na Dražena. Draženovu opipljivost i ljudskost naglašava se putem članaka koji u isto vrijeme podsjećaju na životnost Dražena, ali i na tragičnost njegove pogibije. Osobna sjećanja na njega su šarolika te njihovu istinitost ne treba preispitivati već staviti naglasak na njegovu sliku danas (Sturken 1997: 2). Takva reprezentacija prošlosti putem medija kao što je Internet postaje sve prisutnija. Mjesto sjećanja više ne mora biti neko stvarno mjesto koje je vezano za Draženov život, već priče koje su ispričane na tim mjestima postaju dostupne uvijek i svugdje.

S obzirom na okrugle obljetnice, ona vezana za 2023. godinu vrvjela o informacijama o Draženu koje se referiraju na filmska i kazališna ostvarenja. Tako primjerice u članku koji se referira na početak snimanja filma u Šibeniku⁵³ prenose se riječi jedne od glumica koja primjećuje kako se u gradu „osjeća ponos“ ([s.n]. 2023: [s.p.]). Na sličan način članak objavljen uoči premijere predstave „Dražen“ u zagrebačkom kazalištu „Trešnja“⁵⁴ pokazuje kako se Dražen iz sportskog transformira u kulturni fenomen koji danas pokreće stvaranje umjetničkog sadržaja. Svim navedenim medijskim 'slikama' Dražena, treba pribrojati i određene crtice iz prošlosti koje podsjećaju na neke Draženove uspjehe, rekorde ili anegdote. Na njih se medijski posebno stavlja naglasak oko obljetnica, no ima onih koje su neovisne o njima. Jedan od članaka je i priča o porazu Jugoslavije u finalnoj utakmici protiv SSSR-a na Olimpijskim igrama u Seulu 1988. godine i Draženovom poklonu za pobjednike.⁵⁵ Članak iz 8. kolovoza 2022. podsjeća na tridesetu godišnjicu finalne utakmice između Hrvatske i SAD-a⁵⁶ na Olimpijskim igrama u Barceloni donoseći kratak pregled cijelog tog turnira i završavajući s rečenicom „te je večeri cijeli svijet čuo za Hrvatsku“ ([s.n.] 2022: [s.p.]). Osim što podsjećaju na Draženovu važnost u sportskom smislu njegujući „duh olimpizma“ kao nešto što je prisutno oko samog Dražena kao sportske figure ovi članci stavljeni jedan pored drugog daju uvid u širu sliku povijesnih događaja. Teško je govoriti je li to nastalo nekom novinarskom intencijom, ali nemoguće je ne

⁵³ <https://www.index.hr/magazin/clanak/u-sibeniku-pocelo-snimanje-filma-o-drazenu-petrovicu-u-gradu-se-vec-osjeća-ponos/2498299.aspx> (pristupljeno 2.3.2024.)

⁵⁴ <https://www.index.hr/magazin/clanak/na-rodjendan-drazena-petrovica-stize-predstava-o-njegovom-zivotu/2503311.aspx> (pristupljeno 2.3.2024.)

⁵⁵ <https://www.index.hr/sport/clanak/lijecnik-ruskih-sportasa-drazen-je-tog-dana-otisao-u-ducan-i-vratio-se-s-pivom/2412340.aspx> (pristupljeno 2.3.2024.)

⁵⁶ <https://www.index.hr/sport/clanak/noc-kad-je-hrvatska-za-olimpijsko-zlato-igrala-protiv-jordana-i-dream-teama/2385869.aspx> (pristupljeno 2.3.2024.)

zamijetiti promjenu na geopolitičkom planu između Olimpijada 1988. i 1992. godine. Umjesto SSSR-a tu je ZND kao reprezentacija sportaša bez zastave, a umjesto Jugoslavije sada je tu Hrvatska. U tom povijesno turbulentnom vremenu jedino se Dražen čini konstantan. Uz faktografski prikaz sportske utakmice ovakvi članci donose i neke osobne priče ljudi koji su sretali Dražena. Ovakav narativ utvrđuje Dražena u određenom vremenu dajući zapravo kontekst njegovom životu koji će postati temelj njegove biografije ispisane nakon njegove smrti. Taj kontekst se utvrđuje činjenicama, okolnostima, ali i manje poznatim trenucima koje su njihovi svjedoci sada odlučili podijeliti. Ono što je možda i najsnažniji element ovakvih novinskih tekstova koji donose crtice iz povijesti jest kontinuitet vrijednosti koje predstavlja Dražen. Kontekstualnim postavljanjem Dražena u doba podjele svijeta „željeznom zavjesom“, ali i nakon demokratizacije bivših socijalističkih zemalja, davanjem činjeničnog prikaza tih događaja kao da se podsjeća, osim na to da je prije bilo drugačije, i na to da su temeljne vrijednosti, one koje su dane Draženu, uvijek temeljne, bez obzira na ustroj društva.

Poglavlje o Draženovom utjecaju na (popularnu)kulturu ne bi bilo potpuno bez spomena dvije pjesme posvećene njemu. Prva je *Život leti kapetane*⁵⁷ kojoj dugujem neke od naslova poglavlja ovog rada. Ovu pjesmu autorskog tima Trumbić-Škarica-Crljen-Nimac može se čuti u mnogim, najčešće klapskim, interpretacijama. Bez sumnje ovaj glazbeni broj ušao je u kolektivno pamćenje Šibenčana.

„Posebno kapetan biti je baš nekako onako velika stvar, čast, ali i odgovornost. Di god se na nekoj zabavi pusti pjesma „Život leti kapetane“ asocijacija je na Draženu Petroviću, ali ti si kapetan te Šibenke. On je bio kapetan te Šibenke.“⁵⁸

Potvrđuju to i riječi nekadašnjeg kapetana Šibenke u čijem iskazu vidimo kolike emocije budi ova pjesma. Univerzalna poruka o „životu koji leti“ kako kapetanu tako i svakom drugom čovjeku pomiješana je s osjećajem tuge zbog (osobnog) gubitka, ali i porukom kako generacijama koje dolaze iza nas trebamo nešto ostaviti.⁵⁹ Stvorena je uspješnica koja je tu u svakoj prigodi. Kako ne bismo zaboravili Dražena u prolaznosti života.

⁵⁷ <https://www.zamp.hr/baza-autora/djelo/pregled/154400184> (pristupljeno 2.3.2024)

⁵⁸ Prema transkriptu kazivanja Domagoja Bašića. Razgovor vođen u travnju 2023.

⁵⁹ Riječi pjesme govore o tome kako je Dražen „svoju dobrotu ostavlja svima, nekoj novoj dici igru s Baldekina, a Šibeniku svome zlato s Baldekina.“

Druga pjesma autora Dalibora Bartulovića nosi jednostavan naziv Draženu.⁶⁰ Pjesma djeluje kao osobna ispovijest dječaka koji je odrastao gledajući Dražena kako igra. Autor u tekstu jasno navodi da mu je Dražen „idol i heroj djetinjstva“. U svojoj intimnoj ispovijesti on Draženu zahvaljuje što je svojim uspjesima uljepšao njegov život, ali i živote drugih ljudi. Ponovno imamo snažnu emociju, no ovoga puta osobnu koja izrasta i sveopće općinjenosti Draženovim sportskim uspjesima. U toj osobnoj priči o doživljaju svog heroja Bartulović prepoznaje Draženov značaj u širem društvenom smislu, jer Dražen postaje heroj zajednice koja je svaki njegov uspjeh doživljavala osobno.

Na sve tri razine – muzejskoj, popularnokulturnoj i medijskoj - prožimaju kolektivno i individualno, lokalno i međunarodno, institucionalno i „ulično“, emotivno i poučno, činjenično i imaginativno. U takvim sjećanjima vidljivo je naglašavanje vrijednosti koje Dražen utjelovljuje kao što su marljivost, radna etika, filantropija, domoljublje itd. Ipak svaki medij o tim vrijednostima priča na različite načine. Muzejski postav i službeno vodstvo reprezentiraju Dražena posredstvom njegovih osobnih predmeta, medalja i nebrojenih uspjeha i sl. Stvarni, opipljivi Dražen kakav je nekad bio prisutan je unutar muzejskih vitrina, ali njegov muzejski život ističe vrijednosti koje su prepoznate kao pedagoški vrijedan aspekt njegove muzejske biografije. Posjetitelju se već na samom početku početnom točkom sobnog bicikla prezentira ideja o mukotrpnom radu kao preduvjetu za razvoj društva. Muzej kao mjesto sjećanja ističe takvog Dražena. S druge strane isticanje činjenice kako je stara Draženova osobna iskaznica istekla točno na dan njegove smrti u službi je imaginativne interpretacije povijesti koja se isprepleće s neizbježnom mističnosti sudbine. Sve što nas u muzeju okružuje zapravo je podsjetnik da osobne stvari prerastaju u kolektivno dobro, ali i obrnuto. U popularnoj kulturi Dražen svojim svakodnevnim prisustvom podsjeća nesvakidašnjost njegova talenta, ali i nezaboravljivu sportsku figuru koja preživljava na zidovima hodnika, u svakodnevnicima i lokalnim naracijama.. U kontekstu Šibenika on osnažuje identitet grada prisustvom na adventskom sajmu ili na prometnici kojom se svakodnevno putuje i uzduž koje se živi svakodnevni život. Taj je narativ ispunjen istim pričama kao i muzej; pričama o uspješnosti. Ta uspješnost pojačava odnos s prostorom kao kod Dražena. Svojim radom zaslužio je mjesta koja su mu Šibenčana dodijelili. U medijima se priča o Draženu isprepleće na više dimenzija: naracijama o Draženu, pikanterijama iz njegova osobnog života, izvještajima s obljetnica, kroz praćenje kulturnih sadržaja nastalih na temu Dražena i crticama iz povijesti. Dražen je tu osoba koja i dan danas utječe na sport, koja je još uvijek tema rasprava, usporedbi i raznih drugih priča,

⁶⁰ <https://www.zamp.hr/baza-autora/djelo/pregled/154428210> (pristupljeno 2.3.2024.)

koja osnažuje ili naglašava kontinuitet povijesti. Ali povrh svega toga on je osoba koja je još uvijek dovoljno aktualna da se o njemu pišu novinarski članci. Vrijednosti koje Dražen predstavlja bile su validne i prije njega, ali on ih utjelovljuje.

5.0. Završna razmatranja ili *to šta fali riči*⁶¹

Obuhvatiti život i nasljeđe nekoga tko je živio relativno nedavno i tko još ima itekako velik utjecaj na narative koji oblikuju sport, prostor, kulturu, medijski diskurs i lokalnu svakodnevicu zasigurno nije lagan zadatak.

Dražen Petrović se u sjećanjima, naracijama i mitovima transformira iz sportaša u lika iz kazališne predstave, igranog i dokumentarnog filma, teme iz pjesme te postaje spomenički utjelovljena figura koji sjedi i čeka svoju priliku, ali i slavni atleta impresivne pojavnosti. Dražen je na 'vidljiv' i na zidovima „svoga kvarta“, ali i u Zagrebu pored kompleksa njemu posvećenom. O njemu se pišu novinski članci i dan danas. Ali ne samo to. Prolaznici vrlo rado prazne prostore popunjavaju njime udahnujući život raznolikim sjećanjima na njegov lik i djelo. Draženova biografija nastala nakon njegove smrti razgranata je. Od spomenika ispred Olimpijskog muzeje u Švicarskoj preko spomen – ploče u kvartu kao intimne ispovijesti sugrađana. Od sjećanja na Dražena koje ima njegova majka do dojma čovjeka iz Brazila koji je gledao Dražena na košarkaškom terenu preko TV-a. Od kazališne predstave do šalice s Draženovim likom. Od muzeja do igrališta gdje će se aktivno igrati košarka u bilo koje doba dana. Dakle od lokalnog ka globalnom, od intimnog ka kolektivnom, od visoke do popularne kulture. Dražen je prisutan. Osobni gubitak sina, brata, prijatelja stvarao je narativ koji su nastavili ljudi koji su voljeli Dražena zbog toga što su njega vezivali za živost i ljepotu svog vremena i pripadajućeg mu prostora. Kasnije je taj narativ prenesen na mlađe generacije koje i dalje o Draženu razgovaraju, dive mu se, preispituju ga, zaboravljaju⁶² i koje, na koncu, o njemu pokušavaju pisati akademske radove.

Nije lako pobjeći od osjećaja da riječi nedostaje, ali je saznanje da ljudi u svakodnevici i dalje misle na Dražena govorilo mi je o itekakvoj aktualnosti Dražena kao teme i o želji da se uspomena na njega sačuva na šibenskim ulicama. Dražen kao tema svakodnevnih razgovora i dalje ljude interesira, te su brojni pokušaji da se održi sjećanje. On za zajednicu ima značenje predstavljajući nekoga koga se smatra ultimativnom vrijednošću te iste zajednice. Upravo su zato analize raznovrsnih sjećanja indikativne u razumijevanju kako zajednica vidi, osjeća, tumači i doživljava Dražena Petrovića i njegove sportske uspjehe i ljudske kvalitete.

Gotovo svi moji sugovornici koji su osobno poznavali Dražena iznijeli su svoje razmišljanje o tome gdje bi Dražen bio i što bi radio da je još uvijek živ. Razumljivo njihov

⁶¹ Stih iz pjesme *Život leti kapetane*.

⁶² Ovaj proces valja spomenuti, ali njega ostavljam za neke druge radove.

narativ ostaje određen emocijom i žalom što Dražen nije više živ, pa on stoga prelazi u imaginarij o njegovom hipotetskom životu danas, kada bi bio na pragu treće životne dobi. Kroz proces istraživanja analiza je pokazala da je taj imaginarij vrlo živ, oblikovan sjećanjima i anticipacijama željene budućnosti. Želja da se njegov život „produži“ naišla je na plodno tlo u zajednici koja ga je, pak, na svoj način doživljavala. Ljudi koji su Dražena pratili kao košarkaša i kojima je donosio radost svojim igrama sjećanjem na njega prizivali su sjećanje na svoju mladost, osjećali su nostalgiju za nekim ranijim vremenima koji su sada iza njih. To pokazuje i rečenica jednog od aktera tog dijela šibenske (sportske i moderne supkulturne navijačke) povijesti da je „grad [Šibenik] umra kad je on [Dražen] umra“. Grad je i dalje tu, na svome mjestu, ali za aktere koji su u tom gradu živjeli kada je i Dražen živio taj grad više nije živo sjećanje na zajednicu koju je okupljala i oblikovala njegova sportska figura. Dražen je gotovo konsenzualno prepoznat kao onaj koji je pričao najljepše i najuspješnije priče šibenske moderne povijesti, ali i onaj koji je utjelovio vrijednosti koje su smatrane ultimativnima i koje nam, ako ih živimo, nude mjesto u „vječnosti“ kako sugerira natpis na spomen – ploči. Zato taj grad pamti „svog Malog“ i sada taj grad čeka novog „Malog“. „Naš Mali“ je emotivan i intiman nadimak koji insinuira, kako se navodi i u filmu „Naš Mali“, da je to gotovo pa odnos djeteta i roditelja. O Draženu kao „malom“ govore i oni koji su s njim bili obiteljski ili prijateljski povezani, ali i djeca koja nisu njegovi suvremenici. Taj narativ prije svega označava bliskost i povezanost s njim bez obzira na relaciju. On je netko blizak i bez obzira na vremenski odmak „Mali“ ostaje dečko iz kvarta koji je cijelom svijetu postao „veliki“. Taj moment stvarne emotivne povezanosti koja prerasta u lokalnu naraciju poduprt je i službenim diskursom. U svom govoru na obljetnicu Draženove pogibije šibenski gradonačelnik ne koristi direktno sintagmu „naš Mali“ no govori o Draženu ne samo kao „košarkaškom Mozartu“ već i o tome kako je bio „Mozart kao čovjek“ navodeći da je Dražen „svima bio prijatelj“. Tako „naš Mali“ postaje „košarkaški Mozart“ odnosno netko tko je zajednici „naš“, ali i tko je uzvišen te time prepoznat u svijetu. Službeni diskurs osim što potvrđuje Draženovu intimnu povezanost s gradom naglašava njegovu, a time i važnost grada, na globalnoj razini. „Naš Mali“ je u isto vrijeme šibenski ponos, blisko čedo svoga grada, ali i netko tko je globalan kao što je i sam Mozart. Povijesni kontekst u kojem je Dražen djelovao naglašen je i njemu se diskurs uvijek vraća. To vrijeme (početak osamdesetih kada je Dražen aktivno djelovao u šibenskoj košarci) prikazano je kao bajkovito doba kada je moderni identitet grada nastajao, a taj snažni identitetski obrazac ono je što vrijedi i danas, što oblikuje „šibenstvo“. Svjedoci tog vremena i njihove priče iz istog temelj su vjerodostojnosti i potvrda da je to tako bilo. Bitno za taj imaginarij je ono što on

označava danas, a ne je li svaki detalj „istinit“ kako navodi Struken. U narativu o „Malom“ naglašava se pravičnost njegovih odluka (primjerice toga što nije htio vratiti oduzetu medalju). Zbog toga i postaje „naš“, jer se od pripadnika zajednice očekuje da jednako reaguju u sličnoj situaciji odnosno da se suprotstave nepravdi, zauzmu za svoj grad, marljivo rade itd., ali i „Mali“ jer je kao dječak odavde počeo i uspio zbog svog osobnog zalaganja. Zbog toga i jest utjelovljen kao dječak koji čeka priliku putem spomenika na Baldekinu. Nit između „Malog“ i grada naglašava se kontinuitetom. Omladinski košarkaški klub u Šibeniku zove se „Dražen Petrović“, djeca su voditelji komemoracije povodom obljetnice njegove smrti, ali su tu uvijek prisutni i ljudi koji su živjeli u Draženovo doba i poznavali ga – kao osnivači škole košarke ili kao organizatori komemoracije.

Draženova važnost nije opipljiva samo u Šibeniku. Vrijednosti koje predstavlja u svom rodnom gradu umrežavaju se i s nacionalnom razinom. Dražen Petrović je u „svoje vrijeme“ bio heroj zbog kojeg je hrvatska (a prije toga jugoslavenska) košarka bila na zavidnoj razini, a koja se nakon njegove smrti vrlo često ne doživljava epitetima koji bi joj pridali izvanredni značaja. Slično kao što je bio jedan od nositelja šibenskog modernog lokalnog identiteta, tako je postao nositelj modernog hrvatskog nacionalnog identiteta. Od uspješnog košarkaša i istinske zvijezde svoga vremena⁶³ do imaginarija junaka i buntovnika (što se snažno povezivalo s regionalnom pripadnošću utjelovljenom u sintagmi dalmatinskog dišpeta), pa sve do modernog sportskog heroja. On je daleki (nedostižan) lik i uistinu kada čovjek stoji ispred spomenika kod Muzejsko-dokumentacijskog centra ima osjećaj da je riječ o izmišljenom ili u najmanju ruku davnom junaku. Ali često podsjećanje na tragični završetak putem komemoriranja i medijskih izvještaja stoji kao napomena da je priča ipak stvarna. I tu Dražen postaje mit koji više nije dalek i nestvaran, već aktualan. No za razliku od mnogih drugih političkih mitova ovaj je mirotvoran, blag i generalno, a ne samo nacionalno, poučan te pobuđuje nostalgiju kao i *neostalgiju* za vremenima i prostorima u kojima nismo živjeli, niti u kojima smo bili. O tome svjedoče i poruke iz knjige dojmova Muzejsko-dokumentacijskog centra „Dražen Petrović“ koje su napisali posjetitelji iz raznih dijelova svijeta. Njihovo poimanje Dražena određeno je kodovima koji formiraju arhetipsko poimanje heroja kakvim ga oni smatraju kroz prizmu košarkaške igre odnosno on je ona snaga u sportskom i društvenom smislu koju bi htjeli poistovjetiti i u okolnostima vlastitog okruženja.

Draženova životna priča sportaša iz malog mjesta koji je isključivo svojim trudom postigao velike uspjehe te ju je zaustavila tragedija veoma rano postala je inspiracija. U tom

⁶³ Izuzetno se puno članaka može naći o tome kako je Dražen bio pravi jugoslavenski *celebrity*.

kontekstu potrebno je spomenuti čitkost sporta kao životne analogije gdje se „rad, trud, znoj i suze“ nagrađuju „uspjehom, ponosom i radošću“. Kao sportaš Dražen je ljudima bliži negoli lik iz dalekog i bajkovitog vremena (premda je i Draženovo vrijeme često predstavljeno kao bajkovito), jasniji negoli znanstvenik ili umjetnik te prihvatljiviji negoli ratnik. Društveno - povijesne okolnosti u kojima je živo i djelovao, a koje su same za sebe teme u naracijama, nostalgijama i mitovima omogućile su da se unutar tih okolnosti profilira i njegov lik kao jedan od onih likova koji su to vrijeme činili takvim kakvo jest odnosno da je to vrijeme od likova poput Dražena činilo takve likove kakvi jesu. Međuovisnost figura koje su gradile priču o vremenu i vremena koje je gradilo priče o figurama jest temelj i samih naracija, nostalgija i mitova vezanih za Dražena. On je prisutan u kalendaru, prostoru, medijima, kulturi te su svugdje naglašene vrijednosti koje je on utjelovio kao što su: marljivost, altruizam, domoljublje itd. Ipak različiti prikazi Dražena na različite načine balansirajući između faktičnosti njegova stvarnog života, umjetničkih reprezentacija njegova lika i djela, lokalnih narativa i imaginarija, nacionalne veličine kao primjera vrhunskog sportaša koji zaslužuje biti ogledni primjer izvrsnosti. Na koncu razlika između „našeg Malog“ iz Šibenika i veličanstvenog Dražena pred Cibonim tornjem i vlastitim muzejom tako postaje razlika između nacionalnog heroja koji je živio i djelovao u neponovljivim okolnostima i nekoga tko homogenizira lokalnu zajednicu i njezin identitet.

6.0. Literatura

1. Anić, Vladimir i Ivo Goldstein. 1999. Kairos. Rječnik stranih riječi. Zagreb: Novi Liber, 634.
2. Anić, Vladimir i Ivo Goldstein. 1999. Tragedija. Rječnik stranih riječi. Zagreb: Novi Liber, 1307.
3. Assman, Aleida. 2011. *Duga senka prošlosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
4. Assman, Jann. 2006. „Kultura sjećanja“. U *Kultura pamćenja i historija*, Maja Brkljačić, Sanja Prlenda, ur. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 45-78.
5. Brkljačić, Maja i Sandra Prlenda, prir. 2006. *Kultura pamćenja i historija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
6. Burke, Peter. 1999. „Historija kao društveno pamćenje“. *Reč: Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja* 56/2: 83-92.
7. Connerton, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus.
8. Čolović, Ivan. 2000. *Politika simbola*. Beograd: Biblioteka: XX vek.
9. Čujkević–Plečko, Mia. 2022. „Između privatnoga i gradskoga – priča o desetome zagrebačkome muzeju.“ *Informatica museologica* 53, 40-45.
10. Frykman, Jonas. 1990. „Što ljudi čine, a o čemu rijetko govore“. *Etnološka tribina* 13, 79 – 93.
11. Girardet, Raoul. 2000. *Politički mitovi i mitologije*. Beograd: XX vek.
12. Halbwachs, Maurice. 1992. *On collective memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
13. Karge, Heike. 2014. *Sećanje u kamenu – okamenjeno sećanje?*. Beograd: Biblioteka XX vek.
14. Knapp, Steven. 2006. „Kolektivno sjećanje i stvarna prošlost“. U *Kultura pamćenja i historija*, Maja Brkljačić, Sanja Prlenda, ur. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 79–109.
15. Lipsitz, George. 2001. *Time Passages Collective Memory and American Popular Culture*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.
16. Moran, Joe. 2011. *Čitanje svakodnevice*. Beograd: Biblioteka XX vek.
17. Nora, Pierre. 2006. „Između Pamćenja i Historije. Problematika mjesta.“ U *Kultura pamćenja i historija*, Maja Brkljačić, Sanja Prlenda, ur. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 21–43.

18. Nora, Pierre. 1996. *Realms of Memory. The Construction of the French Past*. Columbia University Press, New York i Chichester.
19. Oroz, Tomislav i Nevena Škrbić Alempijević. 2018. „Heroic Topographies. Hero – making and Place – making in Hrvatsko Zagorje“. U *Heroic Art and Socialist Realism: Monuments, Memory and Representations of the Socialist Past after 1989*, Nikolai Vukov i Svetla Kazalarska, ur. Cultural Arcs Foundation, 35 – 55.
20. Oroz, Tomislav. 2018. *Gdje si bio 1573? Lica i naličja Matije Gupca u praksama sjećanja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
21. Storey, John. 2001. *Cultural theory and popular culture*. London: Pearson/Prentice Hall.
22. Strianti, Dominic. 2004. *An Introduction to Theories of Popular Culture*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
23. Sturken, Marita. 1997. *Tangled memories*. Los Angeles: University of California Press.
24. Sutton, David. 2008. „A Tale of a Easter Ovens: Food and Collective Memory“. *Social research* 75/1, 157–180.
25. Velikonja, Mitja. 2010. *Titostalgija*. Beograd: Biblioteka XX vek.

NOVINSKI I INTERNETSKI IZVORI

- Baza autora :: HDS ZAMP. <https://www.zamp.hr/> (7.1.2023)
- Baza autora :: HDS ZAMP. <https://www.zamp.hr/> (2.3.2024.)
- Baza autora :: HDS ZAMP. <https://www.zamp.hr/> (2.3.2024.)
- Brajdić, Dražen. 2023. „Poziv izbornika za njega je bio sveto pismo, osim 1991.“ *Večernji list specijal- Dražen*.
- Meleš, Stjepan. 2023. „Najkontroverznija utakmica u povijesti Jugoslavije: 'Neću igrati i svoju medalju ne dam nikome““. *Večernji list.hr*, 10.4.2023., <https://www.vecernji.hr/sport/najkontroveznija-utakmica-u-povijesti-jugoslavije-necu-igrati-i-svoju-medalju-ne-dam-nikome-1671151> (11.10.2023.)
- Pavić, Hrvoslav. 2011. „Dražen se vratio kući: Otkriven spomenik legendi u Šibeniku...“. *24sata.hr*, 22.10.2011., <https://www.24sata.hr/sport/drazen-se-vratio-kuci-otkriven-spomenik-legendi-u-sibeniku-239592> (16.3.2023.)

Redžić, Dea i Saša Čobanov. 2014. „50 životnih lekcija Dražena Petrovića“. Indeks.hr, 22.10.2014., <https://www.index.hr/sport/clanak/50-zivotnih-lekcija-Drazena-Petrovica/778948.aspx> (12.10.2023.)

Sine nomen. Petrović, Dražen. // Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2023. <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47993> (16.3.2023.)

Sine nomen. 2006. „Spomenik Draženu napokon postavljen na njegovu trgu“. Jutarnji list.hr, 16.12.2006., <https://www.jutarnji.hr/vijesti/zagreb/spomenik-drazenu-napokon-postavljen-na-njegovu-trgu-4038540> (16.3.2023.)

Sine nomen. 2018. „DRAŽENA NE ZABORAVLJAJU: Netsi će navijačima podijeliti 10.000 Petrovićevih figurica“. Indeks.hr, 15.2.2018., <https://www.index.hr/sport/clanak/drazena-ne-zaboravljaju-netsi-ce-navijacima-podijeliti-10000-petrovicevih-figurica/1026205.aspx> (28.12.2023.)

Sine nomen. 2020. „Predstavljanje skulpture 'Dječak s kišobranom' i premijera filma 'Dječje radosti'“. Šibenski.hr, 3.7.2020., <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/vijesti/sibenik/predstavljanje-skulpture-djecak-s-kisobranom-i-premijera-filma-obrana-djecje-radosti-1030264> (26. 10. 2023.)

Sine nomen. 2022. „Prije 29 godina napustio nas je 'košarkaški Mozart' Dražen Petrović“. Hrvatsko društvo za povijest športa, 8.6.2022., <https://hdps.hr/hr/vijesti/prije-29-godina-napustio-nas-je-kosarkaski-mozart-drazen-petrovic> (18.11.2023.)

Sine nomen. 2023. „Umjetnička instalacija u spomen na Dražena Petrovića svečano otkrivena u đardinu“. Šibenikin.hr, 13.12.2023., <https://m.sibenik.in/sibenik/umjetnicka-instalacija-u-spomen-na-drazena-petrovica-svecano-otkrivena-u-ardinu/182165.html> (29.2.2024.)

Sine nomen. 2024. „Aco Petrović komentirao plan Delija da Draženu slome noge“. Index.hr., 5.2.2024., <https://www.index.hr/sport/clanak/aco-petrovic-komentirao-plan-delija-da-drazenu-slome-noge/2535674.aspx> (1.3.2024.)

Sine nomen. 2022. „Bh. zvijezda: Kad sam stigao u NBA, vidio sam Draženov dres. Sve se događa s razlogom“. Index.hr, 8.2.2022., <https://www.index.hr/sport/clanak/bh-zvijezda-kad-sam-stigao-u-nba-vidio-sam-drazenov-dres-sve-se-dogadja-s-razlogom/2338315.aspx> (1.3.2024.)

Sine nomen. 2023. „Dražen i Sanja trebali su biti marketinški trik, no jedno drugo odmah su očarali“. Index.hr, 7.6.2023., <https://www.index.hr/magazin/clanak/odnos-drazena->

[petrovica-i-sanje-dolezal-sve-je-pocelo-kao-trik-no-rodila-se-ljubav/2469624.aspx](https://www.index.hr/magazin/clanak/klara-je-vozila-kad-je-stradao-drazen-petrovic-njegova-majka-to-nikad-nije-oprostila/2370227.aspx)

(pristupljeno 1.3.2024.)

Sine nomen. 2022. „Klara je vozila kad je stradao Dražen Petrović. Njegova majka to nikad nije oprostila“. Index.hr, 7.6.2022., [https://www.index.hr/magazin/clanak/klara-je-vozila-](https://www.index.hr/magazin/clanak/klara-je-vozila-kad-je-stradao-drazen-petrovic-njegova-majka-to-nikad-nije-oprostila/2370227.aspx)

[kad-je-stradao-drazen-petrovic-njegova-majka-to-nikad-nije-oprostila/2370227.aspx](https://www.index.hr/magazin/clanak/klara-je-vozila-kad-je-stradao-drazen-petrovic-njegova-majka-to-nikad-nije-oprostila/2370227.aspx)

(pristupljeno 1.3.2024.)

Sine nomen. 2023. „Real Madrid odao počast Draženu“. Index.hr, 7.6.2023.,

<https://www.index.hr/sport/clanak/video-real-madrid-odao-pocast-drazenu/2469532.aspx>

(2.3.2024.)

Sine nomen. 2022. „Dirljiva fotografija legendarnog kapetana Šibenke: 'Molim vas, slikajte dva kapetana'“. Index.hr, 7.6.2023., [https://www.index.hr/sport/clanak/dirljiva-fotografija-](https://www.index.hr/sport/clanak/dirljiva-fotografija-legendarnog-kapetana-sibenke-molim-vas-slikajte-dva-kapetana/2370309.aspx)

[legendarnog-kapetana-sibenke-molim-vas-slikajte-dva-kapetana/2370309.aspx](https://www.index.hr/sport/clanak/dirljiva-fotografija-legendarnog-kapetana-sibenke-molim-vas-slikajte-dva-kapetana/2370309.aspx) (2.3.2024.)

Sine nomen. 2023. „U Šibeniku počelo snimanje filma o Draženu Petroviću“. Index.hr,

25.9.2023., [https://www.index.hr/magazin/clanak/u-sibeniku-pocelo-snimanje-filma-o-](https://www.index.hr/magazin/clanak/u-sibeniku-pocelo-snimanje-filma-o-drazenu-petrovicu-u-gradu-se-vec-osjeca-ponos/2498299.aspx)

[drazenu-petrovicu-u-gradu-se-vec-osjeca-ponos/2498299.aspx](https://www.index.hr/magazin/clanak/u-sibeniku-pocelo-snimanje-filma-o-drazenu-petrovicu-u-gradu-se-vec-osjeca-ponos/2498299.aspx) (pristupljeno 2.3.2024.)

Sine nomen. 2023. „Na rođendan Dražena Petrovića stiže predstava o njegovom životu“.

Index.hr, 12.10.2023., [https://www.index.hr/magazin/clanak/na-rodjendan-drazena-](https://www.index.hr/magazin/clanak/na-rodjendan-drazena-petrovica-stize-predstava-o-njegovom-zivotu/2503311.aspx)

[petrovica-stize-predstava-o-njegovom-zivotu/2503311.aspx](https://www.index.hr/magazin/clanak/na-rodjendan-drazena-petrovica-stize-predstava-o-njegovom-zivotu/2503311.aspx) (2.3.2024.)

Sine nomen. 2022. „Liječnik ruskih sportaša: Dražen je tog dana otišao u dućan i vratio se s pivom“. Index.hr, 16.11.2022., [https://www.index.hr/sport/clanak/lijecnik-ruskih-sportasa-](https://www.index.hr/sport/clanak/lijecnik-ruskih-sportasa-drazen-je-tog-dana-otisao-u-ducan-i-vratio-se-s-pivom/2412340.aspx)

[drazen-je-tog-dana-otisao-u-ducan-i-vratio-se-s-pivom/2412340.aspx](https://www.index.hr/sport/clanak/lijecnik-ruskih-sportasa-drazen-je-tog-dana-otisao-u-ducan-i-vratio-se-s-pivom/2412340.aspx) (2.3.2024.)

Sine nomen. 2022. „Noć kad je cijeli svijet čuo za Hrvatsku“. Index.hr, 8.8.2022.,

[https://www.index.hr/sport/clanak/noc-kad-je-hrvatska-za-olimpijsko-zlato-igrala-protiv-](https://www.index.hr/sport/clanak/noc-kad-je-hrvatska-za-olimpijsko-zlato-igrala-protiv-jordana-i-dream-teama/2385869.aspx)

[jordana-i-dream-teama/2385869.aspx](https://www.index.hr/sport/clanak/noc-kad-je-hrvatska-za-olimpijsko-zlato-igrala-protiv-jordana-i-dream-teama/2385869.aspx) (2.3.2024.)

7.0. Popis sugovornika

1. Aužina, Josipa: Šibenik, srpanj 2023.
2. Bašić, Domagoj: Šibenik, travanj 2023.
3. Burić, Željko (transkript javnog govora): Šibenik, lipanj 2023.
4. Guberina, Ivana: Šibenik, travanj 2023.
5. Čujkević- Plečko, Mia: Zagreb, svibanj 2023.
6. Petrović, Biserka: Zagreb, svibanj 2023.
7. Petrović, Marko: Zagreb, svibanj 2023.
8. Rupiće, Ivana: Šibenik, travanj 2023.
9. Spahija, Neven: Šibenik, srpanj 2023.
10. Vukasović, Paško: Šibenik, srpanj 2023.

ZAHVALA

Zahvaljujem mojim sugovornicima kao i ostalima koji su na ovaj ili onaj način doprinijeli u stvaranju ovog rada. Hvala mom mentoru. I, jasno, hvala mojoj obitelji, prijateljima i ostaloj ekipi. Kako u Šibeniku tako i u Zadru.